

**МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ І ТУРИЗМУ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКА ДЕРЖАВНА АКАДЕМІЯ КУЛЬТУРИ**

*Кафедра бібліографознавства
та інформаційно-бібліографічної діяльності*

ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ БІБЛІОГРАФІЇ

Навчальний посібник

Харків – 2014

УДК 015(477)

ББК 78.5(4УКР)

I-90

Друкується за рішенням ради факультету бібліотекознавства та інформатики ХДАК (протокол № від р.)

Рекомендовано кафедрою бібліографознавства та інформаційно-бібліографічної діяльності ХДАК (протокол № від р.)

Рецензенти:

І. Я. Лосієвський, доктор філологічних наук, завідувач науково-дослідного відділу книгознавства, колекцій рідкісних видань і рукописів Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка

В. В. Сєдих, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри фондознавства та книгознавства

Укладач

Є. М. Тодорова, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри бібліографознавства та інформаційно-бібліографічної діяльності

Історія української бібліографії: навч. посібник для студ. зі спец. «Книгознавство, бібліотекознавство і бібліографія» / Харк. держ. акад. культури ; уклад. Є. М. Тодорова. — Х. : ХДАК, 2014. — 180 с.

Навчальний курс «Історія української бібліографії» є одним із базових для підготовки бакалаврів за спеціальністю «Книгознавство, бібліотекознавство і бібліографія». У ньому розкрито комплекс історичних та організаційно-практичних проблем формування бібліографії в Україні як суспільного явища. Для студентів, викладачів, аспірантів, слухачів системи підвищення кваліфікації та післядипломної освіти.

УДК 015(477)

ББК 78.5(4УКР)

© Харківська державна академія культури, 2014

©Тодорова Є. М., 2014

ЗМІСТ

ВСТУП	
Заліковий модуль 1. Генеза української бібліографії	
1.1. Бібліографія Київської Русі (IX-XI ст.) та періоду феодальної роздробленості (XII-XIII ст.).....	
1.2. Бібліографія України за часів польсько-литовської колонізації (XIV – перша половина XVII ст.).....	
1.3. Українська бібліографія другої половини XVII – XVIII ст.....	
1.4. Бібліографія України XIX – початку XX ст.....	
Підсумкові тестові завдання до I модуля.....	
Модульна контрольна робота.....	
Заліковий модуль 2. Новітня українська бібліографія	
2.1. Бібліографія України доби визвольних змагань (1917-1922 рр.)....	
2.2. Бібліографія України за часів СРСР (1922-1991 рр.).....	
2.2.1. Державна бібліографія	
2.2.2. Репертуарна бібліографія.....	
2.2.3. Бібліотечно-каталожна бібліографія	
2.2.4. Видавнича і книготорговельна бібліографія	
2.2.5. Науково-допоміжна бібліографія	
2.2.6. Рекомендаційна бібліографія	
2.2.7. Бібліографія бібліографічних посібників.....	
2.2.8. Бібліографознавство і підготовка кадрів.....	
Підсумкові тестові завдання до II модуля.....	
Модульна контрольна робота.....	
Висновки.....	
Термінологічний словник.....	
Підсумкові тестові завдання з курсу.....	
Контрольні питання з курсу.....	
Список літератури.....	

ВСТУП

Критерієм освіченості та інтелігентності фахівця інформаційно-бібліотечної сфери вищої кваліфікації є ступінь його залучення до духовних цінностей і гуманістичних ідей, носієм яких виступає українська бібліографія. Вивчення історії української бібліографії як суспільного явища дасть можливість систематизувати та упорядкувати все різноманіття форм бібліографічної діяльності, зрозуміти ті складні процеси, які відбувалися на всіх етапах формування бібліографії в сучасній Україні протягом всього її складного історичного шляху.

Таким чином, історія української бібліографії постає важливою складовою в системі спеціальної підготовки студентів факультету бібліотекознавства та інформатики Харківської державної академії культури. Основна мета цієї дисципліни – ознайомити студентів з системою знань про загальні закономірності формування й функціонування бібліографії в суспільстві та її різноманітних форм, типів і жанрів протягом багатьох століть.

Запропонований навчальний посібник побудований за стандартами кредитно-модульно-рейтингової системи навчання відповідно до вимог Болонського процесу. Згідно з програмою курсу теоретичний матеріал структурований за двома модулями: 1. Генеза української бібліографії; 2. Новітня українська бібліографія, які в свою чергу складаються з двох змістових модулів.

Перший модуль розкриває принципи і концепції буття української бібліографії, закладає наукові підвалини розгляду її генезису, проблем її типізації.

Теоретична наповненість другого модуля розкриває глибинну динамічну сутність бібліографії в її цілісності, визначає зв'язок бібліографічної сфери з іншими сферами суспільного життя. Даний модуль

подає також систематизацію окремих видів бібліографії, аналіз бібліографії як системи, виявлення зв'язків між її елементами.

В цілому ж навчальний посібник присвячений розгляду історичних типів бібліографії з позицій сьогодення, що дає можливість дослідити загальні тенденції розвитку бібліографії. У темах посібника розглядаються періоди розвитку бібліографії різних історичних епох, розкривається процес зародження і розвитку української бібліографії.

У першому та другому модулях курсу подані матеріали до семінарських, практичних і самостійних занять, що містять проблемно-пошукові питання, тематику рефератів, а також тестові завдання та питання для контролю знань.

До посібника включено словник основних бібліографічних термінів, який має допомогти студентам опанувати категоріальний апарат науки.

ЗАЛКОВИЙ МОДУЛЬ 1.

Змістовий модуль 1. Генеза української бібліографії

- 1.1. Бібліографія Київської Русі (IX-XI ст.) та періоду феодальної роздробленості (XII-XIII ст.)
- 1.2. Бібліографія України за часів польсько-литовської колонізації (XIV – перша половина XVII ст.)
- 1.3. Українська бібліографія другої половини XVII – XVIII ст.
- 1.4. Бібліографія України XIX – початку XX ст.

Вивчення суспільства засобами бібліографії є необхідним і актуальним, бо зрозуміти більшість сучасних соціальних явищ неможливо, досліджуючи лише їхні економічні та політичні характеристики. Історія бібліографії занурює людину в світ духовних цінностей, дає можливість осмислити як єдиний комплекс соціальний устрій, політику, культуру, освіту, книговидавництво і бібліографію.

Вивчення бібліографії як суспільного явища допоможе пояснити процеси духовного і соціального життя. Виявивши комплекс взаємопов'язаних бібліографічних явищ у суспільстві, можна систематизувати, класифікувати та упорядкувати різноманіття форм бібліографічної діяльності.

Теоретична наповненість даного модуля розкриває зародження та розвиток української бібліографії в сукупності матеріальних і духовних цінностей, розглядає її зв'язок з іншими сферами культурного і духовного життя, вивчає характер її впливу на формування ментальності і творчого потенціалу українського народу в різні історичні періоди.

1.1. Бібліографія Київської Русі (IX-XI ст.) та періоду феодальної роздробленості (XII-XIII ст.)

Етнічна консолідація східнослов'янських племен у IX-X ст. починається з формування ранньофеодальної держави Київська Русь.

Постало питання про заміну язичеської релігії, яка вже не могла виконувати об'єднувальну функцію. Християнство з його ідеєю одного Бога було тією консолідуючою силою, що спроможна була оновити культурні традиції слов'ян. 988 рік стає основною культурною подією того періоду. Князь Володимир офіційно запровадив християнство у візантійському його варіанті. Церква стала опорою князівської влади, християнство прискорило процес централізації давньоруської держави.

Особливо виразно візантійський вплив відбився на релігійно-моральній, настановчій літературі, іконопису, книжковій ілюстрації. Проте вже через століття – півтора після запровадження християнства у цих сферах матеріально-духовної діяльності у слов'ян почала оформлюватися власна художня, літературна та інші школи.

Найвищого розквіту Київська Русь досягла в XI ст. за часів князювання Ярослава Мудрого. Швидкими темпами розвивалася торгівля, зростали міста Київ, Новгород, Чернігів, Полоцьк, засновувалися монастирі, палаци, храми. На основі запозиченого в Болгарії слов'янського алфавіту поширювалася писемність, розвивалося книгопереписування. Уже тоді був написаний солідний історико-літературний твір «Повість временних літ», створювалися інші високі зразки рукописної книги.

У середині XIII ст. процес поступального розвитку давньоруської культури було перервано монголо-татарською навалою.

До нас дійшло дуже мало бібліографічних пам'яток, створених до початку книгодрукування на території теперішньої незалежної держави України. Найдавніші з них датуються XI ст., відносяться до періоду Київської Русі. Як відомо, в XI ст. культура Київської Русі досягла високого рівня. Розвивалась усна народна творчість, література, живопис, музика, архітектура, ремесло.

За часів князювання Володимира Святославича (близько 978–1015 рр.) були організовані школи, в яких навчалися діти князів і бояр, духовних осіб та багатих городян. Після прийняття християнства розширилися зв'язки

Київської Русі з Візантією, з південнослов'янськими і західноєвропейськими державами, посилювалось розповсюдження писемності і книг.

Великою турботою про збирання книг, любов'ю до них уславився київський князь Ярослав Мудрий (княжив у 1019–1054 рр.). Йому доставляли книги з Греції і Болгарії, які при князівському дворі перекладалися і переписувались. У 1037р. Ярослав Мудрий заснував при Софійському соборі в Києві першу на Русі бібліотеку.

Книгозбирання продовжувалося і після смерті Ярослава Мудрого його синами Святославом і Всеволодом, онуком Володимиром Мономахом, а також іншими князями. При їхньому сприянні в деяких містах створювались церковні бібліотеки, головними охоронцями книг стали монастирі.

Звичайно, православна церква поширювала серед читацьких кіл головним чином церковно–релігійну книгу.

Одна із статей в «Изборнике Святослава» 1076р. давала поради про методику читання книг, знайомила з «житіями» Василя Великого, Іоанна Златоуста, Кирила–філософа, які були старанними читачами церковної книги.

Книги, що надходили з Візантії та Болгарії, були не тільки канонічними, або «істинними», але й апокрифічними, тобто вільним переказом біблейських та євангельських сюжетів. Апокрифи приваблювали читачів казково–фантастичним змістом, поетичністю, доступністю викладу, елементами демократизму. Православна церква відносила їх до розряду «ложних» книг. Щоб розібратися в цьому різноманітному книжковому потоці, потрібні були спеціальні вказівки про ставлення грецької церкви до різних релігійних творів. Спочатку це були переліки лише біблійних книг, згодом з'явилися списки «отреченных» книг. У слов'янських державах ці списки одержали назву списків «істинних» і «ложних» книг.

Списки або індекси «істинних» і «ложних» книг були занесені до Русі з Болгарії. Вперше вони зустрічаються в «Изборнике Святослава» 1073р., складеному ще у X ст. для болгарського царя Сімеона і переписаному дяком

Іоанном для чернігівського князя Святослава Ярославовича, який став у тому ж році великим князем київським.

Списки містяться у статті «Богословѣца от словес», що складається з двох частин. До першої частини, яку приписують Григорію Богослову (жив у IV ст.), увійшов лише перелік канонічних книг Старого і Нового Завіту. Друга частина, підписана Ісидором, подана у трьох списках: 1) «істинних» книг, 2) ті, що залишилися поза «істинними», 3) «сокровенних» книг, тобто «ложних» (24 назви).

Зазначений перелік книг в «Изборнике Святослава» 1073р. вважається **однією з перших бібліографічних пам'яток стародавньої Русі**. Це була не оригінальна бібліографічна робота наших предків, а лише копія болгарського перекладу з грецького оригіналу. Вона допомагала орієнтуватись в існуючій релігійній літературі, але в цілому практичні можливості її використання були незначні. Складена за багато століть до виходу у світ збірника, ця робота містила опис багатьох книг, давно втрачених навіть у грецьких оригіналах, і в той же час у ній були відсутні нові твори, що розповсюджувались на Русі.

Крім гаданих списків, читачам Київської Русі були відомі списки «істинних» та «ложних» книг із «Тактикона» (XI ст.) Никона Черногорця.

Запитання для самоконтролю

1. Охарактеризуйте культуру Київської Русі.
2. Назвіть першу бібліографічну пам'ятку Київської Русі.
3. Що таке «апокрифічний» твір?
4. З якою метою склалися списки «істинних» і «ложних» книг?
5. Назвіть джерела бібліографічної інформації часів Київської Русі.

Самостійна робота №1: Перші бібліографічні пам'ятки – 4 год.

Мета: Виявити за допомогою навчальної літератури та проаналізувати перші бібліографічні пам'ятки України.

Завдання:

1. Ознайомитися з літературою з теми, конспектом лекції.

2. Скласти список перших бібліографічних пам'яток.
3. Охарактеризувати методичні особливості цих бібліографічних джерел та їхнє значення для подальшого розвитку бібліографії в Україні.

Література: 3, 6, 8, 18

1.2. Бібліографія України за часів польсько-литовської колонізації (XIV – перша половина XVII ст.)

Розвиток української бібліографії цього періоду відбувався в надзвичайно складних суспільно-політичних та історичних умовах. Роз'єднаність українських земель, відсутність єдиного політичного центру, соціальне і національне гноблення з боку турецьких, польських, угорських, литовських, татарських загарбників були тими обставинами, які відображали складний процес остаточного оформлення українського етносу. Важливим чинником культурного процесу в Україні в цей період була православна церква. Розвиток наукових знань, освіти, книгописання і книгодрукування, бібліографії відбувається на теренах православної церкви. Як правило, школи і бібліотеки в цей час існували при монастирях та церквах. Тут учні отримували елементарні знання з письма та арифметики. Виникає новий тип школи – греко-слов'янської, у якій поєднувалися позитивні досягнення західноєвропейської культури, науки того часу з культурно-освітніми традиціями Стародавньої Русі. Поряд з цим, багато вихідців з України здобували освіту в Паризькому, Краківському, Болонському та інших університетах Західної Європи.

Першою навчальною установою, яка поєднала ці традиції, була Острозька вища школа, заснована близько 1576 р. Значний внесок у розвиток освіти внесли братські школи (Львівського Успенського братства, Київська братська школа). У них учнів, крім прищеплення навичок читання та письма, навчали грецькій мові та слов'янській граматиці.

У першій половині XVII ст. центром розвитку наукових знань в Україні стає Київська колегія та діяльність Петра Могили (1597-1647), який провів реформу Київської братської школи на зразок західноєвропейських колегій.

Ця школа з того часу стала називатися Києво-Могилянською академією. Пізніше вона стала одним із провідних центрів освіти та науки не тільки в Україні, а й у всьому слов'янському світі.

Великий вплив на розвиток бібліографії в Україні цього періоду мали тісні культурні зв'язки зі слов'янськими народами та посилення вивчення античності. Твори Гомера, Платона та інших мислителів були тією основою, на якій визрівав новий світогляд з орієнтацією на людину, її гідність, творчість, думки та переживання. У цей період зароджується народно-поетичний жанр історичних пісень та дум, що складають героїчний епос України і свідчать про високу духовну культуру.

Однією з характерних рис української бібліографії початку XVII ст. стає Відродження, ознаками якого були: поширення ідей гуманізму; розвиток мережі бібліотечних і бібліографічних осередків; розвиток друкарської справи і поширення бібліографії через її користувачів; виникнення нових форм і жанрів бібліографічної продукції тощо.

Українська бібліографія XIV – першої половини XVII ст. пройшла досить складний шлях у своєму розвитку – від перших елементарних форм до досить досконалих.

З XIV ст. **списки «ложних»** книг почали доповнюватись місцевим, слов'янським матеріалом, пізніше до них включалися і світські книги. Церква за допомогою списків провадила своєрідну рекомендацію схваленої і дозволеної літератури, перешкоджувала розповсюдженню апокрифічної літератури, творів «єретиків», представників інших релігійних вірувань та вчень. У складанні цих списків не було систематичності і вони не відзначалися повнотою. Їх можна було скорочувати і доповняти, в залежності від місцевих потреб. Списки не мали юридичної сили, тому читачі частіше читали не «істинні», а «ложні» книги. І.Франко відмічав, що «Староруський індекс» з точки зору практичної, «радше заохочував людей до читання апокрифів, ніж зупиняв їх від сего». [І.Франко. Апокрифи і легенди

українських рукописів. Зібрав, упорядкував і пояснив І.Франко. – Львів, 1896. – Т. 1. – С. XXX].

Можна припустити, що у Київській Русі існувала ще одна форма бібліографічних матеріалів – **інвентарні описи церковних, монастирських і князівських бібліотек**. Цієї думки дотримувався Є.І.Шамурін: «Рукописна книга в давній Русі являла таку велику матеріальну цінність, що припустити негосподарське до неї ставлення – відсутність інвентарного опису книг, які були в бібліотеці, – зовсім неможливо». Проте інвентарні описи бібліотек Київської Русі до нас не дійшли.

Одним з різновидів бібліотечних описів у давній Русі були **списки пожертвуваних книг церквам, монастирям**, і, таким чином, при них створювались бібліотеки. Зберігся Галицько–Волинський список XIII ст., поміщений у Волинському літопису за 1288 р., який включав 25 книг, подарованих волинським князем Володимиром Васильковичем церквам таких міст, як Любомль, Брест, Чернігів та ін.

Серед книжкових дарунків – Євангелія, Апостоли, житія святих, молитовники та ін. Назви книг описано поряд з образами (іконами) та іншими речами церковної служби, звернено увагу на їхнє багате оформлення.

XIV – XV ст. – тяжкий період у житті українського народу. В результаті феодалної роздробленості його землі були захоплені різними державами – Литвою (Волинь, Поділля, Київщина, Чернігівщина); Польщею (Галичина і Західна Волинь); Угорщиною (Закарпаття); Молдовою (Буковина).

В умовах іноземного панування український народ вів постійну боротьбу за свою незалежність. На ці часи припадає остаточне сформування української народності з властивими їй особливостями мови, культури і побуту.

Розвиток української бібліографії наслідував традиції Київської Русі. Так, продовжували складатися списки «істинних» і «ложних» книг, в яких все більше місця займали не грецькі, а місцеві книги. Так, посилання на

українську літературу містив індекс заборонених книжок у збірнику «Приточник» Михайлівського монастиря в Києві (1483 р.). Цікаво, що в ньому (збірнику) було подано тексти творів українських «єретиків» – просвітителів.

Списки «істинних» і «ложних» книг розповсюджувалися в Україні до кінця XVIII ст. Пізні списки (XVIII ст.) були виявлені І.Франком у Галичині і на Буковині [1, с. 1–6]. До нього про них в літературі не згадувалося, вони були невідомі науковцям.

З XIV–XVI ст. починають розповсюджуватися **описи книг монастирських бібліотек** – Слуцького Троїцького, Києво–Печерського, Львівського Онуфріївського та ін. Так, наприклад, у опису бібліотеки Супрасльського Благовіщенського монастиря числилось 215 рукописних і друкованих книг. Основне місце займала церковна книга, але були й історичні твори, природничо–наукові тощо.

На українських землях, що перебували під владою Литви і Польщі, велика увага приділялася складанню **бібліотечних описів**. Найдавнішим вважається опис книг Слуцького Троїцького монастиря (1494 р.). У списку було зазначено 16 назв книг (деякі в кількох примірниках) – богослужбові, життя святих, апокаліпсис, твори богословів (напр., Никона Чорногорця).

Супрасльський та Слуцький монастирські описи, хоч і були підготовлені в умовах литовсько-польського поневолення, протистояли католицькому впливу. В Супрасльському інвентарі був лише 1 латинський апостол. Католицька література взяла верх в бібліотеці пізніше, через 100 років, про що свідчить опис 1650 р.

Протягом багатьох віків Литовська держава перебувала під впливом високої культури пригнобленого нею українського народу. Це виявилось, зокрема, в тому, що «руська» мова (українська) була визнана державною мовою великого князівства Литовського. Основний юридичний документ Литви «Литовський статут» (1588) виданий «руською мовою». Це знайшло відображення і в бібліографії. Зберігся каталог бібліотеки великого князя

Литовського Сигизмунда Старого у Вільно (1510). Він відкривається переліком 38 «руських» книг, «руською» мовою наведені в ньому назви латинських, польських і чеських творів. **Цей каталог вперше в історії української бібліографії містить описи друкованих книг.**

Такі були перші, ще примітивні, пам'ятки власне української бібліографії. Багато бібліографічних праць до нас не дійшли, втрачені під час воєн, стихійних лих тощо. Але все сказане вище свідчить про розвиток в українській бібліографії традицій Київської Русі.

Україна в XV-XVII століттях досягла високого стану освіти і культури, а цей фактор впливав на розвиток книжкової справи:

- виникла велика кількість книг українських авторів;
- створюється навчальна література;
- збільшується потік книг із-за кордону;
- налагоджується виробництво власного паперу;
- розвивається книгодрукування тощо.

Всі ці процеси впливали на виникнення нових форм бібліографічної інформації.

Походження рукописного, а також друкованого слова має принципове значення для кожного народу. Історія української книги і бібліографії як найголовніших чинників культури в умовах багатолітньої бездержавності має велике значення для свідомого національного життя, для самоідентифікації сучасного українця.

Витоки друкарської справи в Україні досліджувалися як закордонними, так і українськими науковцями, перш за все, Михайлом Максимовичем та Миколою Костомаровим.

Існує декілька концепцій започаткування українського друкарства (вивчається в курсі «Книгознавство. Історія книги») [М. Тимошик «Історія видавничої справи». – К., 2007. — С. –].

- 1). Російська (радянська) концепція.

– Після заснування першої друкарні в Росії в 1564 р. (випуск «Апостола») перший російський друкар Іван Федоров (Федорович) заснував в 1572-73 рр. друкарню у Львові і в 1574 р. видав «Апостола». Це і є дата заснування українського друкарства.

2). Концепція західних учених.

– до прибуття І.Федорова у Львів і заснування ним у 1572-1573 рр. друкарні та видання у 1574 р. «Апостола» на західноукраїнських землях існувало книгодрукування. (Польський дослідник Ежн Бандтке стверджує: «Іван Федоров не заложив, а обновив тут друкарню руську р. 1573»)

Історик Денис Зубрицький (родом з Галичини) посилається на післямову Львівського «Апостола» – «І.Ф. переконався на існування тут друкарства до нього».

Розділ «Друкарня перед Федоровим у Львові» в його книзі містить ствердження, що: «Не могло не бути друкарні у Львові, бо церков було понад 4 тис., тобто більше, ніж у Кракові і Вільно».

3). Концепція Івана Огієнка.

Він виділяє 2 періоди українського друкарства:

а) поза етнічними українськими землями ;

б) власне на українських землях.

Німецький друкар Швайпольт Фіоль на замовлення української громади друкує кириличним шрифтом «Часословець» і «Октоїх» – 1491 р. – у Кракові.

Закарпатський дослідник О.Орос наголошує: «книги лише додруковувалися в Кракові, а вся чорнова робота проводилася в друкарні українського села Грушево. Його думка така: і інші книги кириличного друку Ф. виконувалися складачами друкарні Грушівського монастиря.

Т.ч. Іван Огієнко наполягає, що час виникнення українського друкарства датується 1491 р., тобто на 83 р. раніше від офіційно встановленої Москвою дати.

4). Концепція Ореста Мацюка і Якіма Запаска.

О.Мацюк стверджує: у Львові існувала друкарня 1460 р., заснована українцем Степаном Дропаном. Цю думку підтримав Я.Запаско.

Цей факт підтверджується інвентарем книг Словітського монастиря (поблизу Львова), який датується 1826 р., який налічує 6 видань українською мовою – 1511, 1527, 1540, 1542, 1546 рр. [Книга «Початок українського друкарства» О.Мацюка та Я.Запаска].

Висновки Миколи Тимошика такі:

1). Друкарство прийшло в Україну не зі Сходу, з Москви, а з Заходу, від німців.

2). Час його появи – 1460 р., тобто на 114 р. раніше офіційного.

3). Ім'я першого українського друкаря – Степан Дропан, який подарував свою друкарню Львівському монастирю Св. Онуфрія.

4). Іван Федорович ... «занедбане друкарство обновив» ... (напис на надмогильній плиті І.Федорова).

5). Іван Федорович – не засновник, а фундатор постійного книгодрукування на українських землях.

Отже, фундатором постійного українського книгодрукування став Іван Федорович (Федоров). 1574р. у Львові він випускає першу друковану книгу в Україні – знаменитий львівський « Апостол». Цей факт мав велике значення і для бібліографії. Сфера її обслуговування поширилась. Перед нею виникли нові завдання, пов'язані з розповсюдженням друкарських видань. Особливого значення набувало і довідково–бібліографічне оснащення книг. Допоміжні довідково–бібліографічні матеріали зустрічаються вже в одному з ранніх українських видань Івана Федоровича– в «Книзі Нового завіта» (Острог, 1580), в окремому додатку до книги. Вони являють собою **покажчик змісту 27 книг Нового Завіту**. Його призначення – допомогти читачеві швидко відшукати потрібне місце в книзі. **Це був перший у кирилівському книгодрукуванні алфавітно–предметний покажчик і, водночас, – перша друкована бібліографічна праця в нашій країні.** Такої думки додержувався Ф. Максименко (1961 р.).

Пізніше **подібні матеріали** досить часто в своїх виданнях подавала **Києво–Печерська друкарня**. Великий довідково–бібліографічний апарат містить її видання «Беседы св. Иоанна на 14 посланий св. ап. Павла» (1623). Він представлений передмовою, коротким і загальним змістом, переліком моральних істин і положень, які розкриваються в книзі, алфавітним покажчиком імен і предметів. Довідковими матеріалами забезпечували свої видання й інші друкарні.

Наукову і освітньо-виховну мету ставили перед собою подані в деяких книгах посилання на допоміжну літературу, **бібліографічні списки рекомендаційного характеру**. Короткий рекомендаційний реєстр «Книги духовнику нужные» включив до своєї передмови до «Номоканону» (1629) Петро Могила. В списку вказано 14 праць, призначених для священників, які побажали б підвищити свої знання у галузі церковних законів.

Помітне пожвавлення у розвиток української бібліографії внесло наприкінці XVI – в першій половині XVII ст. національно–культурне піднесення українського народу, викликане його боротьбою проти насильницької полонізації.

Як відомо, ще в XIV ст. шляхетська Польща захопила Галичину, а після Люблінської унії 1569 р. приєднала і ті українські землі, якими протягом століть володіли литовські феодали. Панівні класи Польщі проводили політику соціального, національного і релігійного гноблення українського населення. Активно допомагала їм у цьому католицька церква. Вони намагалися денаціоналізувати український народ, позбавити його надбаних ним духовних багатств, перешкодити всім культурним починанням. Вони привласнили собі українські книжкові зібрання і не допускали до них українців. Цей факт відмічав анонімний автор видатного полемічного твору «Пересторога зґло потребная на потомные часы православным христіанам» (1605-1606).

У складних умовах функціонували українські середні і нижчі школи, які були заслоном проти польського католицького наступу. Незважаючи на

розгроми, їхнє число у містах зростало завдяки зусиллям братств. Деякі з вихованців цих шкіл пізніше стали видатними діячами української культури, борцями проти католицизму (Захарій Копистенський, Мелетій Смотрицький).

Польсько-католицьке засилля породило численну полемічну літературу, яка з-за цензурних та інших переслідувань нерідко залишалася в рукописах або друкувалася анонімно (див. попередню «Пересторогу»). Крім згаданого твору зразками полемічної літератури були «Апокрисис» Христофора Філалета (псевдонім), «Тренос» М.Смотрицького, «Палінодія» З.Копистенського, а також твори видатного українського письменника того часу Івана Вишенського (1545-1620 рр.). Вони виступали проти польсько-католицької реакції.

Справі захисту православ'я від католицизму служила також бібліографія. Із бібліографічних праць того часу варто назвати **покажчик творів Іоанна Златоуста**, складений російським князем А.М. Курбським після його втечі з Москви до Литви (1564р.), що увійшов до його рукописного збірника «Новый Маргарить». «Каталогус албо реестр всех книг...Іоанна Златоустого» – **перша в нашій країні персональна бібліографічна праця**. Покажчик складається з п'яти розділів. Складач не обмежився переліком творів, але й намагався розкрити їх зміст, **він уперше застосував аналітичні довідкові анотації**.

У першій половині XVII ст. бібліографія потрапляє на сторінки полемічних творів (проти польського засилля). Найбільш відомий «Каталог книг учителей, которых ся до тоей книги уживало» подано у додатку до книги З. Копистенського «Палінодія». У «Каталозі» в єдиному алфавіті зведено прізвища авторів і заголовки книг, інколи подаються посилання до відповідних сторінок книги. **Це був одночасно допоміжний алфавітний покажчик авторів і заголовків книг**, які згадуються письменником, і **список використаної літератури**. «Каталог» викликає інтерес в методико-бібліографічному відношенні. Складач застосовував метод посилань від

прізвища автора до назв книг і навпаки. При цьому різні твори одного і того ж письменника виявились зібраними в одному місці. Було відзначено також характер діяльності осіб, які потрапили до каталогу та ін.

У цей період продовжувала розвиватись також **бібліотечно-каталожна бібліографія**. В її розробці брали участь не лише церковні, а й світські кола. Велику увагу складанню бібліотечних списків приділяло Львівське братство, остаточно сформоване в 1585–1586 рр. Воно було громадсько–політичною організацією міщан м. Львова, носило не церковний, а світський характер. Братство підтримувало боротьбу українських національних сил проти панської Польщі і католицького засилля, виступало за демократизацію шкільного навчання, проводило велику культурно–освітню роботу. При братерстві були школа, друкарня, книжкова крамниця та бібліотека.

Бібліотекою користувалися міщани, вчителі, учні, працівники друкарні, вчені і священнослужителі. Книги висилались також і в інші братства і міста. Інтенсивне обертання книжкового фонду вимагало більш або менш частих перевірок та ревізій бібліотеки, які супроводжувались складанням інвентарних описів. **Збереглося 5 описів XVII ст. (1601, 1615, 1619, 1637, 1688 рр.)**. Книги в них було згруповано за відділами: церковно–богослужбова література; література за мовами – слов'янські (на кирилиці), грецькі, латинські і польські книги. Списки відображали групування фонду в бібліотеці. Бібліографічний опис був коротким, не було позначок про час видання і придбання книги, але позначалося місце видання, формат, а при описі рукописів – матеріал, іноді орнамент і палітурка. Описи являють велику культурно–історичну цінність, оскільки донесли до наших часів документальні свідчення про характер літератури, яку читали українці в Галичині в період піднесення національно–визвольної боротьби українського народу. Так, уже на початку XVII ст. в списку було позначено 60% друківаних книг, представлених усіма центрами книгодрукування в Україні. Крім того, тут були відображені також і книги білоруських і московських

друкарень. Великий інтерес викликає і факт розповсюдження бібліотекою античної літератури і творів епохи Відродження.

У списках були відображені твори багатьох античних авторів – письменників, ораторів, філософів, істориків, праці з юриспруденції, астрономії, медицини, підручники грецької та латинської мов, словники, і навіть єдина візантійська бібліографічна праця – «Бібліотека», складена константинопольським патріархом Фотієм. Описи подають назви творів Езопа, Еврипіда, Вергілія, Горация, Цицерона, Арістотеля, Платона, Плутарха та ін. Ці книги, на думку Я.Ісаєвича, «... протидіяли засиллю церковників в галузі науки і освіти».

Світська книга йшла до читача також через **книжкову торгівлю**. В книжковій крамниці Львівського братства також були твори згаданих авторів. Члени Львівського братства, що мали свої власні бібліотеки, заповідали їх братству. Збереглися описи книг, переданих Львівському братству Іваном Бориком, Лешеком Малецьким, Костянтином Мезапетом та Романом Стрілецьким. Це були *перші в Україні каталоги приватних бібліотек*. В бібліографічному описі вказувалися не лише автор, назва книги і місце видання, але й рік випуску книги. Література, як правило, не систематизувалась.

Власником однією з найбільших приватних бібліотек у Києві в першій половині XVII ст. був Петро Могила. Він зібрав понад 2 тис. книг, переважно латинських. Власноручно він складав **каталоги книг**, куплених у Варшаві і Кракові в 1632–1633рр.

Таким чином, за короткий період від виникнення книгодрукування до середини XVII ст., українська бібліографія зробила помітний крок вперед. Вона стає частиною культури українського народу, розширюються її громадські функції, все частіше знаходиться відображення світська та друкована книга, вона збагачується новими формами і методами бібліографічної роботи.

Запитання для самоконтролю

1. Охарактеризуйте суспільно-політичні та історичні умови, культурний розвиток України за часів польсько-литовської колонізації (XIV – перша половина XVIII ст.).
2. Назвіть основні риси української бібліографії початку XVII ст.
3. В чому полягає відмінність списків «істинних» і «ложних» книг цього періоду від попереднього етапу? Яку оцінку спискам дав І. Франко?
4. Чи дійшли до нашого часу інвентарні описи церковних, монастирських і князівських бібліотек? Назвіть їх.
5. Назвіть списки пожертвуваних книг церквам і монастирям XIII – XVII ст.
6. Які описи книг монастирських бібліотек ви знаєте?
7. Назвіть перший каталог, який містив друковані книги.
8. Як називалася перша друкована бібліографічна праця в нашій країні? Хто був її автором?
9. Хто був укладачем першого рекомендаційного списку літератури?
10. Охарактеризуйте зародження бібліотечно-каталожної і книготорговельної бібліографії цього періоду.

Самостійна робота №2: Виявлення основних видів бібліографії, які сформувалися у XVI – XVIII ст. – 2 год.

Мета: Виявити основні види бібліографії, які сформувалися в Україні в XVI – XVIII ст.

Завдання:

1. На основі вивчення навчальної літератури та конспекту лекцій виявити основні види бібліографії, які почали розвиватися у XVI – XVIII ст.
2. Навести приклади бібліографічної продукції (1-2 кожного виду)
3. Зробити висновки щодо бібліографічного забезпечення окремих сфер суспільного життя.

Література: 3,6,8,18

1.3. Українська бібліографія другої половини XVII – XVIII ст.

Українська бібліографія цього періоду досягає відносно високого рівня. Вона розвивалася в суперечливих умовах, що визначили такі характерні риси:

- напрями економічного, політичного і культурного розвитку та формування національної самосвідомості українського народу впродовж трьох століть багато в чому визначало Запорізьке козацтво;
- розвиток освіти, науки, бібліотечної і бібліографічної справи на Лівобережній та Слобідській Україні здійснювався на **основі реформ**. На Західноукраїнських землях, які перебували під пануванням Польщі, діяли братські школи, друкарні, бібліотеки, книгарні;
- важливу роль у розвитку освіти, поширенні знань, становленні бібліотечної бібліографії відіграли колегіуми, серед них Харківський, заснований 1721 р., Львівський університет та Києво-Могилянська академія;
- у розвитку бібліографії в Україні важливу роль відіграло книгодрукування, зокрема друкарня Києво-Печерського монастиря;
- діяльність Г.С.Сковороди – видатного українського філософа, мислителя, гуманіста, просвітителя, лінгвіста, письменника, музиканта, педагога і бібліографа була значним внеском у процес визначення національної самобутності української культури і духовності.

Возз'єднання України з Росією 1654 р. посилює відчуття української національної самосвідомості. В цей час розвивається література, театр, музика, архітектура, живопис, освіта. Активізується культурна діяльність у провінції. Враховуючи незначну кількість книг в провінції, шаргородський священик Григорій Димитрієвич складає «Библию малую» (1660 р.) – своерідну хрестоматію зразків духовної і світської літератури в коротких

переказах для малопідготовленого читача. Наприкінці цієї рукописної книги складач умістив список використаної літератури.

Підвищується авторитет світської літератури, особливо з природознавства, історії тощо.

Провідна роль у розвитку української культури переходить до Києва. Він стає одним з найбільших центрів освіти всієї Російської імперії. Широкою популярністю користувалась Києво–Могилянська колегія – вищий навчальний заклад, відкритий 1632р. Петром Могилою для дітей українських старшин, духівництва, багатих міщан і селян. В колегії навчалось до тисячі учнів різних національностей. З її стін вийшли видатні діячі української, білоруської та російської культур Симеон Полоцький, Феофан Прокопович та ін.

Посилюється книгообмін між Україною та Росією. У 1672 р. у Москві була заснована українська книжкова лавка. Вона вела облік книг, які призначалися на продаж, а також складала списки нерозпроданих книг. Незважаючи на примітивність описів (випущені відомості про авторів, про місце та рік видання), цей перелік варто вважати одним із *перших бібліографічних матеріалів*, підготовлених українцями з книготорговою метою.

Після возз'єднання поглиблюються зв'язки між українською і російською бібліографіями. З'являються зведені бібліографічні покажчики російської, української і білоруської літературної продукції. Серед них особливо виділяється «Оглавление книг, кто ихъ сложилъ» – пам'ятка слов'янської бібліографії другої половини XVII ст.

«Оглавление» було складене в Москві, певно, при печатному дворі 1665–1666 рр. Воно було задумане як довідковий посібник для редакторів, перекладачів та видавців, мало за мету допомогти у швидкому знаходженні необхідних книг за ознакою авторства, орієнтувати у змісті окремих збірників та книг. Особливо старанно були розвинуті персоналії грецьких богословів – Іоанна Златоуста, Іоанна Дамаскіна, Нікона Черногорця та ін.

До посібника потрапила невелика кількість світських книг, в основному тих, що використовувались церквою для тлумачення релігійних питань.

В «Оглавленіі» описано близько 1800 творів, написаних або перекладених з грецької та латинської мов українцями, росіянами, білорусами, болгарами, сербами та поляками.

Українська книга до цього покажчика не відображалася так повно (хоча в ньому і не було відображено «Апостола» І.Федорова).

І. Я. Франко, який спеціально вивчав зміст «Оглавленія», дійшов висновку, що значну його частину складають українські оригінальні і перекладні твори, які відомі українцям. Ці спостереження наочно підтверджуються матеріалом покажчика: (Українські оригінальні та перекладні твори складають значну частину у покажчику: з 49 видань 21 – українські, 17 – московські, 10 – білоруські, 1 – польське). [І.Франко. Теорія і розвій історії літератури. Екскурс II. Оглавление книг и кто их писал // Записки Наук. т-ва ім. Т.Г. Шевченка. – 1909. – Т. 89. – Кн. 3. – С. 35-45].

Українська книга подана продукцією друкарень з Острогу, Києва, Львова та інших міст. Увійшли сюди «Острозька Біблія» (1581), «Книжиця ...» (1598), «Евангеліє учительное» (1619) Кирила Ставровецького, заборонене російською церквою, інші духовні книги, а також твори Захарія Копистенського, Петра Могили, Іоанікія Галятовського та ін.

«Оглавленіє» є першою в Російській імперії науково–допоміжною бібліографічною працею. Його високі бібліографічні якості (виписка початкових слів статей, перелік глав та розділів книг, порівняння між собою книг, різноманітні примітки, допоміжний алфавітний покажчик імен, тем, перехресні посилання тощо) – досі захоплюють дослідників. Зокрема, високу оцінку покажчику дав відомий бібліографознавець М.В. Здобнов.

Є підстави стверджувати, що складач «Оглавленія» в своїй роботі спирався на досвід українських бібліографів: запозичено а) перехресні посилання (у З.Копистенського); б) виписування початкових слів (в опису Кирило-Білозерського монастиря XV ст.) та ін.

Історія створення «Оглавленія» залишається й досі загадкою. Залишаються невідомими принципи відбору матеріалу, дата завершення праці, не вирішене питання про авторство.

Починаючи з К.Ф.Калайдовича, вчені шукали складача «Оглавленія» серед працівників Печатного двору.

Але вже В.М.Ундольський вніс уточнення в ці пошуки: автор «Оглавленія» знав українську і польську мови, мав тісні зв'язки з українцями і білорусами, внаслідок чого він назвав ім'я Сільвестра Медведєва, російського церковного діяча і письменника, учня Симеона Полоцького.

Пізніше С.М. Браїловський привів не менш переконливі докази на користь авторства російського монаха Євфимія, «справщика», перекладача та бібліографа, друга Єпіфанія Славинецького.

Більш радикальної думки додержувалися О.І.Соболевський та І.Я.Франко. Вони не сумнівалися в тому, що честь створення бібліографічного посібника належить українцю за походженням, діячу, зв'язаному з літературною традицією Південної Русі, тобто України. Вони зупинилися на кандидатурі Єпіфанія Славинецького І. Франко. Твори. В 20 т. Т.16.–К.,1955.–С.393].

І.Я.Франко писав: «автор мав під руками не так може багату рукописну бібліотеку, як радше масу виписок і титулів, писаних різними руками і в різних місцях». [Там само]. Підставою для цього була неоднакова ґрунтовність наведених в «Оглавлені» бібліографічних описів книг.

Відомі й інші бібліографічні труди цього періоду – «Каталог» творів Єпіфанія Славинецького, список літератури до капітального збірника житій святих «Четьї–Мінеї», надрукованого в Києво–Печерській друкарні тощо.

На кінець XVII ст. припадає поява *першої української музичної бібліографічної праці* – «Реєстра нотних зошитів, що належать Львівському братству» (1697р.). В ній описано близько 400 хорових творів різних жанрів. Опис включав назву твору, початкові слова, жанр, кількість голосів, прізвища

композитора. Показчик є першою спробою *галузевого бібліографування* літератури.

Причиною запровадження з боку уряду цензури в Російській імперії стала діяльність друкарень в Україні. В Москві існувала єдина друкарня з часів Івана Грозного до кінця XVII ст., вона була на утриманні самої влади, виконувала лише її замовлення. Отже, ніякої потреби в цензурі тоді не було.

В інших умовах розвивалася ця справа в Україні. Українські гетьмани своїми універсалами забезпечували волю друку. Так, в одному з пунктів Гадяцької угоди, підписаної Іваном Виговським з поляками, спеціально гарантувалася воля і незалежність українських друкарень.

Першу спробу поставити діяльність Чернігівської і Києво-Печерської друкарень, які ніколи не залежали від будь-яких урядових чиновників, під свій контроль здійснив цар Олексій Михайлович. Справу довершив Петро I, який відомим указом від 5 жовтня 1720 р. підпорядкував усі вільні друкарні в Україні цензурі духовної колегії і заборонив друкування в Києві і Чернігові книг, «не согласных с российскими печатми», тобто тогочасною українською мовою.

У загальній формі цей указ був повторений 1721 року. Остаточою діяльністю вільних друкарень заборонила 1796 року Катерина II. За її вказівками всі друкарні в Україні були опечатані, засновувалася особлива цензура з однієї духовної і двох світських осіб. Таким чином, було покладено початок цензури як відомства, яке дозволяло чи забороняло книги.

Розвиток української бібліографії у XVIII ст. відбувався в умовах культурного піднесення в країні. Петро I здійснив реформи в галузі державного устрою, економіки, культури, освіти, які ставили за мету піднести Росію до рівня розвинутих західноєвропейських держав. Реформи завдавали серйозного удару авторитету церкви. Із запровадженням гражданського шрифту (1708–1710 рр.) церковна книга поступово витісняється світською книгою гражданського друку. Підвищується значення наукових знань, світської школи та освіти. У Петербурзі засновується

Академія наук (1725р.), відкриваються численні професійні навчальні заклади.

Переміни відбуваються і в Україні. 1701 р. Петро I перетворює Київську колегію в академію, котра до середини XVIII ст. залишалася одним з найбільших вищих навчальних закладів і культурно–освітніх центрів в Росії. Пізніше починають функціонувати колегії в Харкові (1721 р.), Чернігові і Переяславі. У другій половині XVIII ст. Харківська колегія наблизилась до світського навчального закладу, хоч і перебувала у віданні духовного відомства.

Проводяться роботи по вивченню України, особливо її історії та етнографії. До цих питань виявляв інтерес основоположник російської науки М.В. Ломоносов, який деякий час навчався в Київській академії. Декілька праць з історії України написали в цей час С.В. Величко, Г.І.Грабянка, Маркович, Шафонський.

Петро I наблизив до себе Стефана Яворського, доручивши йому виконання зобов'язань екзарха та охоронця всеросійського патріаршого престолу.

Сподвижником Петра I, його помічником у духовних справах був Феофан Прокопович, видатний український церковний, громадський і культурний діяч.

Багато українців потрапляють в Петербург та Москву, де приймають участь у загальнодержавному управлінні та культурному житті. Активно працювали уродженці України, вихованці Київської академії :поет В.Г.Рубан, історик, археограф і бібліограф М.М. Бантиш–Каменський та ін.

Докорінні зміни відбуваються у розвитку бібліографії – вона пориває з церковно–релігійною залежністю, починає обслуговувати потреби держави, науки, книжкової торгівлі тощо.

Російські бібліографи прагнули до широкого охоплення літератури, реєструючи і українську книгу. Над репертуаром вітчизняної книги працювали А.І.Богданов, єпископ Дамаскін (Д.Ю. Семенов–Руднев) та

М.М.Бантиш–Каменський.В своїй роботі вони спирались на допомогу українських діячів.

Поширюється взаємовплив українського і російського книговидання і бібліографії. Відомо, що в 60–ті рр. київські та ніжинські книгарі користувалися книготорговими реєстрами Російської Академії наук. До України потрапляли також списки видань друкарні Московського університету. Широку популярність дістали також книготоргові реєстри відомого російського книгопродавця та просвітителя М.І.Новикова. Всі ці фактори сприяли звільненню української бібліографії від церковно–релігійних впливів. Однак колоніальна політика російського царизму по відношенню до України, а на західноукраїнських землях подібна політика польських та австрійських правителів, стримували цей закономірний процес.

Указом 1721 р. царська влада внесла обмеження в українське книгодрукування, викладання українською мовою тощо. Українські друкарні мали дозвіл на передрук московських церковних книг, їм заборонялось допускати які–небудь виправлення, у тому числі мовні.

Ще важчим було становище західноукраїнських друкарень, які працювали в умовах іноземного панування. Польська шляхта та католицьке духовництво, які посилили наприкінці XVIII ст. національно-релігійний та соціальний гніт на західноукраїнських землях, прагнули поширити свій вплив і на друкарні з метою духовного поневолення місцевого населення. Після загарбання Австрією Галичини у 1772 р. західноукраїнське книгодрукування, залишаючись у полоні власних церковних ієрархів, опинились під жорстким контролем державної влади.

Таким чином, в українській бібліографії до кінця XVIII ст. зберігались церковні традиції, які поволі і непомітно відпадали.

Новим у розвитку бібліографічної справи в Україні у XVIII ст. було виникнення *звітно-видавничої бібліографії*. Вона запроваджувалась на допомогу Синоду, який використовував її для здійснення цензурного контролю. Ще в 1724 р. синодальний ревізор Сурмін склав для контролю

список книг Чернігівської друкарні та бібліотеки. Пізніше такі списки склалися і в інших друкарнях. Відомий список 1766 р., який склала Києво–Печерська лавра про видання своєї друкарні. У зв'язку з тим, що друкарня Києво–Печерської лаври допускала порушення видавничих правил для України, Синод у 1783 р. поставив перед нею вимогу щорічно подавати відомості про випущені книги.

Починає розвиватись *книготорговельна бібліографія*, що зародилася в Україні в останній треті XVII ст. Вона була представлена книжковими «таксами» та «ценниками». 1760 р. виходить «Такса книгъ в типографіи святаго обителі Почаевскія обретающихся» За кількістю виданої літератури друкарня Почаєвського монастиря займала перше місце серед західноукраїнських друкарень. Книги видавалися як церковні, так і світські.

У почаєвській «Таксі книг» було представлено 29 церковнослов'янських книг, 17 латино–польських. В середині кожної групи застосовувалось формально–алфавітне розташування матеріалу, наводились дані про оправи та ціни.

Понад 40 видань – виключно богослужбових – значилось у книготорговому ціннику Львівського братства, який з'явився у 1761 р. польською мовою.

Книготорговельною бібліографією займалася також друкарня Києво–Печерської лаври. Ще 1733 р. вона мала свою книжкову лавку в Києві на Подолі. Дослідникам відомий книготорговий реєстр лаври 1774 р., в якому названо 39 церковно–релігійних та навчальних книг. Видання розподілені за форматом, а в середині – за змістом і значенням у церковно-релігійному житті. Кожного разу відмічалось про зовнішній вигляд книги (наявність палітурки, оздоблення, матеріал для писання тощо), і в залежності від цього проставлялася ціна.

Поряд з церковною літературою, Києво-Печерська лавра всупереч Указу Синоду від 1721 р. іноді друкувала і світську книгу (напр., «Календарь на лето 1722», інші). Вона провадила енергійну торгівлю своїми виданнями.

Її продукція поширювалася не лише в Україні, але й потрапляла в Росію, а також у зарубіжні країни.

В цей час помітні зрушення відбувалися і в *бібліотечній (каталожній) бібліографії*. Втрачають своє значення монастирські і церковні бібліотеки, змінюється характер читання, виникає велика потреба у світських знаннях.

Ф.Прокопович в «Духовном регламенте» ставить питання про організацію бібліотек при школах.

Інвентарні описи, які склалися з метою господарського обліку і контролю, поступаються місцем бібліотечним каталогам, які являють собою більш досконалу форму упорядкування книжкових фондів на допомогу читачеві.

Знаменитою подією в розвитку української *бібліотечно-каталожної* була поява бібліотечних каталогів вищих навчальних закладів України – Харківської колегії та Київської академії.

Відомі два каталоги Харківської колегії. Перший з них – «Реєстр книгъ, находящихся в библиотеки Харьковского коллегіума» – був підготовлений ще 1753 р. Не дуже старанно виконаний (нечіткі і неточні описи книг, відсутність даних про місце і рік видання), він давав відомості про джерела комплектування бібліотеки, тобто був скоріш інвентарною книгою, ніж бібліотечним каталогом.

Новий каталог Харківської колегії був розроблений 1769 р. за пропозицією Самуїла Миславського, єпископа Белгородського і Обоянського, який свого часу викладав у Київській академії, був однодумцем Феофана Прокоповича. У цьому каталозі вже не було посилань на джерела надходжень, система бібліографічного опису була більш продумана (застосовувався зведений опис багатотомних видань, наводилися вихідні дані і подавалися відомості по дефектні примірники). Книги розташовувались за мовами, в середині груп – за форматом. На перше місце було винесено латинські книги (1669 назв), які склали основну частину бібліотечних фондів, потім йшли російські та інші слов'янські книги (181 назва), далі –

видання польською та іншими іноземними мовами (142 назви). Найбільше книг було з богослов'я, але зустрічалося багато і світської літератури – художньої, філософської, праці з природознавства та медицини.

У каталозі відображені твори античних авторів: Гомера, Вергілія, Цицерона, навіть «Золотий осел» Апулея, багато творів великого гурманіста епохи Відродження Еразма Роттердамського, твори філософів-матеріалістів XVII ст. Бекона, Декарта, Гассенді, відомого чеського педагога Яна Амоса Коменського, книги М.Ломоносова, В.Тредіаковського та ін.

І.Я.Каганов, який спеціально досліджував бібліотечні каталоги Харківської коллегії, писав: «бібліотека не завжди сприяла зрощуванню того, що прагнула насадити православна церква ...» [6].

«Каталог бібліотеки Київської академії» був складений за участю Іринія Фальковського після 1790 р. Із 6272 книг, зафіксованих у ньому, більше половини були світського характеру – різноманітна наукова або художня література.

І.Фальковський на початку 80-х рр. навчався у Будапештському університеті, очевидно, був знайомий з «Нарисом бібліографії» (1774) М.Деніса, в якому останній теоретично обґрунтував свою схему класифікації літератури.

Книги в каталозі описувалися з великою повнотою і точністю, кожного разу вказувалися автор, назва, рік видання. Розташування книг у фонді (і описів у покажчику) були форматними, складалися з 3-х груп, в середині кожної групи – систематичним, в середині підрозділу – за мовами. У київському каталозі вперше була зроблена спроба в українській практиці застосувати бібліотечну класифікацію, яка була розроблена австрійським бібліографом М.Денісом, В загальних рисах, ця класифікація має такий вигляд: 1. Богослов'я. 2. Юриспруденція. 3. Філософія. 4. Медицина. 5. Математика. 6. Історія. 7. Філологія.

Бібліотечно-каталожна бібліографія в Україні була представлена також *описами і каталогами приватних бібліотек*. Цінне книжкове зібрання мав

Феофан Прокопович (близько 4 тис. томів), Стефан Яворський (склав 1721 р. каталог своєї бібліотеки), архімандрит Варлаам Лащевський, козацькі старшини Яків Маркович, Микола Ханенко та ін.

Цікаво, що Я.Маркович, займаючись комплектуванням своєї бібліотеки, слідкував за книготорговельною бібліографією. В його «щоденнику» згадувалися реєстри книг, які є в продажу.

Значна частина каталогів домашніх бібліотек була складена у другій половині XVIII ст. В основному в них переважала світська література. Зокрема, такий зміст мав «Реєстр собственным книгам Харьковского коллегиума ректора Лаврентия Кордета» (початок 70-х рр.). У списку значиться 215 книг – антична література, художня література, наукові праці з мовознавства, географії, економіки, медицини, педагогіки, незначна кількість духовної літератури.

Відомий також каталог бібліотеки викладача риторики Київської академії Івана Самойловича, в якому описано 1147 книг (складений 1783 р.).

У відзначених рукописних каталогах і реєстрах література була не систематизована за змістом, звичайно вона групувалася за форматом. Іноді відділялися російські книги від іноземних. Відома лише одна бібліотека, в якій книги групувалися систематично за галузями знань – графа П.А. Рум'янцева–Задунайського, який очолював у середині 60-х рр. Малоросійську колегію. В ній було приблизно 3 тис. томів. У каталозі була застосована оригінальна схема класифікації. Невідомий укладач розбив книжкові фонди на 21 змістовну групу, на першому місці стояли розділи з математики, географії, історії, права, белетристики. Богословська література посідала лише 16 місце. Закривали схему словники. Ця класифікація була, безперечно, прогресивним явищем свого часу.

У другій половині XVIII ст. розгорнулася енергійна боротьба за визволення української культури проти церковно–релігійного засилля. Важливу роль відігравав в ній Г.С.Сковорода. Він критикував біблію, висловлювався за старанний відбір творів для читання, виявляв інтерес до

бібліографічної рекомендації. Про це свідчить складений ним 1790 р. для М. І. Ковалинського список власних творів – «Число моих творений», який охоплює 22 назви, в основному, приведені філософські трактати. Оригінальні твори відділені від перекладів. В окремих випадках помічено, у кого знаходиться рукопис. Для рекомендації своїх кращих творів Г.С.Сковорода використав зірочки. Пізніше такий метод застосував в журналі «Современник» О.С. Пушкин.

Сковорода радив читачам робити виписки з книг, наводити бібліографічні дані, пропонував складати бібліографічні покажчики до зошитів з виписками.

Великою подією в культурному житті України було виникнення в ряді українських міст гражданських друкарень: в Єлисаветграді (1764), яка пізніше була перенесена до Кременчука, друкарня Київської академії при Печерській Лаврі, організована М.М. Бантиш–Каменським, друкарні в Харкові (1793), Катеринославі (1793), Миколаєві (1797).

Виникнення в Україні нових центрів гражданського книгодрукування стимулювалось не лише вимогами життя, але й політикою, що проводила Катерина II, яка прагнула використати друковане слово для російського самодержавства. Особливо важливим був її указ «О вольных типографиях» (1783 р.), який розв'язував приватну ініціативу в справі книгодрукування.

Разом з тим, становище українських друкарень було незавидне – погане оснащення, бракувало спеціалістів, мізерною була друкарська продукція. Так, з часу свого заснування українські гражданські друкарні випустили не більше 34 видань.

Указ Катерини II 1796 р. про заборону вільних друкарень і цензуру остаточно знищив їхню діяльність щодо видання українських книг.

Перші бібліографічні списки книг гражданського друку були розроблені 1769 р. у зв'язку з підготовкою «Инструкции училищного Коллегиума, о том как и чему именно в оном Коллегиуме учить». В ньому дістала відображення література, яка викладала передові наукові погляди.

Найбільш популярними на західноукраїнських землях були списки видань гражданського друку, що розпродувались друкарнею Антона Піллера у Львові (1776). Вони публікувалися на сторінках «Львівської газети», яка виходила французькою мовою. Відображалися книги з різних галузей знання, випущені протягом останніх чотирьох десятиліть.

Таким чином, українська бібліографія у зв'язку з обмеженнями царської влади щодо українського книгодрукування майже до кінця століття залишалася на службі у церкви, продовжувала відображати церковно-релігійні видання. Українці внесли вагомий внесок у методіку бібліографування: аналітичні довідкові анотації, систему посилань, зірочки для рекомендації кращих творів тощо.

Запитання для самоконтролю

1. Охарактеризуйте бібліографічну діяльність української книжкової лавки в Москві.

2. Проаналізуйте бібліографічний покажчик «Оглавление книг, кто их сложил». Чи були в ньому відображені українські книжки? До якого виду бібліографії він належить?

3. Назвіть першу галузеву бібліографічну працю.

4. З якою метою була запроваджена звітно-видавнича бібліографія?

5. Які форми книготорговельної бібліографії XVII – XVIII ст. ви знаєте? Назвіть їх.

6. Які зміни відбулися в бібліотечно-каталожній бібліографії? Охарактеризуйте каталоги бібліотек Харківської колегії і Київської академії.

7. Каталоги яких приватних бібліотек цього періоду вам відомі? Що вони собою являли?

8. Охарактеризуйте рекомендаційно-бібліографічну діяльність Г. С. Сковороди.

9. Назвіть перші бібліографічні списки книг гражданського друку.

Семінарське заняття №1: Розвиток української бібліографії від зародження до кінця XVIII ст. – 2 год.

Питання:

1. Перші бібліографічні пам'ятки Київської Русі.
2. Розвиток бібліотечної бібліографії XVI – XVIII ст.
3. Перший українських науково-допоміжний покажчик «Оглавление книг, кто их сложил». Проблема авторства покажчика.
4. Вплив національно-культурного піднесення України на формування системи бібліографічних ресурсів. Цензурний терор щодо українського друку і бібліографії.
5. Бібліографічна діяльність Г. С. Сковороди.
6. Діяльність українських гражданських друкарень та перші бібліографічні списки книг гражданского друку.

Література: 3, 6, 8, 18, 51, 55, 64, 73.

1.4. Бібліографія України XIX – початку XX ст.

Поняття «національне відродження» відображає усвідомлення людиною себе, свого етносу як нації, як дійсної особливості історії й сучасного світу. Поняття «українське національно-культурне відродження» – це процес становлення і розвитку громадсько-політичного і культурного життя України кінця XVIII – початку XX ст. Кінцевою метою національного відродження є утворення самостійної національної держави.

Витоком українського національного відродження були східноукраїнські землі. Воно було свого роду «захисною реакцією» на тяжке політичне, соціально-економічне становище та культурний занепад, викликаний деспотичною політикою російського царизму та значним поширенням у масах національної самосвідомості, активізацією українського національного руху. Початком національного відродження була поява «Енеїди» І.Котляревського, написаної українською народною мовою, творчість Г.Квітки-Основ'яненка та харківського гуртка літераторів.

Більшість дослідників вважають, що процес національного відродження в Україні тривав 130 років – з кінця козацької держави до

Першої світової війни (з кінця XVIII до початку XX ст.). Цей процес поділяють на три основні етапи:

перший – період збирання спадщини, академічний, або шляхетський етап (кінець XVIII – 40-ві рр. XIX ст.);

другий – український, або культурницький (народницький) етап (1840-1880);

третій – політичний, або модерністський (1880-1914).

Усі три етапи характеризуються культурно-просвітницькою діяльністю дворянства та польсько-українського шляхетства, виступу на суспільно-політичній арені в 40-х рр. Т.Г.Шевченка і національно-культурним рухом народних мас, стимулом українського відродження були ідеї Французької буржуазної революції.

Після вітчизняної війни 1812 р. у Російській імперії загострилася класова боротьба. Народ, який відстояв незалежність країни, не хотів миритися з кріпосництвом, виступав проти феодальної експлуатації. Під впливом цих подій і волелюбних ідей буржуазних революцій Заходу збуджується політична свідомість у передової частини інтелігенції Росії. Виникає революційно-визвольний рух, його перший етап, так званий «дворянський» етап, очолюваний декабристами.

Вже в 40-ві рр. в обстановці кризи кріпосницької системи зароджується новий етап визвольного руху – різночинний або революційно-демократичний.

У цей же час в Україні в зв'язку з формуванням української нації і посиленням національного гніту з боку царату активізувалася й національно-визвольна боротьба. Це було протидією жорсткій урядовій реакції, яка тривала в країні протягом всього першого п'ятидесятиріччя XIX ст.

Бурхливий громадський рух першої половини XIX ст. сприяв розвитку культури в Україні, позитивно позначився на книговидавництві і на бібліографічній справі. На цей період припадає відкриття ряду навчальних закладів: Харківського (1805) та Київського (1834) університетів з

друкарнями при них, декількох ліцеїв, гімназій. Місцевими науковими товариствами починається наукове вивчення України. Зростає книжкова торгівля, робляться намагання організувати губернські публічні бібліотеки.

Чергове посилення не лише контрольної, а й каральної функцій цензури в Російській імперії припадає на першу чверть XIX ст. Після бунту декабристів у новому Статуті про цензуру від 15 липня 1826 р. відчувається прагнення влади не лише обмежувати й гальмувати розвиток громадської думки, а й спрямовувати її у потрібне русло. Відповідно до статуту 1828 р. вища цензурна інстанція – Головне управління цензури – було підпорядковане Міністерству народної освіти. Цьому управлінню підлягали створені цензурні комітети в університетських містах, в т.ч. Києві, Одесі, Харкові. До обов'язків цензорів входило здійснення цензури друкованої продукції не лише тієї, що з'являлася в світ у межах округу, а й яка надходила з-за кордону.

Ще жорсткішими були зміни до цього статуту, прийняті після революційних подій у Франції 1830 р.

З 1832 р. для заснування будь-яких друкарень потрібен був уже «височайший» дозвіл царя. Право утримувати друкарні чи керувати ними надавалося лише людям, перевіреним поліційними органами і, наперед, благонадійними з політичної точки зору.

Так звана епоха цензурного терору посилялося із заснуванням 2 квітня 1848 р. спеціального комітету «для вищого нагляду в моральному і політичному плані за духом і спрямованістю книгодрукування».

Волею історичних обставин в цензурному відношенні Україна була значно в гіршому становищі, ніж Польща чи Фінляндія. Бо саме для України застосовувалися окрім загальних для всієї імперії цензурних правил, ще й додаткові. Суть їх зводилася до того, аби в «українських книгах», де трактується про народність і мову українську, українці не давали переваги любові до своєї малої батьківщини перед любов'ю до «отечества».

Метою саме цих специфічних цензурних заборон українського друкованого слова й була повна асиміляція українського народу, знищення елементів, які становлять національне буття цього народу, головним чином, мови, літератури, культури в цілому, книговидавництва і бібліографії зокрема.

До відкриття в Києві університету дозвіл на друк будь-якої книги видався лише з Петербурга.

8 лютого 1838 р. було прийнято рішення про відкриття Комітету внутрішньої цензури в Києві. Цей підрозділ діяв при університеті Св. Володимира і «обслуговував» практично всі друкарні, що входили до Київського навчального округу. За друкування недозволеної цензурою книги власник приватної друкарні чи керівник друкарні казенної негайно передавався до суду.

У книгодрукуванні остаточно утвердилася книга громадянського друку. Найбільш енергійно працювали друкарні Харкова, Києва, Одеси. У 30–ті рр. відкриваються губернські друкарні. Література українською мовою видавалася також у Москві і Петербурзі. Зокрема, у Петербурзі були надруковані «Енеїда» І.П.Котляревського, «Кобзар» Т.Г.Шевченка та ін.

1798 р. – вихід «Енеїди» Івана Котляревського на кошти і в друкарні українця з Конотопа М.Парпури в Петербурзі.

Через десять років знов у Петербурзі з'являється друком ще одне видання «Енеїди», здійснене І.Глазуновим.

Серед найпомітніших видань цього періоду – «Граматика малороссійскаго нарѣчія» О.Павловського (1818), «Опыт собранія старинных масороссійских песней» М.Цертелева (1819), «Кобзар» Т.Г.Шевченка (1840). Всі ці видання були здійснені в Санкт-Петербурзі.

«Малороссійские песни» (1827 р.) були зібрані й видані М.Максимовичем у Москві.

Перші видання українських книг на українських землях були здійснені 1831 р. в Університетській друкарні у Харкові. Таким першодруком став

«Український альманах». 1834 р. ця друкарня видала вже п'ять книжок – повісті Г.Квітки-Основ'яненка, «Запорозька старина» І.Срезневського, «Українські народні пісні» М.Максимовича, збірка українських прислів'їв і приказок, казка «Маруся» невідомого автора.

Усього ж за даними «Енциклопедії українознавства» в період від 1798 до 1840 року на території Російської імперії було видано 44 книги українською мовою, з них лише сім готувалося в друкарнях, розміщених на території України, переважно у Харкові.

Після оголошення вироку суду щодо найактивніших членів братства 30 травня 1847 р., за яким найжорстокішою кари зазнав Т.Шевченко (десять років солдатчини із забороною писати й малювати), 19 червня міністр внутрішніх справ граф Перковський своїм циркуляром заборонив до передруку і наказав вилучити з продажу твори Т.Шевченка «Кобзар», П.Куліша «Повість про український народ», «Україна» і «Михайло Чернишенко», М.Костомарова «Українські балади» і «Вітка». Почали з'ясовувати, в яких друкарнях видавалися ці твори. Виявилося, що до їх появи причетні Петербург, Харків і Київ.

Зазначені твори на багато років уперед відкривали нові списки заборонених українських видань, складених цензорами.

Судовий процес над «братчиками» став своєрідним сигналом для неприхованого наступу царського уряду на український рух як сепаратистський і засудження української книги як такої.

Починаються також цензурні утиски щодо української тематики в наукових книгах (наприклад, «Літопис» Григорія Грабянки, «Опыт южнорусского словаря» Каленика Шейковського, «Грамматика» та ін.).

Дійшло до того, що почали заборонятися окремі букви з української абетки. «Малоросійською мовою» дозволялося читати, але лише в російській інтерпретації.

Особливо багато було подібних циркулярів на початку 60-х рр. XIX ст.

Книжкова продукція виявилася тією базою, на основі якої почала розвиватися в Україні *нова бібліографія*. Первісно бібліографічні матеріали публікувалися в *періодичних виданнях*, пізніше вони потрапили на сторінки *«Губернських відомостей»*, *збірників і альманахів*.

В умовах українського національного відродження (30–40 рр.) нова бібліографія збагачується працями, які відбивають зростаючий інтерес читачів і дослідників до нової української літератури і в цілому – до культурного доробку українців.

Початок розвитку в Україні *бібліографії книг громадянського друку* пов'язаний передусім з Харківським університетом і його діячами. Друкарня при університеті почала активно друкувати книги, тоді ж почали працювати дві друкарні, були створені університетська та гімназична бібліотеки, пізніше виникли місцеві газети «Харьковский еженедельник» (1812) і «Харьковские известия» (1817–1823) і перші в Україні журнали «Украинский вестник» (1816–1819), «Харьковский демокрит» (1816), «Украинский журнал» (1824–1825). З виникненням журналістики і збільшенням випуску книжкової продукції з'явилась необхідність у бібліографії.

Бібліографічні матеріали нерідко публікувалися на сторінках «Украинского вестника». Журнал видавався силами викладачів та вихованців університету. В ньому співробітничали Г.Ф.Квітка–Основ'яненко, П.П.Гулак–Артемівський, столичний письменник М.І.Гнедич, мав зв'язок російський журналіст, перекладач і бібліограф В.Г. Анастасевич. Із бібліографічних матеріалів на сторінках журналу головне місце належить «Библиографии выходящих в Харькове книг». Ця праця друкувалася систематично протягом чотирьох років, майже з номера в номер. Це була **перша спроба поточної бібліографії місцевих видань не лише в Україні, а й в Росії.**

Зростання книговидавничої діяльності провінційних друкарень, поява на місцях культурних сил, які потребували інформації про новинки місцевої книжкової продукції і відсутність досить повного обліку місцевих видань у

загальноросійських бібліографічних працях, ставили на чергу дня питання про запровадження поточної бібліографії місцевого друку. Спробою задоволення цих вимог життя і була «Библиография выходящих в Харькове книг». Харківські бібліографи не дбали про повноту охоплення книжок, своє основне завдання вони вбачали не в бібліографічному обліку та реєстрації, а в популяризації найбільш значних видань місцевої літератури. До бібліографічного опису нерідко подавалися анотації–примітки, які містили в собі елементи рекомендацій. В окремих випадках анотація переходила в критичний огляд творчості автора.

Значний інтерес до питань читання та бібліографії виявляв «Украинский журнал». 1825 р. у журналі було створено спеціальний розділ бібліографії, який ставив своїм завданням «критическое рассмотрение произведений словесности отечественной при руководстве самого строгого беспристрастия», а також інформацію про книги харківського друку з виписками із основних. На жаль, ці прогресивні тенденції в галузі бібліографії, що намітилися в «Украинском журнале», не дістали достатнього розвитку через короткочасність видання. Незадовго до повстання декабристів журнал перестав виходити.

Бібліографічні матеріали, які друкувалися в перших українських журналах, свідчили про наявність чималих культурних сил в Харкові вже в першій чверті XIX ст.

За пропозицією відомого російського бібліографа і вченого харків'янина П.І. Кеппена його брат К.І. Кеппен, магістр філософії Харківського університету, почав складати словник харківських письменників. Він виявив 240 імен харківських авторів, перелічив їхні праці, подав короткі бібліографічні відомості. Хоча робота ще була не закінчена, П.І. Кеппен вважав за можливе опублікувати попередній «Список слободско–украинским писателям и ревнителям просвещения»

У списку були відсутні бібліографічні вказівки, але були статистичні дані, у яких підкреслювалась роль Харківського університету у вихованні

місцевих діячів. Половина зазначених у ньому осіб – 120 з 240 були його вихованцями. На жаль, цю справу не вдалося довести до кінця.

1824 р. вийшов у світ *друкований каталог Харківської університетської бібліотеки*, яка налічувала в той час близько 17 тис. томів. Його укладачем був досвідчений бібліотекар В.Я.Джунковський, який вивчав зарубіжні та вітчизняні системи розташування книг і 1823 р. прочитав а Харківському товаристві наук доповідь на цю тему. Весь матеріал у каталозі був розбитий на 8 розділів: 1. Богослов'я. 2. Юриспруденція. 3. Філософія. 4. Медицина. 5. Математичні науки. 6. Історія. 7. Філологія. 8. Рукописи, курйозна література, пам'ятники та друкарні. Ця схема приблизно повторює систему М.Деніса.

Оригінальну систему бібліотечно–бібліографічної класифікації розробив через кілька років **І.І.Срезневський**, майбутній філолог–славіст, а також випускник Харківського університету. На початку існування Харківської публічної бібліотеки (1833–1836 рр.) він був її бібліотекарем. Уже в 1834 р. вийшов друком складений ним «Систематический указатель книг и рукописей, находящихся в Харьковской публичной библиотеке». Всього в каталозі було відображено 846 книг. І.І.Срезневський розподілив всю літературу на 10 розділів, кожний розділ дістав літерне визначення (індекс) перших десяти літер російського алфавіту. Для позначення підвідділів він вживав римські цифри, а для подальших ділень – римські цифри в круглих дужках. Схема каталогу: А. Богослов'я. Церковна історія. Церковне право. Б. Філософія. Педагогіка. В. Філологія. Г. Історіографія. Д. Політика. Політична економія. Правознавство. Е. Фізика. Хімія. Природнича історія. Ж. Медицина. З. Математика. И. Технологія. К. Суміш (періодика, довідники, рукописи тощо).

І.І. Срезневського слід вважати *піонером десятикової класифікації*. Крім того, він перший з вітчизняних бібліографів почав застосовувати індекси для систематизації літератури. Його система відзначалася не лише самостійністю і новизною, але й простотою, зручністю користування в бібліотечній роботі.

З 1809 р. до 1832 р. почалося *викладання в Україні бібліографії* в Кременецькому ліцеї на Волині бібліотекарем ліцейської бібліотеки **Павлом Осиповичем Ярко**вським. Предмет читався для учнів старших класів на відділені літератури, витончених наук та філософії. Учні знайомилися з книжковим фондом бібліотеки, його класифікацією, з роботою бібліотекаря по створенню каталогів, розміщенню і інвентарному обліку книг, обов'язками бібліотечних службовців і т.п. Читання бібліографії зв'язувалося також з практикою книжкової торгівлі. Пізніше курс став називатися «бібліологією». Пізніше після закриття ліцею Ярковський разом з бібліотекою перебрався до Києва. Він став першим бібліотекарем Київського університету. Він брав участь у розробці «Правил содержания библиотек в гимназиях и уездных училищах Киевского учебного округа» (1836), переклав на російську мову свій «План расположения библиотеки Волынского лицея», приділяв серйозну увагу питанням бібліотечно–бібліографічної класифікації.

На початку XIX ст. місцева *книготорговельна бібліографія* в Україні ще деякий час зберігала церковний характер. 1810 р. була випущена «Роспись (табель) цены книгам, напечатанным в типографии Киево–Печерской лавры». Чернігівська Троїцько–Іллінська друкарня в перші роки XIX ст. систематично займалась складанням «реєстрів» і «ведомостей» «расхода», тобто розпродажу церковних книг.

Із виникненням періодики у Харкові та Одесі в характері і змісті книготорговельної інформації в Україні відбулися зміни. На сторінках місцевих журналів та газет з'являються книготоргові оголошення про видання гражданських друкарень. Відзначаючись оперативністю та певною доступністю, книготорговельні оголошення сприяли більш–менш широкому розповсюдженню не тільки місцевої, але й столичної друкованої продукції, в основному світського змісту.

Поштовхом для дальшого зростання книготоргової бібліографії в Україні було створення *при книжкових магазинах приватних публічних бібліотек*, які називали «бібліотеками для читання». Більшість з них

переслідували комерційні цілі. З такою ж метою часто випускались ними друковані каталоги («росписи», «реестры»). Перша бібліотека виникла в Одесі при книгарні Клочкова. 1830 р. він випускає «Роспись российским книгам, ландкартам, планам ... в книжном магазине и библиотеке чтения Н.А.Клочкова». «Роспись» включала близько 1000 книг, які можна було одержати під грошову заставу в бібліотеці або купити в книгарні. Література була описана у відповідності з правилами бібліографічного опису того часу. Для групування видань користувалися простим алфавітним порядком. В «Росписи» перелічувалася література з різних галузей знання, в основному, за останні два десятиліття.

Книгарня і бібліотека Клочкова пізніше перейшли до нового власника В.Картамишева. Випущена ним 1837 р. «Роспись» Клочкова, налічувала всього 600 видань. Ні в першій, ні в другій «Росписи» не було книг, виданих українською мовою. Цей недолік був урахований в «Каталогі библиотеки для продажи и чтения ... К.Тотти», виданому 1847 і 1851 рр.

У 40–50 рр. XIX ст. в Києві працював «кабинет для чтения» П.П.Должикова, в якому замість грошей за користування книгами вносились книги. Бібліотека Должикова брала активну участь у культурному житті Києва – обслуговувала читачів, керувала їхнім читанням, виконувала довідкові функції, служила центром книжкової торгівлі. 1849 р. Должиков випустив друкований каталог своєї бібліотеки під незвичайною назвою «Аптека для души». Каталог нараховував 4500 назв книг російською, французькою та польською мовами. І розділ – «Чтение для приятного препровождения времени» – включав художню літературу, книги з природознавства, медицини, мовознавства, права і т.п.; 2 – «Назидательное чтение» – включав богословську, філософську, педагогічну літературу і книги для дітей; 3 – «Описательное и историческое чтение» – складали книги з історії, географії, біографії видатних людей та періодичні видання. В каталозі були представлені не лише нові видання, але й книги XVIII ст. Щоб допомогти читачеві навчитися відрізняти хороші книги від поганих,

Должиков включив у свій каталог деякі елементи рекомендацій. Він наводить думки критиків, робить свої зауваження, знайомить із змістом рекомендованих книг. Як справедливо зазначав М.В.Здобнов, «Аптека для души» була «єдиною для того часу пам'яткою переростання бібліотечної бібліографії в рекомендаційну».

В середині XIX ст. почала публікуватися зведена праця з історії і бібліографії старого друкарства всієї України «Книжная старина южнорусская» М.О.Максимовича. Це **була перша спроба в галузі загальної бібліографії української літератури – репертуарної бібліографії**. Враховуючи мізерність книг, надрукованих українською мовою (102 видання за 1798–1850 рр.), українська бібліографія могла розвиватися лише в ретроспективному плані і, головним чином, по лінії охоплення стародруків.

М.О.Максимович народився на Полтавщині, після закінчення Московського університету працював професором і завідувачем кафедри ботаніки цього університету. З 1834 р. по 1845 р. він працював у Київському університеті, був його першим ректором, потім професором російської словесності і деканом філософського факультету. М.О.Максимович зацікавився бібліографією ще в Московському університеті, коли після його закінчення він займався складанням систематичного каталогу для університетської бібліотеки під керівництвом бібліотекаря професора Ф.Ф.Рейса. В 1825–1833 рр. він активно співробітничав у критико–бібліографічних відділах деяких періодичних видань.

Незважаючи на те, що М.О.Максимовичу не вдалося завершити свій бібліографічний труд, «Книжная старина южнорусская» посіла почесне місце в історії українського книгознавства і бібліографії XIX ст. В цій праці було вперше подано цілісну картину розвитку давнього українського друкарства. Разом з тим вона є первістком національної бібліографії в Україні.

Автор дотримувався територіально–хронологічного розподілу матеріалу. У покажчику описувалися книги, які випускалися в XVI–XVIII ст. друкарнями на Волині, у Галичині, на Буковині, в Києві, Чернігові і

Новгород–Сіверському. Зареєстровано 372 видання. На жаль, складачем були допущені великі прогалини, розгляд київського книгодрукування припинився на 1633 р. Незважаючи на те, що посібник багато в чому втратив свою практичну цінність, його історичне значення залишається дуже великим. Це є, по суті, **єдиним прикладом бібліографічного репертуару українського книговидавництва XVI–XVIII ст.**

У 30–ті рр. XIX ст. темпи розвитку нової української бібліографії зростають. Збільшився випуск книжкової продукції українців. Відомості про українські видання все частіше проникають у бібліографію, їх включають у свої покажчики російські бібліографи, особливо складачі книготорговельних каталогів. З 1837 р., з часу виникнення в Росії державної бібліографічної реєстрації, налагоджується систематичний облік української преси поряд з російською в «Указателе вновь выходящих книг». Під впливом росту української національної культури виникає потреба спеціального бібліографування літератури українською мовою.

Однією з ранніх спроб такого бібліографування слід вважати короткий бібліографічний огляд найважливіших праць по збиранню і дослідженню українських народних пісень, опублікований 1837 р. В цьому ж році, коли в петербурзькій газеті з'явився цей огляд, М.С.Шашкевич вмістив у «Русалці Дністровій» (Будапешт, 1837 р.), невеликий перелік українських видань – фольклорних збірок і книг діячів нової української літератури. Із вказаними матеріалами пов'язане зародження **бібліографії української художньої літератури і фольклору.**

З критико–бібліографічними оглядами української художньої літератури виступали О.М.Бодянський, Л.І.Боровиковський, Т.Г.Шевченко, М.О.Максимович, Ф.С.Євцький.

Найбільш значний огляд української літератури з'явився 1834 р. у харківському альманасі «Молодик» за підписом Ієремії Галки (псевдонім українського літературного і громадського діяча, історика М.І.Костомарова). Це був його «Обзор сочинений, писанных на малороссийском языке». Він

був першим, порівняно повним і докладним історико–літературним оглядом української літератури. Деяким доповненням «Обзора» Костомарова було «Обозрение» А.Л.Метлицького, опубліковане 1848 р. у «Харьковских губернских ведомостях». В «Обозрении» подані досить точні бібліографічні описи, наводяться дані про місце і рік випуску книги.

У складних умовах розвивалась бібліографія на західноукраїнських землях під гнітом Австрії і Польщі. Українці були позбавлені можливості навчатися рідною мовою. Щоб запобігти національно–визвольного руху, був установлений суворий цензурний нагляд, з яким був пов'язаний початок поточної бібліографічної реєстрації місцевих видань на західноукраїнських землях.

З 1821 р. починають виходити «Каталоги славяно–русских книг типографии Ставропигийского института» (книготорговельні каталоги друкарні). З цими каталогами пов'язане ім'я Д.І.Зубрицького, який працював у Ставропигійському інституті.

Великий інтерес до бібліографії виявляв письменник і філолог, автор граматики української мови і ряду шкільних посібників Йосип Левицький. 1843 р. Й. Левицький виступив на сторінках варшавського журналу «Денница» з статтею «Доля галицько–русского языка и литературы», в якій дав бібліографічний огляд західноукраїнського друкарства за 70 років австрійського панування.

На початку 40–х рр. XIX ст. І.М.Вагилевич склав дві бібліографічні праці, в яких подав відомості про стару книжкову продукцію українців, які писали польською мовою і латинськими словами.

Із щойно організованих галицьких періодичних видань найактивніше публікувала бібліографічні матеріали «Зоря Галицька». Вона інформувала читачів про новини літератури, вміщувала невеликі замітки та рецензії, іноді огляди та дані статистики друку, прагнула налагодити на своїх сторінках поточну бібліографічну інформацію.

Валуєвський циркуляр 1863 р. наголошував: «ніякої особливої малоросійської мови не було, немає і бути не може, наріччя ж, вживане простолюдом, є та ж російська мова, лише зіпсована впливом на неї Польщі».

Посилився урядовий тиск на українофільський рух 70-х рр. XIX ст.

Емський указ 1876 р., підписаний царем Олександром II, містив такі положення:

1. Не допускати ввезення в межі Імперії ... будь-яких книг і брошур, що видаються за кордоном на малоросійському наріччі.
2. Друкування й видання в Імперії оригінальних творів на тому ж наріччі заборонити.
3. Заборонити також різноманітні сценічні постановки і читання на малоросійському наріччі, а також і друкування на такому ж текстів до музичних нот.

Після Емського указу в Україні настав найгнітючіший, найтрагічніший 30-літній період реакційної цензури. Дедалі важче доводилося українському друкованому слову пробиватися крізь цензурні і поліцейські рогатки до читача. Закривалися українські часописи, зазнавали переслідувань ті, хто мав причетність до друку, поширення чи й навіть читання книжок українською мовою.

Саме на цей період припадає діяльність двох маловідомих поки що в нашій історії антиукраїнських інституцій – Київського Тимчасового комітету у справах друку та Київського окремого цензора з іноземної цензури. Вони були безпосередньо підпорядковані Міністерству внутрішніх справ у Петербурзі і мали практично ніким не обмежені повноваження в Україні щодо друку або поширення серед українського населення будь-якої україномовної книжки, листівки чи періодичного видання.

Крізь цензуру практично не могла пройти жодна фраза, жодне слово, в якому був би бодай натяк на історичне минуле українського народу, згадка про національних героїв чи спроба захисту рідної мови.

Перші кроки у розвитку **бібліографії українознавчої літератури та поточної національної бібліографії** зробила група молодих чернігівських бібліографів – співробітників «Чернігівських губернських відомостей»– О.М.Лазаревський, П.С. Єфименко, Г.О.Милорадович. Провідне місце у цій групі займав О.Лазаревський. Ще навчаючись в старших класах гімназії, він 1853 р. надрукував у «Черниговских губернских ведомостях» свій «Опыт указателя источников для изучения Малороссийского края в историческом и географическом отношениях». Цим покажчиком був покладений **початок історичної бібліографії в Україні**. 1858 р. в «Журнале Министерства народного просвещения» він надрукував перший випуск «Указателя источников для изучения Малороссийского края». В «Указателе» було зареєстровано 354 номери за 1622–1857 рр. За складом «Указатель» наближався до загального бібліографічного покажчика з українознавства. Широко застосовувались довідкові анотації. Джерела розміщувались за хронологією, часом їх опублікування.

Одночасно з підготовкою «Указателя» Лазаревський почав складати інший великий бібліографічний посібник «Украинскую литературную летопись». Попередником цього покажчика було «Обозрение книг и статей периодических изданий, относящихся к истории и географии Малороссийского края за 1854 год». Бібліограф мав на меті випускати щорічні огляди поточної літератури з історії та географії України. Але автор поновив друкування своїх оглядів лише 1856 р. на сторінках «Черниговских губернских ведомостей» під назвою «Украинская литературная летопись». Покажчик є першою спробою ведення **загальної поточної (щорічної) бібліографії української літератури**. Але він був не звичайним реєстраційним посібником, Лазаревський ставив перед ним не тільки обліково–реєстраційні та інформаційні, але й просвітительські завдання. «УЛЛ» являла собою критико–бібліографічний огляд.

О.М.Лазаревський вів свій літопис протягом трьох років – 1856–1858. За ці роки він зареєстрував 70 книг і статей.

Багато зробив для доповнення і продовження бібліографічних праць Лазаревського П.С.Єфименко. 1860 р. він опублікував у «Черниговских губернских ведомостях» «Дополнение» до покажчика О.Лазаревського. Автор не тільки заповнив деякі прогалини покажчика, але й продовжив його хронологічно. Він охопив друковану продукцію з 1763 по 1859 р. У посібнику знайшов свій відбиток і західноукраїнський матеріал. Він також склав «Украинскую литературную летопись» («УЛЛ») а 1861 р. Єфименко приділяв увагу також розкриттю змісту і оцінці творів і збірників, що бібліографувалися.

До бібліографічної тематики, яка розроблялася Лазаревським, виявив також інтерес юний граф Г.О. Милорадович з Чернігова. Він зробив спробу продовжити «Украинскую литературную летопись» за 1860 р., але не дуже вдалу. Більшої уваги заслуговує його покажчик «Иностранные сочинения о Малороссии», що друкувався 1859–1860 рр. у «Черниговских губернских ведомостях». Сюди ввійшли роботи, надруковані різними мовами, з різних галузей знань. Своїм покажчиком Г.О.Милорадович поклав початок **бібліографуванню зарубіжної літератури про Україну, тобто екстериоріки.**

Подальший розвиток української бібліографії тісно пов'язаний з діяльністю українського журналу «Основа» і газети «Черниговский листок». 1861р. в Петербурзі почав виходити під редакцією В.М. Білозерського український журнал «Основа». Ідейними керівниками його були П.О. Куліш і М.І. Костомаров, до його організації мав відношення Т.Г. Шевченко. Редакція «Основи» першою почала публікацію книготорговельних списків українських та українознавчих видань. Бібліографічну інформацію містили відділи «Библиографические известия», а також відділи «Литературные известия», «Современная южнорусская летопись», «Библиография». З 1862 р. в журналі було організовано новий бібліографічний відділ «Перегляд українських книжок», присвячений поточній друкованій продукції українською мовою. На сторінках «Основи» з'явилася перша бібліографічна

праця творів Г.С. Сковороди і літератури про нього. Вона була складена Орестом Халявським (псевдонім Г.П. Данилевського) як додаток до його статті «Сковорода, украинский деятель XVIII века». В журналі співробітничав В.І. Межов, який вмістив там три свої покажчики: «Библиографический указатель книг и журнальных статей, относящихся до Южнорусского края», «Библиография вопроса об улучшении быта помещичьих крестьян в Южнорусском крае» і «Библиографический указатель галицко–русской литературы».

Перша праця є хронологічним продовження «Указателя источников для изучения Малороссийского края» О.М. Лазаревського. Складач охопив літературу з історії, археології, географії, етнографії тощо, а також бібліографічний матеріал з 1858 по 1860 р. включно, всього 332 номери, в окремих випадках застосовувались анотації. Другу працю В.І. Межов присвятив селянському питанню (60 назв). Третя праця – по суті є перший бібліографічний покажчик літературної продукції західних українців. В посібнику зареєстровано понад 250 видань, випущених з 1837 по 1862 р. Співробітництво В.І. Межова позитивно позначилося на бібліографічній частині українського журналу, збагатило її, мало певне значення для дальшого розвитку української бібліографії.

1862 р. питання про створення повного бібліографічного покажчика української літератури на сторінках журналу «Основа» поставив М.Д. Мізко. Він навіть склав програму бібліографічної праці, але суспільні обставини, реакційні дії царського уряду не дали можливості здійснити цей план.

Деяку увагу публікації бібліографічних матеріалів приділяв щотижневик Л.І. Глібова «Черниговский листок». Він мав невеликий відділ «Библиографические известия», де друкувалися повідомлення про випуск нових українських та українознавчих видань, рецензії. У ньому брали участь О.М. Лазаревський, П. С. Єфименко, Г.О. Милорадович, які друкували свої бібліографічні відомості про книжкову продукцію українських друкарень.

До поточного бібліографічного обліку української книжкової продукції була причетна редакція журналу «Киевская старина» (1882– 1906 pp.). Майже в кожному номері вміщувався «Список книг, относящихся к Южной России».

Професор із Львова С. Стефанович зробив спробу загального поточного обліку всієї української літератури, опублікувавши у чеському бібліографічному щорічнику бібліографічні покажчики «Бібліографія малоруська» за 1877, 1878 і 1879 pp.

Одночасно з О. Стефановичем займався поточним бібліографічним обліком української літератури західноукраїнський журналіст, видавець, бібліограф і критик **Василь Лукич** (псевдонім Володимира Лукича Левицького. 1856–1938 pp.). 1878 р. він опублікував в журналі «Правда» бібліографічні списки нових українських і українознавчих видань, випущених з листопада 1877 по грудень 1878 р. Складач намагався розробити повну бібліографію українського друку. Крім книг, він зареєстрував періодичні видання, музичні твори. У тому ж плані велася поточна бібліографічна інформація в «Правді» і в наступні роки (1879–1880). У списках, що подавалися щомісячно, фігурували київські, одеські, петербурзькі, московські, женецькі видання українців.

Інтерес до поточного бібліографування української літератури виявляла і редакція львівського журналу «Зоря», в яку входив І. Франко. 1886 р. в журналі був надрукований «Бібліографічний покажчик за рік 1885», складений Є.П. Калитовським. Бібліограф охопив 98 видань і близько 600 журнально–газетних публікацій українською мовою. У передмові до покажчика підкреслювалось значення поточного бібліографування для створення повної ретроспективної бібліографії. За невідомої причини продовження роботи не було здійснено.

У 90–ті pp. XIX ст. «Зоря» під керівництвом Василя Лукича перетворилася у **всеукраїнський орган поточної української бібліографії**. Було налагоджене систематичне інформування про українські видання.

Протягом 1890–1896 рр. майже в кожному номері «Зорі» вміщувалися бібліографічні списки нової літератури, складені В. Лукичем. Це була бібліографія не лише окремих видань, а й найбільш значних публікацій з журналів, газет і неперіодичних збірників. Реєструвалися твори: 1) українською мовою, 2) написані українцями будь-якою мовою, 3) присвячені Україні. Укладачу вдалося досягти відносно повноти охоплення друкованого матеріалу. За приблизними підрахунками за шість років він описав понад 1000 видань. Час від часу В. Лукич складав також окремі списки існуючих періодичних видань.

Незважаючи на успіхи, українські бібліографи того часу були ще далекі від розв'язання завдань поточної бібліографії. На перешкоді стояли відсутність певної бази для її ведення, відторгненість Галичини від України, кустарна організація справи. Не вся видавана література переглядалася *de visu*, нерідко до бібліографічних списків потрапляли відомості з сумнівних джерел, допускалися пропуски, неточності і помилки.

Певний внесок в розвиток української бібліографії вніс І. Я. Франко, який очолював журнали «Друг» і «Житє і слово». З діяльністю цих видань пов'язане виникнення революційно – демократичного напрямку в українській поточній бібліографії. І.Я. Франко проявляв живий інтерес до організації відділів критики і бібліографії, всіляко заохочував публікацію критико–бібліографічних матеріалів, рекомендаційних списків літератури, радив звертати увагу на кращі, значні твори. Нерідко в журналах публікувалися реферати іншомовних матеріалів.

У 80–90 рр. ХІХ ст. відбулися серйозні зрушення в розвитку **ретроспективної української бібліографії** – з'явилися перші значні праці з ретроспективного обліку нової української літератури. Як відомо, ще наприкінці 50-х рр. П.С. Єфименко, М.Д. Мізко висловлювалися в пресі про необхідність створення репертуару української книги. Проте лише через чверть століття розпочалося практичне здійснення цього побажання.

Ініціативу виявив М.Ф. Комаров, тоді ще мало помітний працівник української культури.

М.Ф. Комаров (1844–1913) закінчив юридичний факультет Харківського університету, працював в Окружному суді, потім – нотаріусом в Умані і Одесі. За своїм світоглядом він був ліберальним народником. Багато з його літературно – наукових праць лишили слід в історії української культури, але найширший резонанс мала його бібліографічна праця «Бібліографічний покажчик нової української літератури», що з'явився 1883 р. на сторінках прогресивного демократичного альманаху М.П. Старицького «Рада» і тоді ж вийшов окремим відбитком.

В покажчику підсумовувався шлях, пройдений українською літературою з 1798 р., коли побачила світ «Енеїда» І.П.Котляревського, по 1883 р. Бібліограф зосередив свою увагу лише на творчості письменників Східної України через відсутність у київських та харківських бібліотеках продукції галицьких друкарень і через те, що йому було відомо про роботу І.О.Левицького над посібником «Галицко–русская библиография XIX ст.». Поряд з окремими виданнями в покажчику реєструвалися й твори, опубліковані в збірниках і журналах. Включалися також переклади українських творів на інші мови, критичні і біографічні статті, спогади і рецензії. Бібліографічний опис відзначався повнотою.

Матеріал групувався за прізвищами авторів. М.Ф.Комаров одним з перших у вітчизняній бібліографії запровадив так звані «персональні гнізда», це було зроблено ним за багато років до А.З.Мезьєр, з ім'ям якої пов'язують цей бібліографічний прийом.

До покажчика був доданий алфавітний список статей загального характеру про українську мову і літературу та з національного питання (близько 200 назв), а також статистичні дані щодо кількості книжок українською мовою за роками видання. Цей додаток одночасно виконував функції допоміжного хронологічного покажчика.

Працюючи самотужки, без допомоги великих книгосховищ країни, М.Ф.Комаров, звичайно, не міг уникнути пропусків, здійснити повний облік літератури українською мовою. Його покажчик охопив приблизно три чверті видань українською мовою (445), випущених в Росії, ще з більшими пропусками були подані журнальні публікації, зустрічалися й деякі неточності.

Незважаючи на це, критика того часу гаряче привітала його випуск. Бібліографічний покажчик М.Ф.Комарова був значною подією в культурному житті України, він відкрив першу сторінку в історії складання бібліографічного репертуару нової української книги, сприяв підвищенню інтересу громадськості України до цієї справи і в цілому – до розвитку української бібліографії.

В той час, коли М.Ф.Комаров виступив у пресі з своїм покажчиком, у Галичині, у Львові, інший український бібліограф І.О.Левицький складав фундаментальну працю з бібліографії західноукраїнських видань – «Галицко–русскую библиографию XIX столетия».

І.О.Левицький (1850–1913), син священника з Калуського повіту, вчився у Віденському університеті на філософському факультеті, але не закінчив його. Працював дрібним службовцем різних страхових товариств у Львові. Весь вільний час він віддавав журналістиці, літературі і бібліографії. Був редактором декількох газет і журналів. Майже десять років присвятив І.О.Левицький збиранню матеріалів для першого тому свого посібника. З 1887 р. починають виходити окремі випуски першого тому посібника, а 1888 р. він був виданий повністю. Ця праця також була видатною подією в історії бібліографічної справи в Україні. У першому томі посібника була охоплена західноукраїнська друкована продукція за шість десятиліть XIX століття (1801–1860). У другому томі було подано літературу за 1861–1886 рр. Книга побачила світ тільки 1895 р. І.О.Левицький бібліографував всі види друку – книги, журнали, газети, звіти, об'яви, цінники тощо. Розкривався зміст збірників і періодичних видань.

«Галицко–русская библиография XIX столетия» відзначалася старанністю складання і бездоганністю бібліографічних записів. Література описувалася майже кожного разу *de visu*. До окремих записів наводилися примітки, які містили критичні зауваження, відомості про цензурні переслідування, посилання на відгуки критики, довідкову цінність бібліографічної праці збільшували допоміжні алфавітні покажчики авторів і назв творів, вміщені в кожному томі. Нерідко в них називалися псевдоніми і криптоніми письменників. Корисним доповненням були незакінчені матеріали статистики про друковану продукцію Західної України. І.О.Левицький зареєстрував у двох своїх томах понад 4 тис. видань. Посібник є важливою частиною загальної репертуарної української бібліографії, доповненням до покажчика М.Ф.Комарова.

Доступнішими видами бібліографічних посібників для більшості читачів були **друковані бібліотечні і книготорговельні каталоги**. Видання їх в другій половині XIX ст. в зв'язку з відкриттям багатьох нових бібліотек (громадських, наукових та ін.) і розширенням книжкової торгівлі, стало частішим. Вперше в цей період почали випускатися каталоги бібліотек наукових закладів і товариств, приклубних та учнівські бібліотеках, продовжували розроблятися каталоги університетських бібліотек. Був виданий тритомний каталог бібліотеки Одеського університету, бібліотека Харківського університету надрукувала два томи доповнень з відділів богослов'я, філософії, педагогіки та інших галузей до свого колишнього каталогу.

Велику групу становили друковані **каталоги громадських бібліотек**. Випуском їх займалася Київська, Харківська, Одеська та інші міські і земські громадські бібліотеки, а також численні власники приватних публічних бібліотек: в Києві – Л.В.Ільницький, Н.Я.Кушнеров, в Харкові – В. і А.Бірюкови, в Одесі – А.Г.Бортневський – та ін. Деякі приватні публічні бібліотеки аналітично розписували свої журнальні фонди. З бібліографічного погляду виділявся «Каталог книг и периодических изданий... библиотеки для

чення Л.В.Ильницького в Києве». В каталозі налічувалося понад 4 тис. книг і близько 80 журналів з різних галузей знань. Каталог був складений за систематичним порядком.

У 70–90 рр. ХІХ ст. посилялося розповсюдження книготорговельної реклами. Систематично випускав книготоргові каталоги відомий книгопродавець і видавець М.Я.Оглоблін, який мав велику книгарню в Києві і склад київських видань в Петербурзі, його каталоги виходили галузевими випусками. З 1878 по 1888 р. в них було занесено понад 15 тис. книг, як нових, так і раніше виданих. Література в каталогах систематизувалась, наприкінці вміщувався алфавітно–предметний допоміжний покажчик.

Інформація про книжки, що надходили до продажу, здійснювалася також за допомогою книготоргових оголошень і списків, які друкувалися в багатьох журналах і газетах, на обкладинках збірників. Звичайно вони відповідали профілю того видання, в якому вміщувалися.

Найвідомішим каталогом приватної бібліотеки у Львові був каталог бібліотеки письменника Ю.Крашевського, який склав М.І. Павлик. В нього було включено близько 15 тисяч записів, систематизованих за галузями знань.

У другій половині ХІХ ст. в Україні спостерігається значне збільшення кількості **науково–допоміжних покажчиків** з різних галузей знань, поліпшується їхня якість. Перебудова промисловості і сільського господарства на новий, капіталістичний лад, супроводилася посиленням роботи в усіх галузях наукової і культурної діяльності. У відповідності з університетським статутом 1863 р. при університетах були створені наукові товариства, які залишили важливий слід у розвитку науки і відповідних галузевих бібліографій.

Значну роль в історії української науково–допоміжної бібліографії відіграло Київське товариство природознавців, засноване 1869 р. Це товариство на початку 70-х рр. приступило до випуску щорічних «Указателей русской литературы по математике, чистым и прикладным

естественным наукам, медицине и ветеринарии». У покажчику подавалися відомості про випущену в Росії літературу російською та іноземними мовами (книжкову і журнальну) з різних галузей згаданих наук, а також з сільського господарства і окремих промислових і кустарних виробництв. Щорічники охопили друковану продукцію за 20 років, починаючи з 1872 по 1891 р. включно. Протягом цих часів вони випускалися систематично, регулярно. Покажчики відзначалися старанністю складання і повнотою відображення літератури, вони стали надійним джерелом бібліографічного пошуку для вчених у галузі фізико–математичних і природничих наук.

У 80-ті рр. паралельно з Київським товариством природознавців, поточною бібліографією фізико–математичних наук займалося математичне відділення Новоросійського товариства природознавців в Одесі. Воно друкувало свої бібліографічні матеріали в «Записках Новороссийского общества естествоиспытателей». Окремими виданнями вийшли тільки два його бібліографічні щорічники – за 1884–1885 рр. В них обліковувалася література з математики, механіки, астрономії, фізики і метеорології. В майбутньому передбачалося перейти до реферування цих матеріалів.

Поряд з бібліографічними щорічниками велике науково–допоміжне значення мали також поточні критико–бібліографічні огляди наукової літератури – вітчизняної і закордонної, які публікувалися в «Киевских университетских известиях» протягом всього часу існування цього друкованого органу. Деякі з них відзначалися високим науковим рівнем, передруковувалися в столичних журналах. Авторами їх були видатні вчені – спеціалісти.

У 70-ті рр. відновлює бібліографічну діяльність Товариство сільського господарства Південної Росії, на сторінках його «Записок» подається бібліографічна інформація про новинки сільськогосподарської літератури. У Харкові був виданий покажчик статей з ветеринарії, що публікувалися в російських журналах в 70–80 рр.

У 90–ті рр. велику увагу сільськогосподарській бібліографії приділяв професор агрономії Київського університету С.М.Богданов. Його «Обзор успехов сельского хозяйства в 1891–1893 гг.» був чималим збірником рефератів на книги і статті з рослинництва і зоотехніки. Він складався з трьох випусків, кожен з яких закінчувався переліком найважливіших і найцікавіших творів за рік.

У цей період поживалася бібліографічна робота також в ділянці суспільних наук – вперше з'являються праці з філософії, юридичних наук. В Одесі, наприклад, був виданий «Систематический указатель русской литературы по русскому гражданскому праву», списки нової літератури з правознавства публікувалися в періодичних виданнях Київського університету, Наукового товариства ім. Т.Г.Шевченка у Львові. Значних успіхів досягла педагогічна і історична бібліографія. Визначною працею став «Опыт русской историографии», виданий 1891–1892 рр. професором київського університету В.С. Іконниковим. Продовжувала розроблятися бібліографія історії України. Багато уваги їй приділяв журнал «Киевская старина». Історична література широко відбивалася в його поточних «Списках книг, относящихся к Южной России». Помітне місце в українській історичній бібліографії посідала краєзнавча тематика. Бібліографувалася література з історії Слобідської України, Київщини, Волині та ін.

У 70–ті рр. з'явилася перша бібліографічна праця з картографії України (В.І.Григорович), Паралельно з бібліографією історії і географії України розробляється й бібліографія української етнографічної літератури. Поточною реєстрацією і оцінкою цієї літератури займалася редакція «Киевской старины». В журналі були опубліковані бібліографічні покажчики П.С.Єфименка, М.Ф.Сумцова, Г.І.Манжури.

Успішно розвивалася також слов'янознавча бібліографія, на сторінках «Славянского ежегодника» (1875–1884 рр.) почалася систематична публікація матеріалів з бібліографії слов'янознавчої літератури. В 1883 р. розглядом, оцінкою і реферуванням нових слов'янознавчих (російських і

закордонних) видань починає займатися Т.Д.Флоринський, в майбутньому – відомий професор Київського університету.

У 80–90 рр. помітні зрушення відбулися в бібліографії української художньої літератури і літературознавства. Значно збагатили цю галузь видання покажчиків М.Ф.Комарова і І.О.Левицького, про які вже йшла мова вище. У цьому напрямку також працювали М.І.Петров, М.П.Дашкевич, О.М.Огоновський. Більшість покажчиків носили персональний характер. Особливо активно розроблялася бібліографія Т.Г.Шевченка. 1866 р. у зв'язку з 25–річчям з дня смерті поета М.Ф.Комаров опублікував у «Киевской старине» свій «Библиографический указатель материалов для изучения жизни и произведений Т.Г.Шевченко», а в наступному році вмістив там же і доповнення до нього.

Цінні бібліографічні матеріали були присвячені професору Харківського університету відомому філологу О.О. Потебні.

В цей період почала розвиватися також бібліографія українського мистецтва, фольклору, змісту періодичних видань. Вперше розробляються покажчики до видань, що випускалися українською мовою. Найцікавішим з них був покажчик до журналу «Правда», складений І.Франком.

У другій половині XIX ст. посилилася боротьба за поширення грамотності серед народу і за видання літератури рідною мовою. В Україні поширювалися «Списки книг, одобренных Комитетом грамотности» у Петербурзі, в них був спеціальний розділ «Малорусские книги». У другому виданні «Списка» (1863 р.) кількість українських книг значно збільшилася.

1863 р. Міністерство народної освіти організувало офіційну рекомендацію навчальної літератури, почало випускати для **шкільних і народних бібліотек каталоги**, у відповідності з якими могли б комплектуватися бібліотечні фонди.

У 70–90 рр. XIX ст. швидко зростає **рекомендаційно-бібліографічна робота**. До неї виявляють інтерес педагоги, бібліотекарі. Виникають, спеціальні громадські організації, які здійснюють рекомендацію книг для

масового читача. Так, 1888 р. при Одеській комісії народних читань було створено рекомендаційне бюро під керівництвом проф. О.І. Кирпичникова «для подачі советов родителям и воспитателям в деле выбора книг для детского чтения применительно ко всякому возрасту». 1890 р. бюро був складений і виданий перший випуск рекомендаційного каталога книжок для дітей молодшого, середнього і старшого віку. В нього увійшло близько 200 видань останніх років для читання і на допомогу шкільному навчанню.

Пізніше склалися рекомендаційні покажчики народної літератури Київським товариством грамотності.

Найплodотворніше працював у галузі рекомендаційної бібліографії гурток харківських учительок на чолі з Х.Д.Алчевською (1841–1920). На основі досліджень читацьких інтересів учнів недільної школи вони склали покажчик «Что читать народу?». Вихід у світ 1884 р. його першого тому був подією в культурному житті країни, 1888 р., перший том був перевиданий, а наступного року вийшов з друку другий том (1889 р.) Тоді ж праця харківських вчительок була удостоєна вищої нагороди на Паризькій всесвітній виставці.

Складачі охопили в двох перших томах близько 2500 видань, що виходили друком протягом 60–80 pp. XIX ст. з різних галузей знань. Переважала художня література (близько 900 видань). До бібліографічного опису подавалися перекази змісту книг, відгуки читачів, посилання на друковані рецензії, зауваження і висновки вчительок щодо оцінки і читацького призначення видань. Література систематизувалася (7 відділів, на початку – «духовно–моральний» відділ). Кожний відділ відкривався вступом. Всередині відділу література розподілялася за віком і рівнем підготовки читача. Наприкінці кожного тому вміщувалися каталоги книжок для комплектування «народно–школьних» бібліотек, а також алфавітні допоміжні покажчики авторів і назв.

«Что читать народу?» є виключним явищем в історії української рекомендаційної бібліографії. Харківські вчительки першими в Росії

створили бібліографічний посібник на основі вивчення запитів масового читача. Жорстокі репресії царського самодержавства проти української культури, у т.ч. і бібліографії, його русифікаторська політика були причиною того, що рекомендація літератури українською мовою стала фактично неможливою, тому в покажчику відсутня література українською мовою, подаються лише деякі російські переклади.

Лише на початку 90 рр. XIX ст. у зв'язку з відкриттям в Україні народних читалень з'явилася деяка надія на зміни. 1894 р. Петербурзький комітет грамотності, зваживши на прохання І.Л.Шрага, запропонував йому і М.Ф.Комарову скласти бібліографічні списки кращих творів українською мовою. Було складено 2 списки – перший був складений О.О.Русовим, І.Л.Шрагом і Б.Д.Грінченком (159 назв), другий – М.Ф. Комаровим (150 назв). Але на цьому справа й закінчилася, до каталогу списки не були включені.

Поряд з легальною бібліографією в Україні розвивалася і нелегальна рекомендаційна бібліографія, вона була поширена у підпільних народницьких гуртках.

Широку популярність здобув «Одеській каталог систематического чтения», підготовлений київським підпільним гуртком народовольців і надрукований через недогляд цензури. Було два видання каталогу – 1882 і 1883 р. У каталозі була широко подана художня література, книги і статті з різних галузей знань. Подавалася марксистська та народницька література, твори російських революційних демократів – Белінського, Герцена, Чернишевського, книги з історії революційних рухів. Широке відображення знайшла українська література.

Помітне місце посідала рукописна рекомендаційна бібліографія в роботі гуртків української молоді, яка підтримувала ідеї М.П.Драгоманова щодо федералізму і культурно–національної автономії України.

На початку 90 р. ХХ ст. до рекомендаційної бібліографії звернувся і І.Франко, склавши рекомендаційний покажчик на допомогу самоосвіті української інтелігенції «Порадник для читачів».

Друга половина ХІХ ст. – важливіший період в історії української бібліографії. Протягом цього часу з основною сформувалася **національна бібліографія**. Завдяки зусиллям М.Ф.Комарова і І.О.Левицького був покладений початок складанню бібліографічного репертуару нової української книги. Одночасно робиться спроба налагодити поточний облік і оцінку української і українознавчої літератури – книг, періодики, журнально–газетних статей, творів музичного і образотворчого мистецтва.

Почали друкуватися щорічні огляди української літератури. З'явилися перші спеціалізовані каталоги для продажу українських видань і перші відділи цих видань в бібліотечних каталогах.

Швидкими темпами йшов розвиток науково–допоміжної і рекомендаційної бібліографії. Українська бібліографія зростає кількісно і якісно, збагатилася великими роботами.

Валуєвський та Емський антиукраїнські цензурні акти офіційно не відмінялися, хоча неодноразові спроби цього робилися. Так, з огляду на революційні події в Росії 1905 р. на захист українського друкованого слова виступили Київський та Харківський імператорські університети, Академія наук, деякі генерал-губернатори. Так, у «Записці» Академії наук наголошувалося на необхідності термінової відміни указів 1863 та 1876 рр. та на праві «малоросійського населення» публічно говорити і друкувати своєю рідною мовою. Однак, царська влада у вересні 1905 р. заявила про «несвоечасність» скасування цих Указів. Царський маніфест від 17 жовтня 1905 р. декларував народу громадянські права, проголошував свободу друку, тим самим узаконюючи діяльність української преси, книговидання і, відповідно, бібліографії, як один із різновидів «інородчеського» друку. Ця подія було поштовхом до бурхливого українського національно-культурного відродження. На початку 1906 р. в Україні діяли 17 українських видавництв,

здебільшого в Києві, друкуються українські книги, виходять журнали і газети, знов відновлюється поточна бібліографічна інформація на сторінках періодичних видань.

Але після придушення революційного руху в Росії в часи реакції, починаючи з 1907 року, майже щорічно з'являлися документи, спрямовані на цензурний тиск щодо українського друкованого слова.

Попри всі заборони і грати українська книга і періодика друкувалася у Петербурзі (видавництво П.Куліша, альманах «Хата», журнал «Основа»), Львові, Чернівцях, Відні, Женеві, Чернігові (видавництво Б.Грінченка), Києві (видавництво «Вік») та ін.

Виключною різноманітністю відзначається поточна бібліографічна інформація, що здійснювалася в Україні наприкінці XIX – на початку XX ст.

Наприкінці 90-х рр. XIX ст. – на початку XX ст. у зв'язку з посиленням національного руху помітно збільшилася поточна бібліографічна інформація про українську та іншомовну українознавчу літературу. До 1906 р. основну роль в цій справі відігравали журнали «Киевская старина» і «Літературно – науковий вісник», а також « Записки Наукового товариства ім. Т. Г. Шевченка» у Львові.

В «Киевской старине» протягом 1900 – 1904 рр. друкувався «Список вновь вышедших книг», в який включалася продукція й Західної України. Загальна кількість зареєстрованих в ньому видань – понад 1400, потрапили сюди й деякі книжки, надруковані до 1900 р. Крім того, публікувалися списки українських п'єс, дозволених цензурою до вистави, здійснювався аналітичний розпис періодики, друкувалися рецензії на українські книги.

Поточний бібліографічний облік в «Киевской старине» доповнювався щорічними оглядами української літератури. Більшість з них була написана В. М. Доманицьким. Позитивною якістю оглядів було широке і досить повне охоплення видань українською мовою, що виходили в Росії, Австро–Угорщині та Америці. Література розглядалася за центрами українського друкарства, видавництвами і окремими її видами. Автор наголошував на

важливих творах, які випускалися протягом року; його оцінки в основному відзначалися об'єктивністю. Як і раніше, у кожному номері «Киевской старины» друкувалися відгуки про праці з історії, географії, етнографії та краєзнавства України (в середньому 60 рецензій щорічно).

У «Літературно–науковому віснику» відомості про новинки української літератури наводилися у відділі «Хроніка і бібліографія» (рубрика «Нові книжки»). До описів звичайно подавалися короткі анотації, реферати або рецензії. У 1898 – 1899 рр. в журналі розкривався зміст західноукраїнських періодичних видань. Читачі систематично інформувалися про українознавчі матеріали в російській, слов'янській, французькій, німецькій та іншій пресі («Україніка в чужих виданнях»), а також про іншомовні переклади українських творів. Деякий час спеціально повідомлялося про рецензії на праці українських авторів. На сторінках журналу виступали з рецензіями та оглядами художньої літератури і народних видань І. Я. Франко, Б. Д. Грінченко та ін.

Бібліографічний матеріал зустрічався також в інших відділах «Літературно–наукового вісника» – «Новини нашої літератури», «З життя і письменства», «З російської України», і «З чужих літератур». Редакція приділяла чималу увагу оцінці творів друку, вважаючи недостатнім лише бібліографічний опис окремих публікацій і видань.

Велика і докладна поточна бібліографічна інформація переважно про українознавчу літературу подавалася з 1894 р. на сторінках «Записок Наукового товариства ім. Т. Г. Шевченка». У виданні одержувала оцінку з боку спеціалістів чимала кількість книжок, брошур, збірників, журналів і газет, що виходили на Східній та Західній Україні, а також за її межами. Так, у «Записках» за 1897 р. було розглянуто понад 40 журналів і 50 книг.

Бібліографічне інформування читачів про нову українську і українознавчу літературу посилювалося в роки першої російської революції та в наступні часи в зв'язку з організацією багатьох українських періодичних видань. Поточним обліком і оцінкою займався журнал «Нова громада». У

відділі «Нові книжки» протягом 1906 р. було зареєстровано понад 200 видань з обох частин України, майже половина з них була прорецензована. Аналітично розписувалися статті з 17 українських журналів і газет. Зміст літературно – наукових видань повністю розкривався, а з політичної періодики відмічались лише літературно – наукові матеріали. Редакція вела облік української періодичної преси. Вміщувалися огляди учбової і науково–популярної літератури для народу. В журналі співробітничали Б. Д. Грінченко, В. М. Доманицький, М. Ф. Комаров.

Матеріали з поточної бібліографії посідали помітне місце в щотижневику «Рідний край» (1905–1914) – органі «Української радикально–демократичної партії». В ньому друкувалися короткі щорічні огляди української літератури. Приділялася увага бібліографуванню періодики.

Ряд праць з поточної бібліографії з'явився на сторінках українських календарів.

Розвиткові поточного бібліографічного обліку української літератури сприяли організація і випуск в Росії з червня 1907 р. «Книжной летописи». У цьому виданні друкована продукція українською мовою реєструвалася у спеціальному відділі «Издания на малороссийском наречии».

У період після першої російської революції численні бібліографічні матеріали публікувала газета «Рада» (1906 – 1914). В газеті щотижня або раз на декаду повідомлялося про книжки, надіслані до редакції, у кожному номері вміщувалися відгуки про нові видання. Друкувалися також щорічні огляди української літератури.

Заслуговують на увагу деякі бібліографічні публікації журналу «Українська хата» (К., 1909–1914), і львівської «Неділі» (1911–1912). В «Українській хаті» слід зазначити перш за все списки нових українських видань, які велися в основному систематично. «Неділя» виявляла інтерес до поточного бібліографування зарубіжних українознавчих матеріалів, а також перекладів українських творів на інші мови.

На початку другого десятиліття ХХ ст. одна з перших бібліографічних організацій в Україні – Бібліографічне бюро при бібліотеці Наукового товариства ім. Т. Г. Шевченка намагалося налагодити поточний облік українських видань. Протягом трьох років (з 1911 р.) бюро реєструвало все, що виходило українською мовою в обох частинах України, а також за її межами будь – яким шрифтом і правописом. Лише деякі з його бібліографічних матеріалів побачили світ, були опубліковані в «Літературно–науковому віснику». В списках відбилася література, випущена, головним чином, в 1911 р. (250 видань). Бюро не вдалося добитися своєчасного і достатньо повного інформування читачів про український видавничий рух – багато нових українських книжок і брошур не надходило до бібліотеки Наукового товариства ім. Т. Г. Шевченка – її кошти були невеликі, а видавці і автори, незважаючи на заклики товариства, не завжди надсилали свої видання в бібліотеку. Діяльність бюро з поточної бібліографії остаточно припинилася 1913 р.

Робота різних періодичних видань в ділянці поточної бібліографії, а також спроба Бібліографічного бюро Наукового товариства ім. Т. Г. Шевченка не розв'язали проблеми бібліографічного обліку творів українського друку. Проте їхні зусилля не були марними. Зібрані ними бібліографічні матеріали й досі використовуються дослідниками – істориками української культури, книгознавцями, літературознавцями, бібліографами.

Над створенням повної бібліографічної праці української літератури на початку ХХ ст. невтомно працювали М. Ф. Комаров та І. О. Левицький.

1898 р. в зв'язку з 100-річчям з часу виходу в світ «Енеїди» І. П. Котляревського М. Комаров збирався випустити нове, розширене і доповнене видання «Бібліографічного покажчика нової української літератури». Про це він повідомляв у листі до редакції «Зорі» (1897 р.). У «Покажчику» Комаров хотів відобразити українську друковану продукцію за ціле століття (1798–1897 рр.), взяти на облік усе, що було надруковано

(видане окремо і опубліковане в періодиці) українцями у Росії і Галичині рідною та іншими мовами. Була також думка подати українську літературу в перекладах, а крім художньої ще й наукову літературу – статті про письменників, біографічні замітки, рецензії на книги, праці про Україну. Проте бібліограф встигнув підготувати на визначений термін лише перший том своєї праці. Це був не покажчик, а біобібліографічний словник: наводилися біографічні відомості і псевдоніми авторів, матеріали про літературну діяльність, а з письменницьких творів – ті, що були надруковані російською мовою в оригіналі або перекладі. Закінчення другого тому (його назва «Малорусская библиография», «Систематический указатель новой малорусской литературы (1798–1900)», «Алфавитный указатель малорусских авторов»... припадає на 1902 р. Цей словник з невідомої причини не потрапив до друку.

Після 1905 р. бібліограф дійшов висновку, що для складання українського репертуару необхідна допомога певних установ. Свої зусилля він зосередив на публікації окремих частин майбутнього бібліографічного покажчика (персоналії з української драматургії).

Успішніше працював над загальною бібліографією західноукраїнського друку І. О. Левицький. У 1909 – 1911 рр. Бібліографічна комісія Наукового товариства ім. Т. Г. Шевченка випустила три томи його «Української бібліографії Австро–Угорщини», що була продовженням другого тому «Галицко–русской библиографии XIX столетия» за сім наступних років (1887–1893). Готувався до друку й четвертий том, але через смерть бібліографа роботу над ним не було закінчено. Його праця відзначалася тими ж позитивними якостями, що й два томи «Галицко–русской библиографии XIX столетия»: повнотою, точністю, увагою до аналітичного розпису періодичних видань та ін. Бракувало їй лише допоміжних покажчиків, але вони мусили ввійти в останній том видання.

Ретроспективною бібліографією західноукраїнської літератури цікавився І. Франко. Він брав участь у доповненні бібліографічних праць

І.О. Левицького, робив огляди літератури, брав участь в організації Бібліографічної комісії при Науковому товаристві ім. Т. Г. Шевченка. Бібліографічна комісія планувала видати за його редакцією п'ятий том «Матеріалів до українсько–руської бібліографії».

Розробленням повної української бібліографії займалися також молоді бібліографи І. Т. Калинович і Д. І. Дорошенко, що розпочали свою діяльність у перше десятиліття ХХ ст.

І. Т. Калинович (1885–1927) протягом ряду років збирав матеріал для репертуару української книги, прагнучи охопити всю українську продукцію від часу виникнення друкарства. Д. Дорошенко 1915 р. зробив спробу повернутися до нездійсненого задуму М. Ф. Комарова, вирішивши заново скласти бібліографічний покажчик нової української літератури з 1798 р. по 1897 р. Але цей його намір не мав успіху. Автор не тільки не вніс істотних доповнень і поправок, але й допустив серйозні прогалини та помилки. Покажчик був випущений 1917 р. у Чернівцях без авторської коректури, крім друкарських помилок мав і інші великі недоліки.

У цьому ж напрямку працювали В. М. Доманицький (огляди української літератури від середини 90–х рр. ХІХ ст. до 1910 р.), Х. Титов (бібліографія київських стародруків), В.І. Сіцинський (бібліографія стародруків і рукописів), І. С. Свенціцький (бібліографія стародруків) та ін.

У зв'язку з подальшим ростом бібліотечної мережі в Україні неухильно збільшувалась кількість **друкованих бібліотечних каталогів**. За неповними підрахунками І. І. Корнейчика, з початку 1900-х рр. по 1917 р. їх вийшло близько 300. З фондами своїх бібліотек знайомили читачів вищі навчальні заклади і наукові товариства, гімназії і народні школи, державні і громадські установи і організації, музеї, архіви, монастирі, клуби і навіть готелі і чайні; розпочали видання *каталогів технічні і інші спеціальні бібліотеки*.

Відповідаючи на потребу читачів, бібліотечна громадськість України намагалася налагодити оперативну і регулярну інформацію про нові книжкові надходження до бібліотек. У періодичній пресі і збірниках

друкувалися повідомлення окремих бібліотек про придбані ними книжки. Але ці публікації були, як правило, нерегулярними. Нову сторінку в цій справі розпочала бібліотека Харківського університету, яка протягом декількох років (1906–1907, 1911–1912) випускала для читачів своєрідний бібліотечно–бібліографічний бюлетень, заповнений списками одержаної літератури. Пізніше (1916–1917 рр.) виданням подібного бюлетеня займалася Харківська громадська бібліотека.

Деякі з бібліотечних каталогів мали науково–бібліографічне значення. До них належав, зокрема, «Систематический каталог статей, помещенных в русских периодических изданиях с 1860 по 1895 год включительно», складений за своїми фондами бібліотекою Сімферопольського клубу.

Розроблялися спеціальні каталоги «місцевих», краєзнавчих відділів бібліотек, в них реєструвались не тільки окремі видання, а й розписувались статті з журналів і збірників. Найбільших результатів добилися Херсонська громадська, а також Таврійська і Полтавська губернські земські бібліотеки.

З Харківською громадською бібліотекою пов'язана поява першого і єдиного за дореволюційний час друкованого бібліотечного каталогу української літератури. У каталозі відбилися фонди українського відділу бібліотеки (понад 3000 видань). Складач розмістив матеріал за систематичними розділами. При опису подавався короткий зміст альманахів, збірників та календарів.

Українська література широко була представлена також в каталогах Київської громадської бібліотеки, до якої надійшло книжкове зібрання київської «Просвіти».

З каталогів приватних публічних бібліотек найбільш відомі були каталоги платної бібліотеки Л. Ідзіковського в Києві. Ця бібліотека нараховувала понад 100 тисяч томів, щорічно виписувала 120 журналів і газет російською і іноземними мовами.

Активно поширювалися в Україні **книготорговельні і видавничі каталоги**. У цей час виникли і розгорнули свою діяльність великі українські

видавництва «Вік» і «Час» у Києві, а також видавництва у Львові, Чернігові, інших містах. Відкривалися спеціальні українські книгарні. Завдання збуту української, а також російської книги сприяло розвиткові в Україні книготорговельної бібліографії.

Помітно збільшився випуск *каталогів з продажу книжок українською мовою*. В 1908–1913 рр. у Києві виходили асортиментні каталоги «Української книгарні», і книгарні «Літературно – наукового вісника». У роки першої світової війни асортиментні каталоги українських і українознавчих видань випускала книгарня «Украинский базар» в Петрограді. Вона підтримувала зв'язки з українськими книгарнями Києва, Харкова, Одеси, Полтави, Катеринослава і т. п. Окремо видавалися каталоги крамниці «Час», приватних книгарень. У цих виданнях відображалася в основному найновіша література. З бібліографічного погляду вони були складені цілком задовільно: матеріал систематизувався, вказувалися вихідні дані і ціна, розкривався зміст окремих збірників. Наукова цінність згаданих каталогів полягає в тому, що вони ще й досі є майже єдиним джерелом для розшуку українських видань кінця XIX – початку XX ст.

Книготорговельну бібліографію, що розвивалася в Україні, все більше захоплював процес галузевої спеціалізації. Про це свідчили зокрема каталоги книгарень М. Оглобліна (з технічної і сільськогосподарської літератури) і Л. Ідзіковського (з музичної і почасти української літератури) в Києві, О. С. Суворіна (з медичної, навчальної та іншої літератури) в Харкові, а також каталоги ряду місцевих спеціалізованих видавництв.

Рекламно–книготорговельними цілями пояснюється поява в 1909 р. «Книжных новостей» – **одного з перших в Україні бібліографічних журналів**. Це видання випускалося книгарнею газети «Одесские новости». Редакція ставила своїм завданням повідомляти читачів про книжкові новини з усіх галузей знання, допомагати у придбанні потрібних їм книжок.

У поточній бібліографічній інформації приділялася увага белетристиці, працям з історії літератури, критики, природознавства, правознавства тощо.

Деякі видання рецензувалися. Вміщувались також короткі замітки з життя і творчої роботи письменників, відомості про книжки, які друкувалися або готувалися до друку, розкривався зміст останніх номерів ряду журналів, публікувалися списки літератури до ювілейних дат. Журнал регулярно інформував читачів про нові надходження до книгарні «Одесских новостей». Література, що входила у ці повідомлення, звичайно систематизувалася за галузями знання, іноді подавалися списки однієї будь-якої групи книжок, майже у кожному номері зустрічався рекламний матеріал.

«Книжные новости» перестали видаватися 1912 р. Спочатку вони виходили щотижня, потім щомісяця і двічі на місяць. Вийшло 30 номерів. Видання відновилося 1915 р. під тією ж назвою як журнал бібліографії нових книг, але незабаром припинилося (1915–1917 рр., всього вийшло 8 номерів).

В цей період зростає інтерес до розроблення бібліографічних посібників діячів України. Займаючись наприкінці 90–х рр. XIX ст. підготовкою повної бібліографії нової української літератури, М. Ф. Комаров обирає для своєї праці форму біобібліографічного словника. Розпочинає видання величезного словника західноукраїнських діячів І. О. Левицький. Вперше з'являються галузеві біобібліографічні праці. Однією з них був огляд М. Ф. Сумцова «Діячі українського фольклору» (1910 р.), в який ввійшли відомості про 77 збирачів і дослідників усної народної творчості переважно XIX ст. Короткі біографічні довідки про українських драматургів, артистів, композиторів наводив у своєму покажчику «Українська драматургія» (1906) М. Ф. Комаров.

1916 р. Галицько–російське товариство в Петербурзі видало з нагоди приєднання Галичини до Росії перший том критико–біобібліографічної роботи славіста Ф.Ф.Аристова «Карпато–русские писатели», присвяченої письменникам – москвофілам Західної України. Головною хибою складача було те, що він допустив значні бібліографічні прогалини, обмежився лише іменами москвофільських авторів, які не визнавали самостійності української мови (відсутні Франко, Стефаник, Федькович та інші видатні письменники).

Успішно розроблялась біобібліографія професорів і викладачів вищих навчальних закладів (особливо Харківського університету). Загальна біобібліографія місцевих діячів збагатилася першим значним словником з Полтавської губернії. Бракувало лише загального словника діячів всієї України. Робота над ним була розпочата, але покажчик так і не потрапив до друку.

Наприкінці 90 –х рр. ХІХ ст. зростає галузева науково–допоміжна бібліографія. Починає розвиватися технічна бібліографія. На сторінках технічних журналів все частіше зустрічаються бібліографічні відомості, друкуються реферати і огляди книг та статей. Створюється спеціальна бібліографічна періодика з техніки.

1907–1909 рр. спочатку в Києві, а потім в Одесі випускалося щомісячне видання «Обзор технических журналов русских и иностранных», в якому вміщувалися списки книг і статей з різних галузей техніки. Розписувалося 100 журналів, здебільшого зарубіжних (61 видання). Приблизно до третини описів подавалися реферати. При редакції існувало бюро для виконання довідок технічного і бібліографічного характеру. Тут можна було одержати вирізки журнальних статей і замовити переклади деяких з цих матеріалів на російську мову.

Значну увагу поточній бібліографії з техніки приділяв «Вестник технологии химической и строительных материалов» (К., 1910–1911). Поряд з оглядами книг і статей тут публікувалися і реферати.

В Україні створювалися також ретроспективні бібліографічні посібники з окремих галузей і питань техніки. Певну цінність становили реферативна робота проф. П. Леонтовського «Литература об обрушении и оседании пород в рудниках и о влиянии их на земную поверхность» та систематичний огляд літератури з питань палива, його обробки і спалювання проф. П. Г. Рубіна.

Столипінська аграрна реформа, що прискорила розвиток капіталізму на селі, надала гостроти і актуальності поширенню серед сільського населення

агрономічних знань і відповідної літератури. Найактивніше працювала в цьому напрямку Комісія в справі перегляду популярної сільськогосподарської літератури, створена 1912 р. при Київському агрономічному товаристві. Комісія займалася рецензуванням і відбором нових видань, складала бібліографічні огляди.

Інтерес до сільськогосподарської бібліографії виявляло і Харківське товариство сільського господарства. На сторінках видаваної ними «Южнорусской сельскохозяйственной газеты» 1912 – 1914 і почасти 1916–1917 рр. друкувалися списки нових книг. 1913 р. вийшов в світ «Указатель книг по сельскому хозяйству и соприкасающим с ним отраслям знания» – систематичний каталог сільськогосподарської літератури, що була в продажу.

Поширенням сільськогосподарської літератури займався також полтавський журнал «Хуторянин». При ньому був відкритий і книжковий склад. У журналі вміщувалися списки видань, що надійшли на склад, додатком виходили каталоги книг з хліборобства, городництва, садівництва тощо.

Інтенсивно розвивалася у цей період також і бібліографія фізико–математичних і природничих наук. 1901 р. Київське товариство природознавців відновило випуск бібліографічних щорічників російської літератури «по математике, чистым и прикладным естественным наукам». 1910 р. вийшов перший випуск «Русской математической библиографии», що охопив літературу, видану в Росії 1908 р. Другий випуск з'явився пізніше на два роки. Крім переліку нових видань, сюди ввійшли «Обзор русской математической литературы за 1909 год» і «Список рецензий, напечатанных в 1909 году в русских периодических изданиях». Всі покажчики вийшли під редакцією харківського професора Д. М. Синцова.

Поточна і ретроспективна бібліографія природознавчої літератури розроблялася Київським товариством природознавців.

Продовжувала розвиватися історична, юридична та інші галузеві бібліографії.

Наприкінці 90-х рр. XIX ст. – на початку XX ст. помітно збільшується кількість читачів з робітників і селян, розширюється мережа народних бібліотек, зростає випуск літератури для народу, українська громадськість виявляє інтерес до питань народного читання і до рекомендаційної бібліографії.

В цей період в галузі рекомендаційної бібліографії для масового читача діяльно працює Київське товариство грамотності. Бібліотечна комісія, що працювала при цьому товаристві, наприкінці 90-х рр. приступила до складання збірників своїх відзивів про книги для народного читання «Народная литература». Протягом 1903–1906 рр. видано три випуски цих посібників, призначених для комплектування безплатних народних бібліотек і на допомогу самому читачеві у виборі книг. У збірниках була представлена література з усіх галузей знань, крім релігії. Література українською мовою була відсутня (за розпорядженням Міністерства народної освіти).

Бібліотечній комісії фактично вдалося налагодити випуск бібліографічних щорічників народної літератури. З 1907 р. починають виходити щомісячні «Обзоры текущей популярной литературы».

Поряд з товариствами грамотності рекомендацією літератури для народу займалися земства. Вони видавали каталоги книг для народного читання. Так, наприкінці 90 –х рр. XIX ст. за ініціативою Б. Грінченка був складений «Каталог книг для чтения при Черниговском земском книжном складе». Він містив списки книг, розподілених за систематичними колами – спочатку для учнів, а потім для дорослих. До каталогу увійшли видання не тільки російською, але й українською мовою (155 назв). Література українською мовою була виділена окремо. Зовсім відсутні були книги з суспільствознавства.

У роки першої російської революції народно–бібліотечна справа перейшла у безпосереднє відання земств. Каталоги книг для народних

бібліотек випустили Київське, Полтавське, Харківське земства. Найбільший інтерес являє «Каталог книг для народних библиотек-читален Харьковской губернии», що був випущений двома виданнями – 1908 і 1912 рр. Випуском цього каталогу складачі мали на меті сприяти підвищенню загальної освіти читачів, тому основне місце в ньому посідали загальноосвітні відділи. Були враховані також практичні запити населення. У першому випуску каталогу було близько 1500 назв книг, які були в основному у фондах багатьох народних бібліотек Харківської губернії. Другий випуск був значно доповнений, покращився відбір і характеристика літератури.

Одним з цінних явищ в історії рекомендаційної бібліографії початку ХХ ст. було те, що тоді складанням рекомендаційних бібліографічних списків почали займатися самі безплатні народні бібліотеки.

В Україні того часу, незважаючи на переслідування царського уряду, все ширшого характеру набуває рекомендація літератури українською мовою. Майже всі бібліографічні посібники включали українську літературу. Широко була представлена українська література у відомому покажчику М. О. Рубакіна «Серед книг». 1904 р. в Петербурзі з'явився покажчик Д. Дорошенка «Народная украинская литература». Він призначався для осіб, які працювали з масовим українським читачем, бажали познайомити його з книгами рідною мовою. Складач охопив близько 190 українських книг художньої і науково – популярної літератури. На кожну книгу наводилися короткі відгуки. В основному це були уривки з рецензій, вміщених у періодиці, лише деякі з них належали самому складачеві.

Рекомендація літератури українською мовою посилилася в роки першої російської революції. 1906 р. був виданий третій том «Что читать народу?» Х. Д. Алчевської з великим розділом «Издания для народа на украинском языке». Українська література вільно відбивалася в друкованих каталогах, що їх випускали земства і товариства грамотності для народних бібліотек. Складанням рекомендаційних бібліографічних посібників почали займатися також «Просвіти» – добровільні товариства української інтелігенції,

організовані в той період в багатьох місцях України з метою проведення культурно – освітньої роботи серед народу. Так, видавничою комісією київської «Просвіти» був підготовлений під керівництвом Б. Д. Грінченка «Каталог книжок для народного читання», який вийшов у світ протягом 1908–1910 рр. трьома виданнями. Це був невеликий каталог книг українською мовою, розрахований, передусім, на малопідготовленого сільського читача. Серед кіл української демократичної інтелігенції каталог став своєрідним зразком для складання інших бібліографічних посібників на допомогу українському читачеві – селянину.

Каталоги рекомендованих для читання видань випускав Комітет по влаштуванню сільських бібліотек і народних читалень Харківського товариства грамотності, статистичне бюро при Чернігівському губернському земстві, різноманітні пропагандистські гуртки, в тому числі – більшовицькі.

У зв'язку із зростанням української друкованої продукції, необхідністю створення великих бібліографічних праць ретроспективного характеру та для організації поточної бібліографії необхідно було об'єднати бібліографічні сили, виконувати бібліографічні роботи на колективних засадах. Потрібна була організація бібліографічної справи в Україні. Це добре розуміли діячі української бібліографії і культури. Уперше спробувало організувати бібліографічну справу в Україні на початку ХХ ст. Наукове товариство ім. Т. Г. Шевченка у Львові. При Товаристві була створена Бібліографічна комісія, яка прагнула об'єднати бібліографів для розроблення повної бібліографії українського друку (1909 р.). Комісія намітила широкі плани: видавати фундаментальні праці з української бібліографії, невеликі покажчики ; створити репертуар старої української книги (до кінця ХVІІІ ст.); завершити роботи в галузі обліку української друкованої продукції, що з'явилася в ХІХ ст. в Росії; підготувати загальну українську бібліографію ХХ ст. і покажчиків «УКРАЇНКА», які б охоплювали літературу про Україну іншими мовами.

Бібліографічну комісію з перших днів її існування очолив І. О. Левицький, а членом її був М. Ф. Комаров, діяльну участь брав І. Т. Калинович. Спроба розширити колектив не мала успіху. Перша світова війна припинила діяльність Комісії, свою роботу вона відновила лише в 1920 р. в умовах панської Польщі.

Комісії не вдалося здійснити своїх планів. До війни вона випустила три томи «Матеріалів до української бібліографії», в які увійшла згадана праця Левицького з бібліографії західноукраїнського друку, але не доведена до 1900 р., як передбачалося.

Наприкінці 1910 р. при бібліотеці Наукового товариства ім. Т. Г. Шевченка, але як самостійна установа, виникла ще одна бібліографічна організація – бібліографічне бюро, яке мало зайнятися поточним обліком нових українських видань. Крім цього, в функції бюро входило комплектування українського відділення бібліотеки. Початок світової війни, а також інші причини перешкодили і цій організації по – справжньому розгорнути роботу. Бібліографічне бюро опублікувало у пресі дуже незначну кількість матеріалів з поточної бібліографії і незабаром припинило свою діяльність.

Окремо від вказаних організацій працювало Одеське бібліографічне товариство при Новоросійському університеті (1911 р.). Головою товариства став професор–історик і. А. Лінниченко. Воно мало свій друкований орган – «Известия Одесского библиографического общества» (1911–1916 рр.).

Завдання товариства були визначені так: 1) розробляти бібліографію Новоросійського краю і Одеси, причому збирати не тільки друковані, але й рукописні матеріали; 2) вести анотовану бібліографію, подавати систематичні звіти та критику історико–літературних і наукових творів з різних галузей знання.

На відміну від бібліографічної комісії НТШ, Одеське бібліографічне товариство не виявляло інтересу до бібліографії українських видань. В його бібліографічних роботах переважала тематика загального історико–

літературного напрямку, були також покажчики з питань вітчизняної історії, невелике місце займала краєзнавча бібліографія. Одеське бібліографічне товариство проіснувало до 1922 р.

Як НТШ з його бібліографічною комісією і бібліографічним бюро, так і Одеське бібліографічне товариство не змогли організувати бібліографічну справу в Україні. Але їхні зусилля в цьому напрямку, зроблені в тяжких умовах того часу, заслуговують на увагу: вони збагатили практику бібліографічної роботи, сприяли її зростанню.

Запитання для самоконтролю

1. Як позначилася національно-визвольна боротьба українського народу в ХІХ ст. на книговидавництві і бібліографічній справі?

2. В чому полягали контрольні і каральні функції цензури в Російській імперії? Як вони вплинули на розвиток бібліографії в Україні?

3. Охарактеризуйте бібліографічні матеріали на сторінках періодичних видань, збірок і альманахів першої половини ХІХ ст. З діяльністю яких харківських газет і журналів пов'язана перша спроба поточної бібліографії місцевих видань не лише в Україні, але й в Росії?

4. Проаналізуйте друковані каталоги Харківської університетської та Харківської публічної бібліотек.

5. Коли і ким почалося викладання в Україні бібліографії?

6. В яких напрямках розвивалася в ХІХ ст. книготорговельна бібліографія?

7. Хто започаткував в Україні загальну (репертуарну) бібліографію української літератури?

8. Охарактеризуйте діяльність співробітників «Черниговских губернских ведомостей» щодо започаткування поточної національної бібліографії України та екстериторіки.

9. Який внесок у розвиток ретроспективної української бібліографії зробили М. Ф. Комаров і І. О. Левицький?

10. Проаналізуйте напрямки та значення діяльності перших бібліографічних організацій в Україні наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст.

Семінарське заняття №2: Розвиток української бібліографії у ХІХ – на початку ХХ ст. – 2 год.

Питання:

1. Поширення національної ідеї, громадських рух як протидія урядовій реакції проти українського друку і бібліографії.
2. Виникнення загальної ретроспективної бібліографії в Україні.
3. Початок розвитку загальної поточної бібліографії української літератури.
4. Бібліотечні та книготорговельні каталоги.
5. Початок розвитку науково-допоміжної бібліографії.
6. Перші покажчики рекомендаційної бібліографії.
7. Початок науково-педагогічної бібліографічної діяльності. Розробка теоретичних проблем української бібліографії.
8. Основні напрями діяльності бібліографічних товариств.

Література: 3, 4, 6, 8, 24, 30, 45, 55, 64, 73, 84, 85.

Самостійна робота №3: Аналіз розвитку бібліографії в Харкові – 2 год.

Мета: Ознайомлення із станом бібліографічної діяльності в Харкові в ХІХ ст.

Завдання:

1. Ознайомитися з навчальною літературою та конспектом лекцій з теми.
2. Виявити приклади бібліографічних посібників, що були створені в Харкові у першій половині ХІХ століття.
3. Оформити роботу як таблицю.

Література: 3, 4, 6, 8, 18, 24, 30, 45, 55, 64, 73.

Самостійна робота №4: Виявлення посібників української та українознавчої літератури – 2 год.

Мета: Аналіз поточних та ретроспективних показників української та українознавчої літератури другої половини ХІХ ст.

Завдання:

1. Ознайомитися з навчальною літературою та конспектом лекцій з теми.
2. Виявити поточні та ретроспективні показники української та українознавчої літератури відповідного періоду.
3. Оформити роботу як таблицю з основними методичними характеристиками.

Література: 1,3,4,6,7,8,18

Самостійна робота №5: Порівняльний аналіз рекомендаційних бібліографічних показників М. О. Рубакіна «Среди книг» та Х. Д. Алчевської «Что читать народу?» з точки зору відображення української літератури – 2 год.

Мета: Дослідити відображення української літератури в перших рекомендаційних показниках.

Завдання:

1. Ознайомитися з рекомендаційними показниками М. О. Рубакіна «Среди книг» та Х. Д. Алчевської «Что читать народу?».
2. Проаналізувати їхнє читацьке призначення, структуру, методичні особливості.
3. Підрахувати відсоток української літератури в загальному обсязі показників.

Література: 1,3,4,6,7,8,18

Підсумкові тестові завдання

1. Назвіть першу бібліографічну пам'ятку стародавньої Русі.
 1. Монастирський опис б-ки Софійського собору в Києві
 2. Список «істинних» і «ложних» книг
 3. Каталог бібліотеки Ярослава Мудрого
 4. Каталог б-ки Києво-Печерської лаври

2. Як називалася перша друкована бібліографічна праця в Україні?

1. Каталог З. Копистенського
2. Показчик творів Іоанна Златоуста
3. Інвентарні описи б-ки Львівського братства
4. Алфавітно-предметний показчик до «Книги Нового Завіту»

3. В якому журналі на початку ХІХ ст. був надрукований перший показчик місцевих видань?

1. «Украинский вестник»
2. «Украинский журнал»
3. «Харьковский еженедельник»
4. «Основа»

4. Назвіть автора словника харківських письменників «Список слободско-украинским писателям и ревнителям просвещения»

1. М. О. Максимович
2. В. Я. Джунковский
3. К. І. Кеппен
4. І. І. Срезневський

5. Які видання вели поточну бібліографічну реєстрацію української та українознавчої літератури наприкінці ХІХ – початку ХХ століття?

1. «Киевская старина»
2. «Літературно-науковий вісник»
3. «Записки Наукового товариства ім. Т. Г. Шевченка»
4. Всі вищеозначені

6. Назвіть найпоширеніші бібліографічні пам'ятки на Україні у ХІV – ХVІ ст.

1. Описи книг монастирських бібліотек
2. Каталоги приватних бібліотек
3. Каталоги шкільних бібліотек
4. Книготоргові каталоги

7. До якого виду бібліографії належить список власних творів, складений Г. С. Сковородою?

1. Книготоргова
2. Науково-допоміжна
3. Рекомендаційна
4. Поточна реєстрація

8. Хто був автором друкованого каталогу Харківської університетської бібліотеки?

1. П. І. Кеппен
2. В. Я. Джунковський
3. М. С. Шашкевич
4. В. І. Каразін

9. Назвіть першу бібліографічну організацію на Україні

1. Книжкова палата
2. Національна бібліотека
3. Газета «Рада»

10. Бібліографічне бюро при бібліотеці Наукового товариства ім. Т. Г. Шевченка

1. М. Ф. Комаров
2. І. Я. Франко
3. В. М. Доманицький
4. І. О. Левицький

11. Назвіть основоположника українського книгодрукування

1. Ф. Скорина
2. П. Могила
3. І. Федоров
4. Я. Мудрик

12. На сторінках яких періодичних видань «з'явилися перші бібліографічні матеріали?

1. «Губернские ведомости»

2. «Украинский вестник»
3. «Харьковский демокрит»
4. «Основа»

13. Назвіть автора першої української десяткової класифікації

1. П. О. Ярковський
2. І. І. Срезневський
3. Н. А. Клочков
4. К. І. Кеппен

14. Назвіть автора «Бібліографічного покажчика нової української літератури», який не вийшов друком

1. І. О. Левицький
2. В. Я. Джунковський
3. Х. Д. Алчевська
4. М. Ф. Комарова

15. Хто надрукував перший і єдиний каталог української літератури?

1. Києво-Могилянська академія
2. Харківський університет
3. Львівське Наукове Товариство ім. Т. Г. Шевченка
4. Харківська громадська бібліотека

16. Назвіть друковану книгу, в якій вперше був розроблений довідково-бібліографічний апарат

1. «Книга нового завіту» І. Федорова
2. «Номоканон» П. Могили
3. «Палінодія» З. Копистенського
4. «Енеїда» І. Котляревського

17. У каталозі якої приватної бібліотеки була застосована оригінальна систематична схема класифікації?

1. Феофана Прокоповича
2. П. А. Рум'янцева-Задунайського
3. Лаврентія Кордета

4. Михайла Ломоносова

18. Назвіть першого викладача бібліографічних дисциплін на Україні

1. М. В. Здобнов
2. М. О. Максимович
3. П. О. Ярковський
4. І. І. Срезневський

19. Який вид бібліографії започаткували співробітники «Черниговских губернских ведомостей» О. М. Лазаревський, П. С. Єфименко, Г. О. Милорадович?

1. Рекомендаційна
2. Науково-допоміжна
3. Книготворча
4. Поточна реєстрація

20. Назвіть автора покажчика «Иностранные сочинения о Малороссии»

1. П. О. Куліш
2. М. І. Костомаров
3. В. І. Межов
4. Г. О. Милорадович

Модульна контрольна робота: Генеза української бібліографії

Завдання: відповісти на запитання, що зазначені у одному з варіантів контрольної роботи.

Методика виконання: обрати один із запропонованих варіантів, виявити за списком рекомендованої літератури необхідні видання і публікації та вивчити їх. На основі опрацьованих матеріалів стисло, але аргументовано відповісти на запитання.

I. Національна поточна бібліографія в Україні в XIX – на початку XX ст.

1. Дайте визначення «національної» бібліографії. Як вона співвідноситься з «державною» бібліографією?

2. До якого часу належать праці паростки поточної національної бібліографії видань громадянського друку в Східній Україні? Яку роль у цьому відіграв Харківський університет і перші українські літературні альманахи? Розкрийте внесок М. Костомарова у цю справу.

3. Визначте перші паростки поточного обліку національної літератури у Західній Україні. Яку роль тут відіграли представники «Руської трійці» – М. Шашкевич, І. Вагилевич та Я. Головацький, а також критико-бібліографічні журнали, які видавалися у Галиччині наприкінці 40-х – початку 50-х рр. XIX ст.?

4. Розкрийте внесок О. Лазаревського і П. Єфименка у поточне бібліографування нової української літератури.

5. Охарактеризуйте журнал «Основа» та бібліографічні матеріали на його сторінках.

6. Охарактеризуйте першу спробу організувати всеукраїнський поточний облік нової української літератури В. Лукичем.

7. Визначте внесок журналів та збірників «Киевская старина», «Літературно-науковий вісник», «Записки наукового товариства ім. Т. Г. Шевченка» в інформування про нову українську літературу.

8. Охарактеризуйте діяльність І. Франка щодо поточного бібліографування українського друку.

II. Ретроспективна національна бібліографія (РНБ) України від виникнення до початку XX ст.

1. Дайте визначення ретроспективної національної (репертуарної) бібліографії. В якому разі бібліографічні каталоги можуть виконувати функції посібників РНБ?

2. «Книжная сторона южнорусская» М. Максимовича і «Указатель источников для изучения Малороссийского края» О. Лазаревського як перші паростки української репертуарної бібліографії. В чому полягають їхні особливості?

3. Охарактеризуйте виступи у пресі П. Єфименка і М. Мізка щодо необхідності створення українського бібліографічного репертуару.

4. Докладно розкрийте внесок М. Комарова в Український бібліографічний репертуар (УБР) східноукраїнської літератури.

5. І. Левицький та його ґрунтовні бібліографічні посібники західноукраїнських видань.

6. Охарактеризуйте діяльність Д. Дорошенка та І. Калиновича щодо продовження праць М. Комарова та І. Левицького.

7. Наукове товариство ім. Т. Г. Шевченка у Львові та його роль в об'єднанні зусиль бібліографів для створення УБР.

8. Охарактеризуйте ґрунтовні бібліографічні каталоги найбільших бібліотек і книжкових магазинів, які мають певне значення джерела як укладання УБР.

III. Бібліотечно-каталожна бібліографія України

1. Охарактеризуйте інвентарі описи церковних, монастирських і князівських бібліотек XI–XIII ст. як первістки бібліотечно-каталожної бібліографії. Назвіть найвідоміші з них.

2. Дайте характеристику описів бібліотеки Львівського братства XVII ст. У чому полягає їхня культурно-історична роль?

3. Які каталоги бібліотек навчальних закладів України XVIII ст. ви знаєте? Наведіть їхню характеристику.

4. У чому полягає роль В. Я. Джунковського та І. І. Срезневського в розвитку бібліотечно-каталожної бібліографії в Україні?

5. Назвіть найвідоміші каталоги громадських і приватних публічних бібліотек II половини XIX ст.

6. Які бібліотеки на початку XX ст. склали каталоги українських книг, що зберігаються у їхніх фондах? У чому полягає їхнє історичне значення?

7. Охарактеризуйте друковані каталоги бібліотек Харківського і Одеського університетів кінця XIX ст.

8. Які типи бібліотек України кінця XIX – початку XX ст. були забезпечені друкованими каталогами? В яких з них відображалася українська література?

IV. Видавнича і книготорговельна бібліографія України

1. Охарактеризуйте бібліографічні матеріали українських друкарень XVII–XVIII ст.

2. З якою метою у XVIII ст. виникла в Україні звітно-видавнича бібліографія? Наведіть приклади бібліографічних матеріалів.

3. Як називалися перші книготорговельні бібліографічні праці?

4. Визначте роль періодичних видань у розповсюдженні книготорговельної інформації.

5. Що таке «Бібліотеки для читання» при книжкових магазинах? Яку функцію вони виконували? Назвіть основні бібліографічні засоби XIX ст., спрямовані на рекламу книг.

6. Назвіть відмінні якості друкованого каталога бібліотеки П. П. Должикова.

7. Охарактеризуйте книготорговельну рекламу в книготорговельних каталогах М. Я. Оглобліна.

8. Які видавництва України на початку XX ст. випускали асортиментні каталоги? Чи відображалися в них книги українською мовою?

V. Науково-допоміжна бібліографія України

1. Наведіть характеристику бібліографічного покажчика «Оглавление книг, кто их сложилъ» як найдавнішої науково-допоміжної праці.

2. Який посібник можна назвати першою спробою галузевого бібліографування літератури?

3. З яким бібліографом пов'язане зародження бібліографії української художньої літератури і фольклора?

4. Хто був засновником історичної бібліографії в Україні?

5. Охарактеризуйте роль Київського і Новоросійського товариств природознавців у бібліографуванні галузевої наукової літератури.

6. Назвіть відомих бібліографів II половини XIX ст., які працювали в галузі бібліографування наукової літератури, а також сфери їхньої діяльності.

7. Які значні ретроспективні бібліографічні покажчики XIX – початку XX ст. вам відомі? Наведіть їхні короткі характеристики.

8. Як позначилася на розвитку бібліографії діяльність українських університетів у другій половині XIX – на початку XX ст.?

VI. Рекомендаційна бібліографія України

1. У чому полягає роль Г. С. Сковороди в зародженні рекомендаційної бібліографії в Україні?

2. З якою метою склалися каталоги шкільних і народних бібліотек?

3. Охарактеризуйте бібліографічну діяльність Одеського рекомендаційного бюро під орудою проф. І. О. Кирпичникова та Київського товариства грамотності.

4. Дайте характеристику бібліографічного покажчика «Что читать народу»? Який суспільний резонанс він одержав? В якому томі були відображені книги українською мовою?

5. Хто був автором списків кращих книг українською мовою наприкінці XIX ст.? Яка доля їх спіткала?

6. Чи мав відношення до рекомендаційної бібліографії І. Я. Франко? Аргументуйте свою відповідь.

7. Охарактеризуйте рекомендаційні покажчики М. О. Рубакіна «Среди книг», Д. І. Дорошенка «Народная украинская литература», Б. Д. Грінченка «Каталог книжок для народного читання» та ін. точки зору щодо бібліографування української літератури.

8. Проаналізуйте причини і наслідки розвитку в Україні нелегальної рекомендаційної бібліографії.

VII. Науково-педагогічна бібліографічна діяльність в Україні

1. Охарактеризуйте роль П. О. Ярковського в зародженні бібліографічної науки та підготовці кадрів в Україні.

2. В який період виходив перший в Україні бібліографічний журнал «Книжные новости». Які бібліографічні матеріали друкувалися на його шпальтах?

3. Охарактеризуйте науково-бібліографічну діяльність Бібліографічної комісії і Бібліографічного бюро Наукового товариства ім Т. Г. Шевченка у Львові.

4. В якому періодичному виданні друкувалися бібліографічні матеріали, підготовлені членами Бібліографічної комісії?

5. Назвіть відомих членів Бібліографічної комісії при НТШ.

6. Визначте сучасне значення діяльності Наукового товариства ім Т. Г. Шевченка у Львові.

7. Охарактеризуйте діяльність Одеського бібліографічного товариства при Новоросійському університеті. Коли воно було засновано і в чому полягали його завдання?

8. Як називався друкований орган Одеського бібліографічного товариства? Чи відбивалася на його шпальтах інформація про українські видання?

Література: 3,4,6,8,18,24,30,45,55,64,73,84,85

Змістовий модуль 2.

Новітня українська бібліографія

2.1. Бібліографія України доби визвольних змагань (1917–1922 рр.)

2. 2. Бібліографія України за часів СРСР (1922–1991 рр.).

2. 2. 1. Державна бібліографія

2. 2. 2. Репертуарна бібліографія

2. 2. 3. Бібліотечно-каталожна бібліографія

2. 2. 4. Видавнича і книготорговельна бібліографія

2. 2. 5. Науково-допоміжна бібліографія

2. 2. 6. Рекомендаційна бібліографія

2. 2. 7. Бібліографія бібліографічних посібників (мета бібліографія)

2. 2. 8. Бібліографознавство і підготовка кадрів

Особливістю новітньої української бібліографії є формування – поряд з традиційною – образу нової бібліографії. Це дає змогу критично подивитися на власний, притаманний їй тип культури і бібліографії та з'ясувати її історичні і культурні межі. Бібліографія кінця ХХ ст. все більше асоціюється з глобальними ідеями, єдністю людства та його долею.

Будь-яка національна бібліографія спирається на певні універсальні цінності, сутність яких відбивалася у конкретному історичному часі. Ці цінності закріплені і відображаються в менталітеті, віддзеркалюються в мові, характерних особливостях матеріальної та духовної культур, в книговидавничій і бібліографічній діяльності.

Українська бібліографія ХХ ст. розвивалася на тлі і в межах дуже складних соціально-політичних та історичних подій. Вони характеризуються різкою зміною політичних режимів, національно-державним відродженням та започаткованими демократичними перетвореннями з 1917 р. Новітній період української бібліографії має такі етапи:

- розвиток української бібліографії в добу національного відродження (1917-1933). Цей період характеризується гострим військово-політичним протистоянням, громадянською війною, інтервенцією, тоталітарними репресіями;
- період панування соціалізму, стихійного піднесення національного опору, добу «відлиги» з рухом «шестидесятників», подальшу русифікацію української культури та національного оновлення (1933-1991).

Коротка доба національного відродження в Україні розпочинається після перемоги Лютневої революції 1917 р. в Росії. Центральна Рада, як представницький орган українського народу однією з перших своїх постанов проголошує головною регламентацією культурного життя і освітньої політики, передусім, відродження рідної мови в навчальних закладах.

Розвиток української бібліографії в 30-ті рр. відбувався на тлі та в умовах, що були суперечливими. Продовжувалося переслідування діячів науки, освіти, книгознавства, бібліотечної і бібліографічної справи, чії погляди і творчість не відповідали ідеологічному монополізму та особистим смакам Сталіна. Диктатура пролетаріату перетворювалася на особисту диктатуру вождя. Найвидатніших представників української культури було запроторено до таборів. Однією з найтрагічніших сторінок української історії була примусова колективізація, голодомор і негласне закріпачення селян.

У результаті утиску української мови і вимоги «припинити українізацію», в 1932 р. усі школи в Україні були переведені в основному на російську мову навчання. Таким чином, одержала реалізацію сталінська концепція «злиття націй».

Особливо активізувалася цензура на початку 70-х рр.

Саме тоді, після завершення так званої хрущовської «відлиги», почався масовий наступ влади на «неблагонадійних» громадян з числа української інтелігенції – наукових співробітників, членів редколегій українських часописів, викладачів вузів, журналістів. Відбувалися антиукраїнські процеси у Львові, Києві, інших містах України.

Цензурою знищувалося все, що несло в собі українську духовність, багато рукописів так і не потрапили до друку. Все вищесказане мало безпосереднє відношення до української бібліографії радянських часів.

На цей період припадає і активна русифікаторська політика в Україні, яка позначилася як на освіті, науці, видавничій справі, так і на бібліографії. Наприклад, в поточних державних посібниках Книжкової палати України бібліографічний опис видань російською і українською мовами наводився мовою оригіналу, а іншомовні видання перекладалися на російську. Цією ж мовою подавався науково-довідковий апарат видань.

2.1. Бібліографія України доби визвольних змагань українського народу (1917-1922 рр.)

Напередодні лютневої революції 1917 р. відновилася цензура українського друку і бібліографії.

2 серпня 1914 р. – російська влада в Києві забороняє видавати газету «Рада» і журнал «Українська Хата». На початку 1915 р. розпорядженням Київського губернатора припиняється діяльність усіх редакцій газет, що виходили на «малоросійському наріччі»: «Україна», «Літературно-науковий вісник», «Дзвін», «Світло», «Молода Україна» та ін. Київський цензурний комітет очолює українофоб Т. Флоринський, професор Київського університету Св. Володимира, встановлюється тотальна цензура над українським друкованим словом. Закриваються українські книгарні, зокрема, книгарня «Літературно-наукового вісника» у Києві, найбільша на той час.

Але напівлегальне видання українських книжок не припинилося і за таких умов. Видається збірка «Вінок Т. Шевченкові» з передмовою, упорядкуванням, допоміжними покажчиками і примітками М.Комарова, яка містить багатий науково-бібліографічний апарат.

Щоб уникнути цензури, починається друк українських книг поза Києвом і Харковом – у Москві, Петербурзі, Одесі, Миколаєві та ін. (Твори В. Винниченка, Б. Грінченка, Л. Українки, І. Франка).

До України проникають через кордони книги з Західної України: Львова, Чернівців, Коломиї тощо.

З 1912 р. у Москві друкувався російськомовний журнал «Украинская жизнь», який редагував С.Петлюра. На основі його публікацій була випущена книга російською мовою «Українські питання» (1914 р.). Авторами журналу і книги були М.Грушевський, С.Петлюра, В.Дорошенко, М.Сумцов та ін.

У перші роки радянської влади книгу було конфісковано і знищено. Декілька примірників осіли в спецфондах, у т. ч. і в ДРБ ім. КПРС у Києві.

Після лютневої революції 1917 р. в основу програмної діяльності видавництв та книгорозповсюджуючих осередків були покладені ідеї відродження нації, активізація просвіти й освіти українського населення . Активізували свою роботу з видання українських книжок різноманітні видавництва. На початку 1917 р. вийшли з напівлегального становища видавництво «Вік» (створено в Києві 1895 р.), видавнича спілка «Дзвін» (заснована в Києві 1907 р.), видавництво «Час» (Київ, 1908 р.), видавниче товариство «Криниця» (Київ, 1912 р.), видавництва у Харкові, Одесі та інших містах.

Поза межами України також видавалася українська книга і бібліографічна продукція, перш за все, у Петербурзі (Петрограді), Москві.

В умовах політизації українського суспільства ряд видавництв співпрацювали з українськими партіями і організаціями, ставлячи за мету ідею відродження нації.

Українські Уряди доби Центральної Ради, Гетьманату та Директорії приділяли значну увагу питанням освіти, культури, науки. Поступово запроваджувалося україномовне викладання в школах, вузах. Відкривалися українські гімназії, народні університети. Почалася українізація державних інститутів: війська, церкви, громадських організацій.

Все це потребувало випуску значної кількості української літератури – підручників, словників, довідників. Уряд Центральної Ради та Директорії виділяли кошти на ці цілі. При Міносвіті був створений видавничий відділ, який координував роботу видавництв, зокрема з випуску навчальної літератури. За часи визвольних змагань випущено підручників з вивчення української мови близько 60 назв. (За всі попередні 100 років в Україні було надруковано понад 11 назв).

І.Огієнко, міністр освіти Уряду при гетьмані П.Скоропадському, професор української граматики, створив підручник «Рідне писання», який вийшов накладом 1 мільйон примірників.

5 жовтня 1917 р. в Києві відкрився Український народний університет. І.Огієнко виступив з оглядовою лекцією «Українська культура».

Надрукована вона була С.Петлюрою масовим накладом в друкарні Центральної Ради.

Процес українізації всіх сфер громадського і культурного життя, який розпочався за Центральної Ради і втілювався урядами Гетьманату і Директорії, гальмувався через непроголошення української мови державною, відсутність нормативних актів, різного правопису, орфографії, термінології тощо.

Після прийняття урядом Директорії в січні 1919 р. «Закону про державну українську мову в УНР» було унормовано Міністерством освіти правописний кодекс, який затверджувався для обов'язкового вжитку на території всієї України.

Цієї ж пори було зроблено декілька найважливіших кроків в становленні української бібліографії. З метою реєстрації всієї друкованої продукції в Україні, її систематизації і книгообміну з іншими книжковими інституціями в Києві відповідним Законом Директорії створювалася Головна Книжна палата. Цим Законом передбачалося не лише доведення до читачів відомостей про наявні друковані видання, розподіл їх серед найбільших бібліотек країни, але і створення недоторканого архіву друку, тобто збереження документальної пам'яті української нації. Для втілення в життя цієї мети було прийнято ще один Закон «Про обов'язкове надсилання друкарнями, літографіями, металографіями та іншими подібними закладами до Повітових Комісарів примірників всіх видань», згідно з яким всі виробники друкованої продукції повинні були надсилати для цих цілей 11 примірників кожного видання.

Під натиском більшовицьких військ Директорія УНР покидає Київ 2 лютого 1919 р. І з столиці на західні землі України починається евакуація урядових структур, ряду культурно-освітніх установ, численної інтелігенції. Урядові установи починають облаштовуватися в Кам'янці-Подільському. Сюди ж перебазувалися і редакції багатьох періодичних видань, видавництва і друкарні. Відроджувалося українське книгодрукування, а з ним і бібліографія. Так, часопис «Наше життя» започаткував постійний розділ

«Книгознавство», який опікувався не лише створенням при відкритому у місті Смотричі у жовтні 1918 р. університеті національної книгозбірні, але й подавав бібліографічні відомості як про видані у Кам'янці книжки, але й про розшукані та подаровані мешканцями міста українські книжки. Серед таких подарованих книг було немало рукописних і друкованих книг у т. ч. і примірник знаменитої Острозької Біблії 1581 р. видання.

Демократичний процес становлення української бібліографія був зупинений у січні 1919 р. зі вступом до Києва російських військ армії генерала Муравйова. Посада комісара була запропонована в усіх державних установах, освітніх, наукових закладах, у т. ч. і видавництвах. Все створене попередніми фахівцями нещадно руйнувалося, ревізувалося, заборонялося, звинувачувалося у «буржуазній спрямованості».

Ревізія змісту видавництв, які утворилися чи зміцнювалися за часів діяльності українських урядів, була ще глобальнішою й дієвішою. Після її здійснення влада складає довгі списки випущеної в попередні роки літератури, яка оголошується забороненою для читання. Так, до окремого списку підручників, випущених в Києві, було включено 120 назв, причому не лише з історії, літератури, мови, але й з арифметики, алгебри, геометрії, фізики. Ці підручники визнавалися аполітичними, ідеалістичними, антимарксистськими.

1922 р. при наркомосвіти України створюється спеціальна Центральна комісія по вилученню літератури, до всіх губерній розсилається «Інструкція по вилученню літератури з читалень, книгарень та кіосків книгодруку». З фонду бібліотек вилучалося понад 50% літератури, яка згодом знищувалася. На значну частину імен діячів української науки, літератури, мистецтва, навішуються ярлики українських буржуазних націоналістів. Це означало автоматичне вилучення їхніх книг з бібліотечних фондів, книжкових магазинів і подальшу заборону видавати. Найбільший список авторів, твори яких рекомендувалося повністю вилучити, припадає на 1935 р. За цими авторами стояв краший набуток нової української літератури часів УНР.

Того ж 1922 р. було утворено Головне управління з питань літератури та видавництва (Головліт), цензурна установа, функцією якої був тотальний контроль за друком. Заборонялися, знищувалися, списувалися, відправлялися до спецхронів мільйони книг, газет, географічних карт, кіно- і фотоплівки тощо. Необхідність знищення інформації пояснювалося класовою боротьбою та ідеологічним контрольним-тимчасовим заходом.

Крім того, в цей час закриваються діючі видавництва, такі як «Час», «Друкарь», «Дзвін» та ін., книгарні «Освіти», вказаних вище видавництв. Першочерговим завданням нових державних видавництв проголошується випуск «дешевих народних видань російських класиків», а також ідеологічно витриманих книжок, які забезпечували «комуністичне будівництво». Подальші постанови та накази Раднаркому також були спрямовані на комуністичне виховання мас, проти «буржуазних впливів, міщанства, занепадництва».

Діяльність Головліту співпала з трагічними датами української історії 20-30 рр.: голодомором, боротьбою тоталітарного сталінського режиму з так званими «ворогами народу», яка в Україні проходила під гаслом боротьби з «українським буржуазним націоналізмом», завершенням періоду українізації, жорстко придушеної більшовицькою партією.

Як згадувалося вище, у січні 1918 р. була організована Головна книжна палата в Києві на чолі з Ю. Меженком. Вона стала центром державної бібліографії в Україні і складалася з трьох відділів: 1) реєстрації усіх творів друку, 2) бібліографічного інституту, 3) книжкового фонду. До першочергових завдань Палати входило: 1) збирання і зберігання усіх творів друку, виданих на території України в 1917–1918 рр.; 2) організація місцевих книжкових палат, які б допомагали в збиранні літератури, що виходить за межами Києва; 3) видання органів державної бібліографії.

У січні 1918 р. був прийнятий закон «Про обов'язків примірник», за яким усі видавництва і друкарні повинні були надсилати по одинадцять примірників видань ГСП в Києві, яка здійснювала реєстрацію їх, зберігання і

розсилання в найбільші книгосховища республіки. Навіть в умовах громадянської війни ГКП провела значну роботу щодо збирання і статистичного обліку друкованої продукції за 1917 – першу половину 1919 р., проте не налагодила видання органів державної бібліографії. Було опубліковано лише покажчик періодичних видань, що друкувалися у Києві в 1919 р.

Згідно з Декретом РНК РРФСР «про передачу бібліографічної справи в РРФСР Державному видавництву» при Всеукраїнському видавництві було створено Центральний бібліографічний відділ (ЦБВ). На нього покладалося завдання державної бібліографії і статистичного обліку всіх творів друку, збирання та зберігання цих творів, розподіл їх по головних книгосховищах республіки.

Головна Книжна палата була реорганізована у Київський крайовий бібліографічний відділ при київському філіалі Всеукраїнавидаву. Її функції обмежувалися чотирма губерніями: Київською, Чернігівською, Подільською та Волинською.

ЦБВ вжив певних заходів щодо реєстрації, обліку й зберігання друкованої продукції, проте йому так і не вдалося налагодити видання «Літопису українського друку».

Запитання для самоконтролю

1. Як вплинули суспільно-політичні зміни в Україні напередодні і після лютневої революції 1917 р. на друк українських книжок, освіту, культуру?
2. Які заходи передбачали Закони Директорії про створення Головної Книжної палати і про обов'язковий примірник? Назвіть завдання Палати.
3. Які бібліографічні відомості подавав журнал «Наше життя» (1918)?
4. Охарактеризуйте дії більшовистської влади в Україні щодо цензури випущених в попередні роки українських книжок.
5. Назвіть основну функцію утвореного 1922 р. Головного управління з питань літератури та видавництв (Головліту). Як це вплинуло на розвиток бібліографії в Україні?

6. Назвіть функції Центрального бібліографічного відділу (ЦБВ) при Всеукраїнському видавництві. Чи вдалося йому реалізувати їх?

Семінарське заняття:
Особливості української бібліографії доби визвольних змагань (1917- 1922 рр.) – 2 год.

Питання:

1. Програма відродження нації, культури, освіти і бібліографії після лютневої революції 1917 р.

2. Діяльність Урядів доби Центральної Ради, Гетьманату, Директорії щодо українізації культурно-освітньої сфери суспільного життя і вплив цих заходів на бібліографію. Закон 1919 р. «Про державну українську мову в УРН» і його значення для бібліографії.

3. Державна реєстрація творів друку, виданих в Україні на сторінках покажчика «Книжная летопись».

4. Роль часопису «Книгарь» (1917-1920 рр.) в інформуванні читачів про українську літературу.

5. Створення Головної Книжкової палати у Києві (січень 1919 р.), її завдання, структура і функції.

6. Перший закон про обов'язковий примірник і його роль в становленні державної бібліографії.

7. Організація Української Книжкової палати в Харкові (червень 1922 р.). Її структура, завдання і функції.

8. Утворення Головліту та цензурні заходи задля контролю за друком, ідеологічного тиску на українську літературу і бібліографію.

9. Видавнича та книготорговельна бібліографія 1917-1922 рр.

10. Розвиток рекомендаційної бібліографії після 1917 р.

Література: 1,3,4,8,10,11,12,13,14,23,26,29,33,54,55,57,62,78,86,87.

Самостійна робота №2: Підготовка реферату на тему «Діяльність видатного українського бібліографа» - 10 год.

Мета: Ознайомитися з життям та діяльністю видатних українських бібліографознавців та бібліографів.

Завдання:

1) Ознайомитися з навчальною, навчально-методичною, науковою літературою, присвяченою діяльності одного з видатних українських бібліографознавців або бібліографів.

2) Підготувати реферат за однією із запропонованих тем:

1. Бібліографічна діяльність Х. Д. Алчевської.
2. Бібліографічна діяльність В. С. Бабича.
3. Бібліографічна діяльність Д. І. Багалія.
4. Бібліографічна діяльність Д. А. Балики.
5. Бібліографічна діяльність І. З. Бойка.
6. Бібліографічна діяльність В. Т. Витяжкова.
7. Бібліографічна діяльність І. О. Вовченко.
8. Бібліографічна діяльність М. А. Годкевича.
9. Бібліографічна діяльність Я. Д. Головацького.
10. Бібліографічна діяльність Б. Д. Грінченка.
11. Бібліографічна діяльність М. П. Гуменюка.
12. Бібліографічна діяльність Г. П. Данилевського.
13. Бібліографічна діяльність О. П. Довгополої.
14. Бібліографічна діяльність В. М. Доманицького.
15. Бібліографічна діяльність П. С. Єфименка.
16. Бібліографічна діяльність І. Калиновича.
17. Бібліографічна діяльність Н. Ф. Колосової.
18. Бібліографічна діяльність М. Ф. Комарова.
19. Бібліографічна діяльність І. І. Корнейчика.
20. Бібліографічна діяльність Н. Ф. Королевич.
21. Бібліографічна діяльність О. М. Лазаревського.
22. Бібліографічна діяльність І. О. Левицького.
23. Бібліографічна діяльність В. Лукича.

24. Бібліографічна діяльність Ф. П. Макисменка.
25. Бібліографічна діяльність М. О. Максимовича.
26. Бібліографічна діяльність Ю. О. Меженка.
27. Бібліографічна діяльність М. А. Низового.
28. Бібліографічна діяльність М. І. Павлика.
29. Бібліографічна діяльність Н. М. Реви.
30. Бібліографічна діяльність С. В. Сороковської.
31. Бібліографічна діяльність Д. Д. Тараманова.
32. Бібліографічна діяльність І. Я. Франка.
33. Бібліографічна діяльність М. І. Ясинського.
34. Бібліографічна діяльність представників української діаспори.

3. Виступити з доповіддю на засіданні «Круглого столу» за підсумками вивчення діяльності видатних осіб української бібліографії.

Література: 1, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 13, 14, 15, 16, 17, 21, 38, 41, 42, 43, 44, 45, 56, 50, 61, 64, 67, 74, 83, 88.

2.2. Бібліографія України за часів СРСР (1922-1991 рр.)

2.2.1. Державна бібліографія

Важливий етап в організації бібліографічної справи в республіці починається зі створенням у 1922 р. у Харкові Української книжкової палати як спеціального закладу в галузі державної бібліографії. Перед нею було поставлено коло завдань: а) реєстрація всіх друкованих творів, виданих на території УРСР з 1917 р.; б) збирання й зберігання зразків видань УРСР, що вийшли в указаний час; в) розподілу одержаних з друкарень республіки зразків (обов'язкових примірників) по головних державних книгосховищах УРСР; г) видання періодичних видань з переліком друкованих творів («Літопису українського друку»).

Всі поліграфічні підприємства повинні були в тижневий строк після надрукування перших зразків пересилати в УКП 25 примірників усіх видів видань.

З часу свого створення УКП, яку очолював впродовж ряду років М.А. Годкевич, приділила головну увагу збиранню усіх друкованих творів, виданих на території республіки, з метою створення «Архіву українського друку» й розподілу решти одержуваних видань між головними книгосховищами республіки. Частина видань передавалася ЦКП РРФСР. Цей факт мав важливе значення для поновлення фондів бібліотек.

Книжкова палата вживала заходів щодо створення органу поточної державної бібліографії. Але повна і своєчасна інформація майже про всю літературу, яка виходила в Українській РСР, починається з 1924 р., коли з'явився «Літопис українського друку». На початковому етапі інформація про нову літературу вміщувалася в газеті «Вісті ВУЦВК» і в журналі «Книга». Тут друкувалися списки та покажчики літератури, в яких фіксувалася лише незначна кількість видань, одержаних УКП.

«Літопис українського друку» став значним явищем у розвитку української бібліографії післяреволюційного періоду. Тут вперше давалася інформація майже про всю друковану продукцію, що видавалася на території УРСР: книжки, періодичні видання, ноти. Протягом 20–ти років кожному виду друкованої продукції відводився спеціальний розділ, а періодичним виданням – окремі випуски.

Через нерозробленість теоретичних питань методика укладання покажчика неодноразово змінювалась. У перші роки основним завданням його було найповніше охоплення продукції, пізніше УКП відмовилася від реєстрації рекламних, відомчих та інших видань. Бібліографічний опис також неодноразово змінювався – скорочення опису йшло по лінії поглиблення характеристики змісту матеріалів, які бібліографувалися, через анотації та наведення змісту книжок і збірників. Групування літератури здійснювалося за десятиковою класифікацією, з 1927 р. – ще й за предметними рубриками.

З цього ж року на сторінках «ЛУД» стали друкуватися інформаційні матеріали про основні напрями розвитку бібліографічної справи в республіці.

Неодноразово змінювалося і групування літератури: у 1924 р. воно було систематичним, у 1925–1926 рр. – за видами друкованої продукції, а в середині – за мовами, в межах мовних поділів – за алфавітом. Періодичність «ЛУД» змінювалася від щомісячної у 1924 р. до півмісячної у 1925–1926 рр. і щотижневої у 1927–1928 рр. З 1929 р. розташування літератури знов стало систематичним. В окремих випусках «ЛУД» вміщувалися допоміжні покажчики: іменний, систематичний, предметний, за цільовим читацьким призначенням.

З 1927 р. УКП однією з перших в СРСР почала видавати друковану картку на нові книжки, що стало вагомим внеском у справу інформації про нову літературу, створення централізованої каталогізації, уніфікації опису, класифікації та предметизації в каталогах бібліотек. Але в той час ця справа мала суттєві недоліки – до бібліотек вони потрапляли з запізненням на 2-3 місяці, описи і рубрикації мали серйозні помилки.

Регулярне видання органу державної бібліографії сприяло розвитку бібліографії в цілому, створенню міцної бази для видання посібників інших видів бібліографії та веденню всієї бібліографічної роботи в бібліотеках.

Наприкінці 20-х рр. ХХ ст. у виданні «ЛУД» відбуваються суттєві зміни: починаючи з 1929 року скоротилася періодичність (до щоквартальника), не реєструвалися безкоштовні книги, періодичні та нотні видання.

З 1929 року УКП почала займатися рекомендаційною бібліографією, а також брати участь в українській частині реферативного покажчика «Научная литература СССР».

Одночасно з «ЛУД» в журналі «Радянський книгар», що виходив двічі на місяць протягом 1929–1932 рр. друкувалися підготовленні УКП списки «Книжкові новини», але й вони не могли задовольнити зростаючі потреби читачів в оперативній всебічній інформації. Помилково вважалося, що роль

періодичного видання можуть виконувати не літописи друку, а друковані картки, які, по суті, і стали 1929 р. основним джерелом поточної інформації про твори друку України. Зайняття рекомендаційною бібліографією також негативно позначилося на стані державної бібліографії в Україні.

Були й інші причини, які негативно впливали на розвиток державної бібліографії: складні й багатогранні завдання (крім поточного обліку передбачалося збирання українознавчих видань, що видавалися в інших республіках і за кордоном, перекладів з української мови, реферування і рецензування української літератури, вивчення книгознавчих і книготорговельних проблем, складання рекомендаційних посібників, підготовка кадрів тощо), відсутність своєї друкарні, брак кваліфікованих кадрів.

У 1934 р. у журналі «Советская библиография» з'явилася стаття Б.С. Боднарського, в якій було піддано гострій критиці становище державної бібліографії в Україні, де протягом 1931–1934 рр. зовсім на виходив «Літопис друку».

1934р. Наркомос УРСР реорганізовує Книжкову палату України в Державний бібліографічний інститут, який, виконуючи функції РКП, разом з тим мав планувати і координувати бібліографічну роботу в УРСР, видавати критико–бібліографічні журнали тощо.

Як відомо, 1936 р. була створена Всесоюзна книжкова палата, яка стала науковим, координаційним і методичним центром державної бібліографії в країні, надаючи значну увагу і допомогу книжковим палатам республік.

З середини 1934 р. налагоджується надходження до книжкової палати УРСР обов'язкового примірника, змінюється матеріальна база Палати, створюється друкарня 1935 р. налагоджується регулярне видання щомісячника «Літопис друку УРСР. Книги», де реєструвалася література, видана в Україні всіма мовами, а також ноти і друковані твори образотворчого мистецтва.

У статті «К возобновлению украинской «Книжной летописи»» [Сов. библиогр. – 1936. – №1] зроблено аналіз восьми номерів українського літопису за 1935 рік. Тут, зокрема, вказано і на окремі недоліки в схемі розміщення літератури, помилки в класифікації, непослідовність у бібліографічному описі.

З 1936 р. групування документів у «Літопису друку УРСР», який видавався двічі на місяць, Книжкова палата УРСР подає за схемою Всесоюзної книжкової палати, прийнятою для всіх органів державної бібліографії. У наступні роки схема класифікації неодноразово уточнювалася, удосконалювався добір літератури, побудова допоміжного апарату, бібліографічний опис, який з 1938 року значно спрощується і вже не зв'язується з формою опису, який застосовувався на друкованих картках.

З 1936 р. Книжкова палата УРСР частково ліквідувала прогалини у реєстрації книжок за 1931-1934 роки, видала чотири систематичні покажчики літератури – щомісячники, в яких було включено книжки, збірники, наукові праці. Однак у цих щорічниках були досить значні пропуски.

Щодо реєстрації українських періодичних видань, то у 30-ті рр. був виданий лише один зведений покажчик «Літопис періодичних видань УРСР за 1934 р.» З 1935 р. періодичні видання УРСР реєструються в «Летописи периодических изданий СССР».

З 1935 року Палата почала видавати «Літопис друку УРСР. Рецензії». Спочатку покажчик виходить 2 рази на рік, а з 1936 р. – щомісяця. Поряд з рецензіями в них реєструвалися також критичні статті, огляди літератури тощо. Рецензії розміщувалися в систематичному порядку, а в межах розділів - за алфавітом авторів рецензованих книжок. З 1936 р. Книжкова палата видає «Літопис друку УРСР. Журнальні статті», в якому реєструються статті, документальні матеріали і твори художньої літератури, опубліковані в журналах, альманахах, «Наукових записках» тощо.

З 1937 р. з метою обліку статей республіканських, обласних і відомчих газет був створений «Літопис друку УРСР. Газетні статті» (видавався два

рази на місяць). Повніше розписувалися статті з республіканських газет, вибірково – з обласних. Не реєструвалися офіційні і документальні публікації, а також матеріали хроніки.

Видання образотворчого мистецтва зареєстровано Палатою за 1937-1938 рр. в «Літопису друку УРСР. Твори образотворчого мистецтва» щоквартальник, за 1939-1941 рр. – окремими розділами в «Літопису книг», нотні видання за 1935-1936 рр.; 1939-1941 рр. – у відповідному розділі «Літопису книг».

Таким чином, до 1941 року в Україні була створена розгалужена система органів державної бібліографії, яка охопила майже всі види видань.

У 1938р. була прийнята постанова «Про перейменування бібліографічного інституту й затвердження положення про Книжкову палату УРСР», в якій були ураховані нові вимоги до республіканської книжкової палати – збирання, реєстрація, зберігання обов'язкового примірника в архіві друку і видання літописів. Крім того, вона повинна була складати зведений каталог українського друку, тематичні посібники, проводити довідково-бібліографічну роботу, а також пропаганду книг і бібліографічних знань серед читачів, розподіляти між бібліотеками обов'язковий примірник і контролювати його доставку друкарнями.

У 1938 р. при Палаті був заснований редакційно-технічний відділ, що дало можливість не тільки систематично випускати видання, але й видавати методичні посібники з бібліотекознавства і бібліографії, а також бібліографічні покажчики з різних галузей промисловості, сільського господарства, науки, техніки, літератури, підготовлені іншими установами.

1940 р. перед Книжковою палатою України ставиться завдання створення зведеного каталогу української радянської книги і періодичних видань. З 1941 р. на КПУ було покладено координацію і здійснення державного контролю за бібліографічною роботою в республіці. Вона також повинна була крім літописів видати щорічники «Книга УРСР за 1940 рік»,

«Болгарська книга УРСР за 1940 рік», «Молдавська книга УРСР за 1940 рік», «Друк УРСР за 1940 рік» (статистичний збірник) та інші видання.

Отже, розвиток державної бібліографії в Україні в 30-ті роки, незважаючи на певні недоліки й труднощі, які мали місце на початку 30-х рр., в другій половині досяг певних успіхів. Книжкова палата, зосередивши головну увагу на державній бібліографії, одна з перших РКП створила цілісну систему видань – органів державної бібліографії, де реєструвалися всі види друкованої продукції України.

У роки війни великої шкоди було заподіяно Книжковій палаті УРСР. Вивезено або знищено комплекти періодичних видань УРСР, багато книжок, систематичний каталог 1917–1941 рр. та інші каталоги і бібліографічні картотеки. Загинули рукописи підготовлених до друку покажчиків українських радянських журналів і газет, була зруйнована друкарня. З вересня 1941 року припинилося видання «Літопису українського друку».

Але навіть у роки війни не припинили своєї роботи українські видавництва. Реєстрація друкованої продукції видавництв і установ України проводилася в міру можливості в літописах ВКП, яка не припиняла своєї роботи. Певну роботу щодо одержання і збереження обов'язкового примірника видавництв і установ України виконувала в м. Уфі до кінця 1943 року група працівників Книжкової палати УРСР, що входила в систему АН УРСР.

Важливим джерелом бібліографічної інформації про нову літературу видавництв і установ УРСР були українські періодичні видання, що виходили під час війни.

Наприкінці 1943р. в Харкові поновила свою діяльність Книжкова палата УРСР. Було налагоджено своєчасне одержання обов'язкового примірника, бо від цього залежав успіх у бібліографічній реєстрації і в оперативній інформації читачів про нову літературу. Було вжито заходів по ліквідації прогалин в реєстрації друкованої продукції за період 1941–1943 рр.

З 1943р. палата поновила роботу з статистику друку України.

З 1945р. було зібрано, зареєстровано й описано 991 назву книг, 32 журнали, 830 газет, що вийшли під час війни. Підготовлено до друку «Літопис друку. Книги» за другу половину 1941р., щорічники книги за 1942-1945 рр.; «Літопис друку. Журнальні статті» за 1942-1945 рр. і «Літопис друку. Газетні статті» за 1944-1945 рр., картковий репертуар за 1941-1945 рр.

Після закінчення війни Книжкова палата УРСР розробила план розвитку державної бібліографії в республіці на 1946–1950 рр. Планом, зокрема, передбачалося забезпечення повноти реєстрації й статистичного обліку всієї друкованої продукції республіки, широке інформування про літературу, яка вийшла в УРСР.

З 1946 р., відновивши свою поліграфічну базу, Книжкова палата УРСР продовжує видання літописів – покажчиків державної бібліографії. Насамперед, починають реєструватися книги у «Літопису друку. Книги».

Періодичність літопису встановлюється щоквартальна, але вже в 1947 р. він починає видаватися щомісячно. Протягом 1947–1951 рр. «Літопис друку. Книги» зберігав стабільну структуру, опис і систему допоміжних покажчиків. У 1951 р. Всесоюзна книжкова палата опублікувала схему «Класификации литературы в органах регистрационно-учетной библиографии». На нараді директорів Книжкових палат республік були затверджені єдині інструкції опису друкованих видань для всіх органів державної бібліографії.

Вже з 1952 р. в «Літопису друку. Книги» - матеріал класифікували за цією єдиною схемою.

З 1954 р. змінилася назва цього літопису на більш чітку і лаконічну – «Літопис книг». Внесено було також зміни у добір літератури за видами друку. Так, якщо раніше тут реєструвалися книги і брошури з усіх галузей знань, книги для сліпих, карти і музичні твори, то з 1954 р. карти і музичні твори сюди не включалися.

Водночас Книжкова палата проводила велику роботу по заповненню прогалин у реєстрації книжкової продукції за роки війни, у 1951 р. було

видано покажчик книг за 1942–1944 рр. літературу за 1945 р. було зареєстровано у «Щорічнику» «Літопис друку УРСР. Книги». В наступні роки щорічники не видавалися. Палата визнала за доцільне замість них видавати щорічно довідник «Список літератури, випущеної видавництвами України в.....році».

В 50-ті рр. Книжкова палата УРСР видала ще два щорічники «Книги УРСР» за 1954 та 1955 рр. В цих виданнях подавалися відомості про книги, зареєстровані в «Літопису книг». Проте на відміну від «Літопису», тут кількісно було описано літератури набагато менше. Це пояснюється тим, що сюди не ввійшли вузьковідомчі видання, навчально-методичні матеріали, автореферати дисертацій тощо. Не була включена література, видана засобами малої поліграфії.

Першим післявоєнним виданням, де було подано відомості про періодику УРСР, був покажчик «Летопись периодических изданий СССР» Всесоюзної книжкової палати. Розшуку назв видань журнального типу, виданих в УРСР, допомагав «Покажчик місць видання», а газети розташовувались в літопису за територіальною ознакою.

У післявоєнні роки Палата послідовно розширює і вдосконалює систему видань державної бібліографії в республіці. З 1954 р. починає виходити «Літопис музичної літератури», спочатку як щорічник, а з 1955 р. – по півріччях. Тут подавалася інформація про всі нотні видання, що з'явилися в УРСР як в окремих виданнях, так і у збірниках, журналах і газетах. Першою спробою Книжкової палати України укласти зведену бібліографічну працю музичної літератури, що вийшла в Україні за радянський період, був бібліографічний довідник «Музична література УРСР (1918–1965).

Реєстрацію друкованої графіки Книжкова палата УРСР відновила з 1952 р. у «Літопису друку. Твори образотворчого мистецтва», який почав виходити двічі на рік. 1954 р. його назву було замінено на «Літопис образотворчого мистецтва». Тут реєструвалися всі друковані твори графіки,

портрети, плакати, репродукції з картин, художньо оформлені лозунги, фотогазети, альбоми, поштові листівки тощо.

Література з питань історії, теорії, методики образотворчого мистецтва, а також рецензії на друковану графіку знаходили відбиття у відповідних розділах «Літопису книг», «Літопису журнальних статей», «Літопису газетних статей» та «Літопису рецензій».

Поряд з виданням «Літопису книг» 1946 р. Книжкова палата УРСР поновила випуск ще двох видань державної бібліографії – «Літопис друку УРСР. Журнальні статті» та «Літопис друку УРСР. Газетні статті».

1954 р. ці видання змінили свої назви на «Літопис журнальних статей» та «Літопис газетних статей». Перший з них кілька разів змінював періодичність – від щоквартальної (у 1946–1947 рр.) на щомісячну (протягом 1948–1958 рр.) і з 1959 р. – на двотижневу. Це зумовлювалось збільшенням обсягу інформації, а також потребою оперативніше повідомляти про статті, надруковані на сторінках періодики. У «Літопису журнальних статей» реєструвалися статті, художні твори, документальні та інші матеріали з усіх журналів УРСР, в т. ч. й масових. Але пізніше Палата змушена була ввести певні обмеження. В «Літопису газетних статей» розписувалися матеріали з усіх республіканських і обласних газет УРСР (статті, художні твори, документальні та інші публікації).

Державна реєстрація рецензій на книги, театральні вистави, кінофільми, п'єси, а також окремі збірники, журнали або газети здійснювалася у «Літопису рецензій», який було поновлено 1948 р. і до 1953 р. виходив щомісячно під назвою «Літопис друку УРСР. Рецензії».

У цей час Книжкова палата УРСР багато уваги приділяла таким важливим питанням теорії і методики державної бібліографії, як принципи добору літератури, її розташування, особливості бібліографічного опису, складання допоміжних покажчиків. КПУ поновила також централізовану каталогізацію–випуск друкованих карток на книги, статті та рецензії з журналів, збірників і газет і розпочала випускати їх 1952 р.

Друковані неанотовані картки видавалися на всю книжкову продукцію республіки на базі обов'язкового примірника творів друку, який надходив у Книжкову палату.

Книжкова палата УРСР, як науково-дослідна установа в галузі видавничої справи, книгознавства та державної бібліографії, видавала з 1962 по 1991 рік збірник статей «Державна бібліографія в Україні» (всього вийшло 5 випусків).

Таким чином, протягом свого існування видання Книжкової палати України зазнали еволюції в напрямку розширення видового відображення джерел, типу видань, що підлягають реєстрації. Система державних бібліографічних видань стала складатися в Україні у середині 30-х рр., але лише на початку 70-х рр. вона набуває в основному своє організаційне завершення.

2. 2. 2. Репертуарна бібліографія. Одним з важливих завдань науковців у перші роки радянської влади було укладення універсального ретроспективного покажчика української книги, так званого українського бібліографічного репертуару. Питання створення репертуару обговорювалися на Всеукраїнській конференції працівників книги 1923 р. й на Першій конференції наукових бібліотек 1925 р. Конференція визнала необхідним «складання українознавчого бібліографічного репертуару, який має охопити : 1) всю друковану літературу, видану на території етнографічної України за всі віки; 2) всю літературу всіма мовами про Україну поза межами України за всі віки; 3) всі твори авторів-українців».

Оскільки пропозиції щодо принципу охоплення літератури в українському бібліографічному репертуарі було практично важко здійснити, Перший пленум Бібліографічної комісії Української академії наук (1927 р.) відзначив, що «обсяг, методологія і план складання репертуару ще не установлені і потребують дальшого поглибленого вивчення», потрібно провести широкий обмін думками з усіх питань складання репертуару.

Враховуючи практичну складність здійснення цих намірів, деякі фахівці пропонували обмежити охоплення літератури територіальними рамками (С.І. Маслов), інші – україномовними виданнями. Друга пропозиція викликала серйозні заперечення, тому що вона вела до штучного обмеження культурної спадщини українського народу.

Над розробкою планів по створенню українського репертуару працювали Український науково – дослідний інститут книгознавства (УНІК) і Книжкова палата УРСР. У 1930 р. виходить у світ покажчик періодичних видань дожовтневого періоду за 100 років «Бібліографія української преси. 1816–1916», автором якої був В.А. Ігнатієнко – керівник бібліографічної секції УНІКу. В 20–ті рр. він опублікував кілька праць, присвячених історії української періодичної преси. Зібраній великий матеріал дав можливість підготувати універсальний ретроспективний покажчик українських дореволюційних періодичних видань. У покажчику зареєстровано 616 назв газет і журналів, розміщених у хронологічному порядку, а в межах року – за алфавітом назв видань. Перша частина праці вміщує періодичні видання, що виходили українською мовою (579 назв), друга – періодика двомовна, в якій друкувалися матеріали українською і російською, українською і німецькою, українською і польськими мовами, а також виданими іншими мовами. Тут забібліографована періодика, видана в різних губерніях Росії, в Галичині, на Буковині, Закарпатті і за кордоном. Наводиться докладний опис часописів, вказується місце видання, періодичність, редактор, друкарня, ціна, адреса редакції, фіксуються різні додатки тощо. Цінним у покажчику є те, що в кожному році повторюється назва часопису з відсилкою до початкового року його видання, завдяки чому можна відразу побачити, що видавалося в межах цього року.

Кожна частина покажчика має такі допоміжні «ключі»: алфавітний список газет і журналів, видавців, редакторів, друкарень, міст, де друкувалася періодика. До покажчика додано 13 таблиць, в яких наводяться статистичні відомості в розрізі часу і території. На жаль, у покажчику

трапляються пропуски, неточності в бібліографічному описі. Недивлячись на це, посібник залишається й досі єдиним універсальним бібліографічним покажчиком української дореволюційної преси за 100 років, що не втратив і сьогодні свого довідково–бібліографічного значення.

Книжкова палата УРСР з 1938 р. розпочала роботу по створенню зведеного покажчика радянських книг, виданих в УРСР.

Перед війною Книжкова палата проводила роботу також над фундаментальними бібліографічними працями «Журнали УРСР за 1918-1940 рр.» і «Газети УРСР. 1918-1940 рр.». У 1941 року роботу була підготовлено до друку, але рукопис загинув під час війни.

Ретроспективна інформація про книги в перше повоєнне десятиріччя майже не здійснювалася, хоча робота з підготовки таких бібліографічних посібників розпочалася. Так, у 1945 р. у Києві відбулася нарада, присвячена методологічним та організаційним принципам підготовки репертуару української книги. У грудні 1949 р. у Москві були визначені шляхи і методи складання універсальних бібліографічних покажчиків. Після цих нарад активну роботу щодо складання репертуару українських друкованих видань розпочала Книжкова палата УРСР.

1956 р. було видно перший універсальний ретроспективний покажчик періодики «Періодичні видання УРСР. 1918-1950. Журнали», робота над складанням якого розпочалася ще у 1940 р. Всього у покажчику подано 2877 зведених записів на 3370 назв. Основну частину його становить алфавітний перелік видань. Довідково-пошуковий апарат посібника складають систематичний покажчик, покажчик організацій та установ (видавців), покажчик журналів за місцем їхнього видання та хронологічний покажчик.

Значною подією у розвитку репертуарної бібліографії цього періоду можна назвати бібліографічний покажчик С.О. Петрова «Книги громадянського друку, видані на Україні. XVII – перша половина XIX століття» (Х., 1971). Він містить відомості про книги з різних галузей від початку впровадження громадянського книгодрукування до 1860 р., включає

описи майже 2 тис. книг, виданих на території сучасної України. Групування документів – алфавітне, переважна більшість книг описана de visu. Більшість бібліографічних записів містять довідкові анотації, які розкривають зміст книг, а деякі з них – дають критичну оцінку. Примітки містять посилання на джерела, звідки взято опис тих чи інших видань. Довідково-пошуковий апарат складається з передмови, вступної статті, допоміжних покажчиків – іменного, систематичного, хронологічного, міст і друкарень, використаних бібліографічних покажчиків. На жаль, посібник не містить вказівок на місцезнаходження документів, що значно зменшує його пошукові можливості.

Цікаві відомості щодо історії виникнення і розвитку громадянського книгодрукування в Україні містить вступна стаття. В цілому ж – бібліографічний посібник й донині зберігає свою історичну і практичну цінність.

1964 р. Книжкова палата УРСР видала продовження попереднього видання бібліографічного покажчика «Періодичні видання УРСР. 1951-1960. Журнали» (Х., 1964).

Методика бібліографування та ДПА обох покажчиків співпадає. Всього в ньому подано 1082 зведених записи на 1309 назв.

Важливе місце в універсальному ретроспективному обліку періодики в Україні належить покажчику «Періодичні видання УРСР. 1917-1960. Газети» (Х., 1965), в якому подано відомості про всі газети радянської доби, які виходили в Україні за означені роки. Газети західних областей України обліковувалися з 1939 р., Закарпаття – з 1945 р., Криму – з 1954 р. Всього подані відомості про 3707 назв газет (1917 зведених записів). Основний принцип групування бібліографічних описів – адміністративно-територіальний, всередині розділів – за типами газет, всередині підрозділів – за алфавітом. Було застосовано систему посилань, яка дозволяє прослідкувати змінені назви газет. Бібліографічний опис українських і російських газет подавався мовою оригіналу, іншомовних – українською

мовою. Назва газети мовою оригіналу подавалася у круглих дужках. Посібник має декілька допоміжних покажчиків.

Важливою частиною універсальної ретроспективної бібліографії України є покажчики змісту періодичних видань.

Найактивніше в цьому напрямі працювала Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника, яка видала покажчики змісту ряду періодичних видань Західної України: «Вікна. 1927-1932» (Л., 1966), «Житє і слово. 1894-1897» (Л., 1968), «Світ. 1881-1882» (Л., 1970) та ін.

1983 р. Книжковою палатою України був виданий покажчик «Периодические издания УССР. Газеты. 1961-1980», який продовжив раніш виданий посібник «Периодические издания УССР. Газеты. 1917-1960». Бібліографічна інформація, представлена в ньому у трьох розділах: республіканські газети; обласні, міські, районні; галузеві газети. Не включалися відомості про газети підприємств, організацій, вузів тощо. Базою для створення покажчика був фонд Державного архіву Книжкової палати України. Матеріал групувався в середині розділів в алфавітному порядку. Газети, що видавалися українською та російською мовами, були описані мовою оригіналу. Всього покажчик містить 819 бібліографічних записів. Посібник має допоміжні покажчики: алфавітний назв газет, хронологічний, місць видання, газет спеціальної тематики.

1988 р. був виданий покажчик «Периодические издания УССР. Журналы, сборники, бюллетени. 1976-1980». Тут знайшли відображення не тільки видання за означений період, але й ті, що вийшли до 1976 р., але не були раніше відображені. Всього покажчик містить 1016 записів, які згруповані в систематичному порядку. Видання українською та російською мовами описані мовою оригіналу, видання іноземними мовами описані українською мовою з позначенням мови оригіналу. В середині розділів матеріал групується за видами видань: журнали, збірники, бюлетені. Посібник має допоміжні покажчики: алфавітний покажчик назв журналів, збірників, бюлетенів; покажчик установ та організацій, що видають

періодичні видання; покажчик місць видання; нумераційний покажчик бібліографічних записів видань; покажчик мов видань.

На відміну від створення бібліографічного репертуару періодичних видань робота над складанням репертуару українських книжок в Україні була дуже складною, драматичною, і, на жаль, безрезультатною.

Ще 1919 р. Український бібліографічний інститут, структурний підрозділ Головної книжкової палати в Києві поставив питання про його утворення, відобразивши видання 1917-1919 рр. Оскільки палата проіснувала недовго, робота не була завершена. Зібрані матеріали перейшли до Українського наукового інституту книгознавства (УНІКу), при підготовці покажчика «Бібліографія друку УРСР періоду революції», який також не був виданий.

Питання про необхідність створення ретроспективного бібліографічного покажчика книг, виданих за радянської доби, неодноразово ставилося на різноманітних нарадах, семінарах (1927, 1934, 1936, 1937, 1949, 1965, 1966), але практичне втілення цього задуму почалося лише 1966 р. У Книжковій палаті УРСР було створено відділ ретроспективної бібліографії. Для методичного забезпечення був підготовлений проспект, розроблена методика добору та характеристики книг у майбутньому бібліографічному посібнику «Книги УРСР. 1917-1967». План-проспект обговорювався і доповнювався співробітниками великих наукових бібліотек республіки, викладачами кафедр бібліографії Харківського та Київського інститутів культури.

До покажчика передбачалося включити книги і брошури, видані на території УРСР у її тодішніх межах, але не з вичерпною повнотою, а лише призначені для широкого кола читачів. Інші типи друкованої продукції, такі як ноти, графіка, картографічні і періодичні видання не повинні були відображатися. Особлива увага приділялася так званим «ідеологічно застарілим виданням», для чого склалися спеціальні списки для запобігання їхнього включення в покажчик.

Хронологічні межі попередньо планувалися з 1917 по 1967 р., пізніше кінцева дата була продовжена до 1972 р.

У 1966-1967 рр. тривала робота над створенням робочої картотеки покажчика. В її основу був покладений каталог Книжкової палати з наступною звіркою його з хронологічним каталогом, «Літописом книг» та «Книжної летописью» Всесоюзної Книжкової палати, каталогами найбільших бібліотек України. Результатом цієї напруженої роботи стала зведена картотека української книги 1917-1972 рр., яка налічувала понад 240 тис. карток. Після відбору згідно з позначеними в плані-проспекті ознаками, в ній залишилося близько 160 тис. карток.

Матеріал було згруповано за систематичною ознакою для майбутнього покажчика таким чином:

- Т. 1. Суспільні науки. Історія. Історичні науки (35 тис. карток);
- Т. 2. Природничі науки. Математика. Сільське господарство. Медицина (35 тис. карток);
- Т. 3. Техніка. Промисловість. Транспорт. Зв'язок. Комунальне господарство. Торгівля (35 тис. карток);
- Т. 4. Філологічні науки. Художня література (30 тис. карток);
- Т. 5. Культура. Освіта. Наука. Мистецтво. Фізична культура. Спорт (25 тис. карток).

Протягом 1968-1970 рр. було надруковано четвертий том і підготовлено рукопис до друку. До 1972 р. тривала робота над іншими томами, робота над покажчиком була практично завершена. Палата анонсувала його випуск на 1975 р. Але в квітні 1973 р. наказом Держкомвидаву УРСР робота над покажчиком була припинена, рукописи томів і картотека покажчика були передані до Державного архіву друку, картковий репертуар декількох розділів були залишені в інформаційно-бібліографічному відділі Палати.

Таким чином, напружена восьмирічна робота колективу Книжкової палати через бюрократичні перешкоди, чергове звинувачення в українському

«буржуазному націоналізмі» була зведена нанівець і донині країна не має такого потрібного їй бібліографічного репертуару книг.

2. 2. 3. Бібліотечно-каталожна бібліографія

Велику цінність становлять каталоги друкованих та інших писемних джерел, що зберігаються у великих книгосховищах країни.

50-70 рр. ХХ ст. позначилися випуском декількох значних бібліотечно-каталожних посібників. Серед них – «Книги первой четверти XIX века (каталог книг, хранящихся в Государственной публичной библиотеке УССР)» (К., 1961), друковані каталоги наукових бібліотек деяких університетів, зокрема – «Книги Петровской эпохи Центральной научной библиотеки Харьковского университета» (Х., 1972); Петров С.О., Бирюк Я.Д., Золотарь Т.П. «Славянские книги кирилловской печати XV–XVII вв. Описание книг, хранящихся в ГПБ УССР. (К., 1958); Я.Д.Ісаєвич. «Львівські видання XVI-XVIII ст.» (Л., 1970); Каталог колекції документів Київської археографічної комісії. 1369-1899. (К., 1971); Кубанська-Попова М.М. Києво-Печерський державний історико-культурний заповідник. Стародруки XVI-XVIII ст. (К., 1971); Купчинський О.А., Ружицький Е.Й. Каталог пергаментних документів Центрального державного історичного архіву УРСР у Львові. 1233-1799. (К., 1972).

2. 2. 4. Видавнича і книготорговельна бібліографія

Видавничо-книготорговельна періодика з'явилася в Україні в 20-ті рр. ХХ ст. з введенням платності літератури, переходом видавництва на держрозрахунок в період НЕПу.

Для пропаганди нової літератури, або тієї, що готується для друку, були створені спеціальні відділи, зокрема при видавництвах «Книгоспілка», «Радянський селянин», «Пролетарій» та ін. Їх завданням стало налагодження

перспективної та поточної інформації про літературу, яку випускає те чи інше видавництво. З метою реклами нових видань був заснований бюлетень Державного видавництва України, який виходив з 1922 по 1929 р. під різними назвами. Основним його завдання була інформація про нову літературу, випущену видавництвом. На його сторінках публікувалися списки нової літератури, «Бланки для замовлень», рекламні оголошення. Матеріал у списках розташовувався систематично з винесенням найбільш актуальної літератури на перше місце. Подавався повний бібліографічний опис, інколи вміщувалися анотації.

Аналогічні інформаційно–бібліографічні матеріали про діяльність інших великих видавництв публікувалися в їхніх бюлетенях.

Велика кількість бюлетенів не давала повної інформації про всю друковану продукцію, що надходила в продаж. Для цього потрібен був єдиний орган, яким і став журнал «Радянський книгар». Додатком до журналу друкувався розділ «Книжкові новини», де містилися інформація про літературу всіх видавництв України.

Крім поточної і перспективної інформації про нову літературу велика увага приділялася ретроспективному обліку. Видавництва друкували каталоги, включаючи до них літературу, видану й за попередні роки. Багато з цих каталогів було підготовлено на високому методичному рівні.

Певна увага приділялася і теоретико-методичним питанням видавничо-книготорговельної бібліографії, наприклад, системі посібників та її співвідношенню з державною бібліографією.

З 1932 р. в журналі «Радянський книгар» починається публікація другого додатку «Друкується» – щодакного бюлетеня, що мав на меті сприяти практиці попереднього замовлення літератури.

З 1935 р. для масових бібліотек Книгокультторг видає щомісячні списки для комплектування бібліотек «Книжкові новини». Ці списки включали анотовані переліки літератури, які друкувалися всіма видавництвами України, а також бланки замовлення потрібної літератури. Ці

бюлетені поширювалися і в книготорговельних організаціях – облкниготоргах, бібколекторах, книжкових магазинах.

Підчас війни відомості про нові українські книги містилися в декількох журналах, насамперед, в журналі «Україна». Тут друкувалися бібліографічні описи нової літератури, списки «Нові книги», короткі рецензії, анотації та ін.

У повоєнні роки відновилася робота щодо організації видавничо-книготорговельної бібліографії – налагодження друкування планів випуску літератури, каталогів видавництв тощо.

Вже 1947 р. вийшов перший у цей період «Список літератури, виданої Українським видавництвом політичної літератури за 1946 рік», який мав на меті не лише підвести підсумки роботи за рік, а й інформування про книжковий потік, а також пропаганду творів друку серед працівників книготорговельних організацій. Починаючи з 1948 р. подібні списки (каталоги) щорічно випускали й інші видавництва України.

Крім поточних бібліографічних посібників деякі видавництва випускали й ретроспективні каталоги, наприклад, «Видання Держполітвидаву УРСР за 1946-1953 рр.» (К., 1954).

З 1958 р. Книжкова палата УРСР друкує «Список літератури, випущеної видавництвами України в ... році», який з 1960 р. виходить під назвою «Книги видавництв України за ... рік».

У травні 1949 р. було створено Управління в справах поліграфії, видавництв і книжкової торгівлі УРСР (Укрполіграфвидав), головною функцією якого було керівництво книжковою справою в республіці. У 1953 р. ця структура увійшла до складу Міністерства культури УРСР. У цьому ж році було утворено Головкниготорг (з 1955 р. – Укркниготорг) Міністерства культури УРСР.

1956 р. з метою поліпшення організації книжкової торгівлі в республіці було ухвалено рішення Ради Міністрів УРСР щодо підпорядкування книжкових магазинів і кіосків в райцентрах і сільській місцевості споживчій кооперації, а в містах – відповідним органам Міністерства культури УРСР. В

усіх обласних центрах було відкрито спеціалізовані магазини по продажу літератури з окремих галузей знань, у т. ч. магазинів з відкритим доступом до книжок. Змінювалися і функції продавця книг – він перетворювався на бібліографа-консультанта, який допомагав покупцю вибрати потрібне йому видання.

За цих умов інформація про нові видання набувала особливого значення. З метою задоволення інформаційних потреб як продавців, так і покупців книг, бібліотекарів, книголюбів з 1960 р. почала виходити газета «Друг читача», яка подавала вибірккову інформацію про нові книги України у бібліографічному відділі «Книжковий тиждень». Крім того, в газеті друкувалися оглядові статті, рецензії на книги, відгуки читачів тощо.

З метою оперативного інформування про нову літературу з 1958 р. Книжкова палата УРСР випускає бюлетень «Нові книги УРСР» (до 1963 р. мав двотижневу періодичність, після – щодакдану). Кожен номер мав три основних розділи: «Книги за два тижні», «Виходять з друку», «В останній час» (два останніх ліквідовано 1963 р.). Крім того, бюлетень містив огляди нової літератури і бібліографічних покажчиків, методико-бібліографічні матеріали до знаменних і пам'ятних дат, бібліографічні консультації та ін.

Редакції періодичних видань систематично публікували списки «Нові книги», «Наша книжкова полиця», «Виходять з друку» тощо.

Важливе місце серед джерел перспективного інформування про заплановану до видання літературу посідали видавничі і рекламні проспекти більшості видавництв України (перші було видано 1946 р. видавництвом «Радянська школа»). На підставі цих планів здійснювалося комплектування бібліотек, видавництвами визначалися наклади, планувалася рекламно-пропагандистська робота.

Як додаток до перспективних планів видавництв щотижнево випускалися «Бланки для замовлень», які також подавали відомості про заплановану до видання книжкову продукцію, а також зміни, які відбулися після виходу з друку перспективних планів видавництв, а також наявні у

продажу книги. Остання частина на початку 60-х рр. перейшла до бюлетеня «Попит і пропозиції».

Інформацію про передплатні періодичні видання здійснювало республіканське відділення «Союздруку» через свої «Каталоги республіканських газет і журналів Української РСР на ... рік».

Певне місце у книгопрозповсюдженні посідали рекламні матеріали – плакати, листівки, книжкові закладки та ін.

Більшість книжкових магазинів створювали довідкові картотеки нових надходжень і попиту покупців, які були основою книготорговельного бібліографічного обслуговування.

Таким чином, у другій половині ХХ ст. в Україні були розповсюджені чотири основні типи каталогів: книговидавничі, книготорговельні, рекламні і службові.

Основними функціями видавничих каталогів є підсумовуюча, звітна та евристична. До них належать щорічник Книжкової палати України «Книги видавництв України», «Бланк для замовлень», бюлетень «Нові видання УРСР» бібліографічний розділ газети «Друг читача», щорічні видавничі каталоги, ретроспективні видавничі каталоги республіканських видавництв (наприклад, «Наукова думка», «Урожай», «Техніка», «Знання» та ін.).

Книготорговельні каталоги видаються з метою книгорозповсюдження літератури на базах Союзкниги, республіканських і обласних книготоргів та найбільших книжкових магазинах. Прикладом цього типу каталогів був бюлетень «Попит і пропозиція», який являв собою систематичний бібліографічний покажчик книг, наявних у продажу.

Рекламні каталоги – це «малі форми» рекомендаційної книготорговельної бібліографії. Їх готують великі книжкові магазини, перш за все, спеціалізовані, з метою інформації про наявну в продажу літературу, а також відділи «Книга – поштою». Вони являють собою тематичні списки, листівки, плакати, брошури, буклети тощо, виготовлені друкарським способом, яскраво оформлені. Як правило, до виготовлення цих видань

залучалося республіканське видавництво «Реклама». Крім того, це видавництво випускало серію книг «Наш друг книга» в яких розповідалося про роботу бібліотеки видавництва тощо.

Службові каталоги – каталоги, призначені виключно для внутрішнього користування книготорговельними працівниками. До них належать каталоги-прейскуранти для оцінки літератури, яку купують магазини у населення; інвентаризаційні каталоги та ін.

Велика увага приділялася довідково-бібліографічній службі книготоргових підприємств, для чого 1977 р. була випущена «Інструкція про порядок роботи інформаційно-бібліографічного відділу книжкового магазину». До структури Київкниготоргу, Харківкниготоргу та інших обласних установ входив довідково-бібліографічний кабінет, в якому за допомогою телефону чергові бібліографи надавали довідку про наявність у продажу видань за поточний і попередній роки.

1974 р. в Україні було створено Товариство любителів книги з метою розповсюдження ним, виховання культури читання, прищеплення бібліографічних знань тощо. Друкованим органом Товариства став щотижневик «Друг читача».

2. 2. 5. Науково-допоміжна бібліографія.

Для успішного розвитку окремих галузей знань необхідна була відповідна бібліографічна база. Така бібліографія розвивалася досить швидко і мала, звичайно, підкреслений ідеологічний характер. Тому й найбільша увага приділялася бібліографуванню літератури з марксизму–ленінізму.

Бібліографічна робота в галузі природничих наук зосереджувалася в основному в Бібліотеці Академії наук УРСР, а також бібліографічних відділах наукових установ або в бібліотеках при них.

У довоєнний період було видано декілька посібників з природничих наук, досить грамотно підготовлених.

В галузі технічної бібліографії центрами стали технічні бібліотеки, науково–технічні товариства, науково–дослідні інститути.

У Харкові на початку 30-х рр. працювало Пресбюро зарубіжної наукової літератури, яке видавало реферативні бюлетені. В цей період було підготовлено декілька великих посібників з техніки, але все ж значна кількість галузей техніки було погано забезпечена бібліографічними працями.

У галузі сільськогосподарської бібліографії розгортала свою діяльність ЦНСГБ в Харкові, складаючи списки літератури з окремих актуальних проблем, практикуючи бібліографічні консультації для співробітників академії та її системи. З 1938 р. вона приступила до видання реферативно–бібліографічного бюлетеня «Обзор иностранной литературы по сельскому хозяйству», реферативного збірника, присвяченому передовому досвіду в сільському господарстві, підготувала ретроспективні покажчики.

Продовжувала розвиватися українська медична бібліографія, яка була представлена як поточною, так і ретроспективною бібліографією. У створенні посібників приймали участь науково–дослідні медичні інститути, медичні бібліотеки, товариства, перш за все Українська медична бібліотека в Харкові, Одеська медична бібліотека, бібліотеки медінститутів.

Було опубліковано декілька бібліографічних праць з економіки, історії, літературознавства, бібліотекознавства. Дуже цікавою була праця Р.А. Вухіної «Бібліотекознавство» (К.,1941), де була зібрана і систематизована література з теорії, методики і практики бібліотечної роботи і бібліографії, опублікована в 1935–1939 рр. в СРСР (понад 2200 назв). Бібліотека АН УРСР розпочала видавати щомісячний анований бюлетень наукової літератури, який сприяв ознайомленню науковців АН з новими виданнями з різних галузей знань, а з 1940 р. – покажчики іноземних книг, журналів і серійних видань, одержаних інститутами і бібліотекою АН УРСР.

У 1939 р. була створена у Києві Державна історична бібліотека, яка підготувала великий бібліографічний покажчик з історії України.

У другій половині 30–х – на початку 40–х рр. з'являється кілька бібліографічних праць, присвячених українським вченим, діячам культури.

Однак слід зазначити, що в організації науково–допоміжної бібліографії в Україні мали місце і серйозні недоліки – деякі галузі науки, культури і техніки не були забезпечені належною бібліографічною базою, особливо відставала поточна інформаційно–бібліографічна робота. Після постанови ЦК ВКП(б) 1940 р. «Про літературну критику і бібліографію» робота українських бібліографів поживалася. Почали готуватися до друку ґрунтовні праці, про що свідчить «Зведений план бібліографічної роботи УРСР на 1941 рік» (Х., 1941), але цим планам здійснитись не вдалося.

У роки війни науково–допоміжна бібліографічна робота велася, але у невеликих масштабах. Перш за все потрібно назвати додаток до «Вістей академії наук УРСР» – «Інформаційний бюлетень», де з 1943 р. друкувалися анотації на закінчені наукові дослідження вчених України двома мовами – українською і російською. Одним з важливих джерел бібліографічної інформації про наукову літературу і наукові дослідження були періодичні видання України.

Наприкінці 40-х – на початку 50-х рр. робота в галузі науково–допоміжної бібліографії розгорталася досить повільно через недостатній рівень організації, який ґрунтувався на принципі децентралізації. Лише у другій половині 50-х рр. галузеві центри розпочали підготовку поточних і ретроспективних посібників. Серед них найактивніше діяли Центральна наукова сільськогосподарська бібліотека, ЦНБ АН УРСР, Книжкова палата УРСР, які випустили декілька значних галузевих і тематичних посібників з актуальних проблем науки, техніки і культури.

Найбільша увага, зрозуміло, приділялася бібліографуванню літератури з марксизму-ленінізму та інших соціально-політичних галузей. Найактивніше працювали в цьому напрямку Інститут історії партії ЦК КПУ, наукова бібліотека Київського державного університету, Держполітвидав, обласні бібліотеки.

Поточна бібліографічна інформація з мінералогії щорічно друкувалася на сторінка збірки Львівського державного університету ім. І. Франка (1948-1967 рр.). Автором їх був відомий бібліограф Ф.П. Максименко.

Наприкінці 50-х рр. почала розвиватися реферативна інформація з різних галузей.

Разом з тим, бракувало фундаментальних ретроспективних бібліографічних покажчиків, які підсумовували б розвиток тієї чи іншої галузі науки. Найкраще були забезпечені хімія, геологія, географія.

Бібліографування галузевої наукової літератури здійснювалося у вигляді щорічників, оглядів, каталогів наукових бібліотек, покажчиків змісту наукових журналів та збірників.

Ретроспективна науково-допоміжна бібліографія здебільшого була представлена тематичними, персональними та комплексними бібліографічними посібниками. Серед найбільших можна назвати двотомний покажчик «Українська радянська культура за 40 років (1917-1957)» (Х., 1960).

Серед поточних видань науково-допоміжної бібліографії були поширені такі форми: бюлетені та списки нових надходжень, щорічні покажчики праць наукових колективів, списки та огляди нової літератури.

Велика увага у 60-80 рр. приділялася випуску персональних бібліографічних покажчиків, присвячених видатним українським письменникам – Т.Г. Шевченку, І.Я. Франку, І. Котляревському, П. Грабовському, М. Коцюбинському, Лесі Українці та іншим. В основному вони були підготовлені бібліографами ЦНБ АН УРСР та Львівською науковою бібліотекою АН УРСР.

Значною подією був випуск біобібліографічного словника «Українські письменники» у п'яти томах (К., 1960-1965), а також бібліографічний довідник «Письменники Радянської України» (К., 1976).

2. 2. 6. Рекомендаційна бібліографія

Рекомендаційна бібліографія своєю головною метою ставила ідеологічну пропаганду. Крім того, вона повинна була виконувати культурно–освітні, агітаційні, самоосвітні функції, а також мала на меті комплектування фондів масових бібліотек. Головними центрами рекомендаційної бібліографії були Клубно–бібліотечний відділ Головополітосвіти Наркомосу УРСР, Головне управління професійної освіти Наркомосу УРСР (рекомендаційна бібліографія на допомогу викладачам шкіл та учням). Ці установи регулярно друкували рекомендаційні списки літератури на сторінках журналів, а також в збірниках методичних матеріалів на допомогу проведенню агітаційно–масових заходів. Крім того, в журналах Наркомосу друкувалися огляди та рецензії на нову літературу. (Журнали «Шлях освіти», «Знання», «Селянський будинок», «Самоосвіта»...). Критико–бібліографічні журнали тих років, зокрема, «Голос друку», «Книга», «Нова книга» та деякі літературно–художні журнали і газети також приділяли увагу пропаганді книги, перш за все – творів художньої літератури. Звичайно, суворо проводилася марксистська лінія пропаганди. На це звертали увагу численні партійні постанови (1922,1924,1926,1928 та інших років).

Для здійснення пропагандистських ідей Наркомос УРСР вважав за необхідне створення журналу, в якому б друкувалися статті з актуальних питань бібліотечної роботи, огляди діяльності видавництв, рекомендаційно–бібліографічні матеріали.

Нова масова література рекомендувалася за допомогою блок–карткового каталогу «Треба прочитати», який видавала Книжкова палата УРСР трьома серіями: міською, сільською, дитячою один раз на два тижні.

На допомогу загальній і професійній освіті у 20-ті рр. було видано декілька посібників, серед них «Библиографический указатель для школ рабочей молодёжи» (Х.,1923, 1925). У них рекомендувалася навчальна література, видана переважно в перші роки радянської влади, з основних предметів, що викладалися у школі. У наступні роки видання

рекомендаційних показників на допомогу професійній самоосвіті поступово набувала галузевого характеру.

На першій бібліографічній нараді, яка відбувалася в червні 1931 р. в Києві, одна з основних доповідей була присвячена стану і основним завданням рекомендаційної бібліографії. В резолюції з цього питання підкреслювалося, що єдиний план роботи бібліотек в галузі рекомендаційної бібліографії, крім Книжкової палати УРСР, повинен включати науково-дослідні установи і організації, пресу видавництва, підприємства, бібколектори. Ставилося питання про організацію бібліографічного журналу – «органу масової войовничої марксистської критики і бібліографії». На Книжкову палату покладалося завдання щодо складання рекомендаційних списків до всіх кампаній і з найголовніших питань «соціалістичного будівництва».

Ще у 1929 р. ставилося питання про створення єдиного рекомендаційно-бібліографічного центру при Книжковій палаті УРСР, що знайшло підтримку на сторінках журналу «Радянський книгар». Поки такого центру не було, на сторінках цього журналу друкувалися рекомендаційні списки літератури, складені консультаційним бюро видавництва «Пролетарій», колектором «Книгоспілки», Центральним кабінетом політосвіти робітника тощо.

У 1930 р. при Книжковій палаті УРСР утворюється Центральне рекомендаційне бюро (ЦРББ), яке починає регулярно друкувати в журналі «Радянський книгар» (як додаток на нього) рекомендаційні списки, які відзначалися різноманітністю тематики.

1932 р. Книжкової Палати України зробила спробу видавати бюлетень рецензій на книжково-журнальну продукцію УРСР «Увага якості» (як додаток до журналу «Радянський книгар»).

1934 р. у зв'язку з реорганізацією Книжкової палати УРСР в Державний бібліографічний інститут на нього покладається завдання керувати всією бібліографічною справою в республіці, в тому числі і

рекомендаційною бібліографією. Він випускає на допомогу бібліотекам різноманітні за тематикою рекомендаційні посібники. До видання окремих з них було залучено центральний бібколектор України, який підготував декілька значних покажчиків, в основному, присвячених окремим письменникам, а також діячам науки.

У кінці 1935 р. за рішенням ЦК ВКП (б) була проведена перебудова бібліографічної роботи в країні, що стосувалася всіх видів бібліографії, в тому числі рекомендаційної. 1936 р. Науково–дослідний інститут книгознавства (УНІК) було реорганізовано в Науково методичний кабінет бібліотекознавства та масової (рекомендаційної) бібліографії при Бібліотечному управлінні, утвореному 1934 р. при Наркомосі УРСР. Кабінет мав два сектори: методичний і бібліографічний. Він видав для масових бібліотек різні бібліографічні покажчики, рекомендаційні списки, пам'ятки, розробляв та видавав типові каталоги для різних типів бібліотек, бюлетені новинок, проводив критико-бібліографічну роботу.

За наказом Наркома освіти УРСР з 1941 р. кабінет мав стати науково–методичним центром всієї бібліографічної роботи обласних бібліотек України, тоді як центром наукових і спеціальних бібліотек мала стати Книжкова палата України.

Все активніше підключалися до рекомендаційно-бібліографічної роботи бібліотеки і передусім обласні, які почали створюватися в Україні в зв'язку з введенням нового адміністративно–територіального поділу і створенням областей. До 1941 р. їх вже налічувалося 23 (масових бібліотек тоді вже було більше 22 тисяч).

За положенням про обласну бібліотеку в функції консультативно-бібліографічного сектору входило складання і видання на допомогу читачам і масовим бібліотек різних рекомендаційних посібників, а також проведення довідково-бібліографічної та інформаційно–бібліографічної роботи. Аналіз видань обласних бібліотек того часу свідчить про великі прогалини з окремих галузей знань, паралелізм та слабку методичну та бібліографічну

базу. В зв'язку з цим Наркомос 1940 р. запропонував обласним бібліотекам вести краєзнавчу бібліографічну роботу, а підготовку до видання рекомендаційних посібників поклав на Науково–методичний кабінет бібліотекознавства та масової бібліографії при Бібліотечному управлінні Наркомосу.

Значна увага приділялася бібліографічному обслуговуванню дітей та юнацтва. Наркомос з 1936 р. видав типові списки літератури для дітей і вчителів, залучаючи до цієї справи дитячі та юнацькі бібліотеки, бібліотеки палаців піонерів, науково–дослідні інститути педагогіки тощо. Широко публікувалися в Україні і рекомендаційні списки для позакласного читання типу «Що читати учню ... класу», «Що читати учням класу влітку». Було видано ряд рекомендаційних посібників на допомогу вихователям і батькам.

Наукові бібліотеки України також брали участь у підготовці рекомендаційних посібників. Найактивніше працювала у цьому напрямку Харківська бібліотека ім. В.Г. Короленка. Так, вона видала ряд методико–бібліографічних матеріалів і рекомендаційних посібників для масових бібліотек. Головним чином, вони присвячувалися історичним латам і окремим діячам, насамперед, письменникам. Аналогічну тематику розробляла бібліотека АН УРСР.

Значна увага приділялася також методиці бібліографування літератури для рекомендаційних посібників, різноманітнішою ставала їхня тематика, типи (анотовані покажчики, плани читання, пам'ятки читачам, методико–бібліографічні матеріали тощо), визначалося їхнє читацьке призначення, розширювалася бібліографія дитячої літератури.

Розв'язанню питань удосконалення рекомендаційної бібліографії в Україні сприяли Всеросійська нарада бібліотечних працівників (березень 1948 р.). а також Республіканська нарада бібліотечних працівників УРСР (листопад 1948 р.). Остання поставила перед науковими і обласними бібліотеками завдання систематично готувати бібліографічні матеріали на допомогу масовим бібліотекам. Тематика рекомендаційних бібліографічних

показчиків повинна була стати різноманітною, вона розподілялася серед найбільших бібліотек України.

Бібліографічні посібники природничонаукової тематики та атеїзму готували наукова бібліотека Харківського державного університету, Одеська державна наукова бібліотека ім. О.М. Горького; Харківська державна наукова бібліотека ім. В.Г. Короленка – з техніки; Державна бібліотека УРСР ім. КПРС – із суспільно-політичних питань та сільського господарства; Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника – з літератури та мистецтва; Державна історична бібліотека УРСР – з краєзнавства, ОУНБ – з краєзнавства.

У повоєнний період різноманітнішими стали типи рекомендаційних посібників, поступово склалася система рекомендаційно-бібліографічних видань. Гостро стояло питання якості посібників щодо добору літератури, додержання читацького призначення, бібліографічної характеристики, методичних порад бібліотекареві тощо.

У цей період актуальним було усунення паралелізму у виданні бібліографічних матеріалів, нерідко бібліотеки випускали показники з одних і тих же тем, у той час як інші, не менш актуальні, залишалися поза їхньою увагою.

Недоліки в розвитку рекомендаційної бібліографії у перші повоєнні десятиріччя були пов'язані зі значними прогалинами у фондах бібліотек, відсутністю добре організованого довідково-бібліографічного апарату, нечисленністю висококваліфікованих бібліографів, нерозробленістю теорії і методики бібліографування.

60-80 рр. ХХ ст. позначилися значним поліпшенням рекомендаційно-бібліографічної діяльності: було вирішено ряд організаційних та методичних питань, поліпшилася координація і планування випуску бібліографічних посібників, удосконалювалася система видань, науково обґрунтовувалася типологія читацьких груп, вивчалася ефективність використання

рекомендаційних посібників, розроблялися основні напрями науково-дослідної роботи в галузі рекомендаційної бібліографії.

Цьому сприяло проведення низки нарад і конференцій із питань рекомендаційної бібліографії (1961, 1964, 1965, 1966, 1970, 1971, 1972, 1976, 1980 рр.)

Крім того, було призначено видавництва, які здійснювали випуск підготовлених бібліотеками рекомендаційних покажчиків відповідно до профілю своєї діяльності.

Укркнизі, облкниготоргам, бібліотечним колекторам було запропоновано поліпшити тиражування та розповсюдження бібліографічних видань, організувати роздрібний продаж посібників у книжкових магазинах, широко їх рекламувати.

Київському і Харківському інститутам культури було запропоновано посилити розробку питань теорії і методики рекомендаційної бібліографії.

Підготовка і видання рекомендаційних посібників в Україні здійснювалися згідно з п'ятирічними перспективними планами, які розробляла ДРБ УРСР ім. КПРС на основі пропозицій республіканських, наукових та обласних бібліотек системи Міністерства культури УРСР, а також головних бібліотек інших відомств.

В Україні проводилися дослідження, спрямовані на підвищення ефективності використання посібників рекомендаційної бібліографії.

2. 2. 7. Бібліографія бібліографічних посібників

Розвиток бібліографії в Україні в радянський період пов'язаний з іменем бібліографа М.І. Ясинського (1889–1967 рр.). Йому належить заслуга складання першого ретроспективного покажчика української бібліографічної продукції, яка з'явилася за дореволюційні роки і перше десятиріччя радянської влади, а також видання поточної бібліографії бібліографії в УРСР. Одним з перших М.І.Ясинський став розробляти

теоретико-методичні питання в цій галузі. Він публікував щорічні огляди методичних і бібліографічних матеріалів. Таке рішення було новаторським, бо його попередники і сучасники Б.С. Бондарський і М.М. Куфаєв вели облік бібліографічних посібників разом з літературою з бібліотекознавства. Таким чином, М.І. Ясинський обмежив об'єкт бібліографії бібліографії виключно бібліографічними посібниками. До бібліографічних посібників він відніс окремо видані покажчики книг, періодичних видань, листівок, географічних карт, нот, образотворчих видань, видавничі і бібліотечні каталоги, внутріжурнальні і прикнижкові списки, покажчики літератури, некрологи і рецензії на покажчики, якщо в них були бібліографічні матеріали. Малося на увазі включати як надруковані, так і ненадруковані списки і картотеки літератури.

Особливу увагу в теоретичних виступах М.І. Ясинського займали питання принципів охоплення літератури в бібліографії бібліографії. Багато уваги він приділяв питанням опису, анотуванню бібліографічних посібників та їх групуванню і складанню допоміжних покажчиків.

Теоретичне обґрунтування питань бібліографії бібліографії М.І. Ясинський вдало поєднував з практичною роботою в цій галузі. До статті «Головні моменти в історії української бібліографії» (Бібліотечний збірник. – 1927. – Т. 3) він додав орієнтовний список українських бібліографічних посібників (264 назви), які були видані за дореволюційні і радянські роки. Це був науково–допоміжний покажчик, тому що в ньому переважали найважливіші універсальні і галузеві покажчики, огляди літератури, деякі красзнавчі покажчики. Не увійшли до покажчика книготоргові та книговидавничі каталоги, покажчики змісту періодичних видань та інші матеріали.

Значно повніше бібліографічні матеріали були подані в щорічних покажчиках М.І. Ясинського «Бібліографія бібліографічних покажчиків» за 1926–1928 рр. (Журнал бібліотекознавства та бібліографії. – 1927. – №1; 1929. – №3; 1930 – №4), які були складені на основі обов'язкового

примірника, що одержувала Всенародна бібліотека України. Матеріал у покажчиках групувався за спеціально розробленою схемою класифікації.

Поточний облік бібліографічних посібників, виданих в Україні, здійснювався Книжковою палатою. В кожному номері «Літопису книг», у розділі «Бібліографічні покажчики» реєструвалася друкована бібліографічна продукція з різних галузей знань. Крім цього, поточна бібліографічна інформація про нові бібліографічні посібники здійснювалася у покажчику «Бібліотекознавство і бібліографія України», який видавався Національною парламентською бібліотекою України з 1971 р. В першому номері покажчика були відомості про бібліографічні видання, що вийшли в УРСР у 1969 р. З 1974 р. покажчик видавався двічі на рік.

Першим ретроспективним універсальним покажчиком бібліографічних посібників було видання Книжкової палати УРСР «Книга про книги», виданий 1964 р. [«Книга про книги». 1917-1963. (Бібліографія бібліографії). Техніка. Промисловість. Транспорт. Комунальне господарство: Бібліогр. покажчик. – Х. : Ред.-вид. відділ Кн. палати УРСР, 1964. – 264 с.]. Цей покажчик містив відомості про окремо видані бібліографічні покажчики, списки літератури, прикнижкову та прижурнальну бібліографію, про огляди літератури тощо, опубліковані протягом 1917-1963 років. За змістом покажчик охоплював бібліографічну продукцію з питань техніки, промисловості, транспорту, комунального господарства. В цих основних розділах було виділено підрозділи і рубрики. В анотаціях давалася характеристика посібника, вказувався порядок розташування матеріалу, кількість назв, мова, а також давалися допоміжні покажчики – імен і назв. Це була перша спроба в республіці укласти багатогалузевий бібліографічний покажчик і вона мала серйозні недоліки, особливо це стосувалося відбору матеріалу.

1985 р. Книжкова палата спільно з кафедрами загального і галузевого бібліографознавства Харківського державного інституту культури видала ретроспективний бібліографічний покажчик «Бібліографічні посібники

УРСР. 1976-1980», який включав бібліографічні видання, що були випущені на території республіки за означений період. Укладачі прагнули до найбільшої повноти відображення відомостей про окремо видані бібліографічні посібники, навіть малотиражні і вузькоспеціальні, котрі були враховані в поточних державних бібліографічних покажчиках.

У покажчику відображалися окремо видані бібліографічні посібники, періодичні видання та видання, що продовжуються; методико-бібліографічні посібники, внутрішньожурнальні бібліографічні покажчики, списки, огляди, зареєстровані в «Літопису журнальних статей». Не були враховані: а) покажчики, списки, пам'ятки, які випущені бібліотеками та установами нижче обласного значення (окрім краєзнавчих видань); б) плани редакційної підготовки видавництва; в) видання Українського відділення ВААП «Издательства Украины предлагают»; г) каталоги виставок книг; д) каталоги книг, які є в магазинах; е) історіографічні огляди; є) репертуарні списки літератури для художньої самодіяльності; ж) бібліографічні видання у вигляді листівок; з) видання, які розмножені ротاپринтом та машинописним способом (окрім краєзнавчих періодичних та тих, що продовжуються, бібліографічних посібників); и) прикнижкові, внутрішньокнижкові та пристатейні списки.

Відмова від включення до покажчика прикнижкових і пристатейних списків літератури пояснювалася прагненням з найбільшою повнотою відобразити відомості про окремо випущені бібліографічні видання.

Бібліографічні записи систематизувалися по класифікації, прийнятій в ДБП (ЄСКЛ). Схема доповнена двома розділами: «Покажчики бібліографічних посібників» і «Бібліографічні покажчики універсального і багатогалузевого змісту». Після галузевих розділів виділені «Методико-бібліографічні посібники» і «Список рецензій на бібліографічні посібники, включені в покажчик».

Видання мало допоміжні покажчики:

- іменний покажчик в єдиному алфавітному ряді. Прізвище укладача, яке зустрічалося українською і російською мовою, подавалося українською мовою. Номери, що відносилися до прізвищ осіб, яким присвячені посібники, приводилися в круглих дужках;
- покажчик назв бібліографічних посібників (незалежно від того, описані вони під назвою чи під автором);
- покажчик колективів (авторів, укладачів і персоналій). Номери, що відносяться до організацій, відображені за ознакою персоналій, подавалися в круглих дужках;
- список назв бібліографічних посібників, перейменованих в обліковий період;
- список переглянутих джерел.

Таким чином, у розвитку бібліографії в Україні був ряд певних досягнень. Однак мали місце й значні недоліки як організаційного, так і науково-методичного характеру. До них належать, перш за все, недостатня координація бібліографічної діяльності. Погано налагоджене рецензування і інформація про видані і підготовлені до друку покажчики бібліографічних посібників, методика бібліографування не завжди відповідали міжнародним вимогам.

2. 2. 8. Бібліографознавство і підготовка кадрів

До революції єдина наука про бібліографію в Україні не існувала. Важливі у теоретичному відношенні висловлення окремих діячів культури про місце і значення бібліографії як нерозривної частини української культури були розкидані по окремих статтях, рецензіях, листах і на загальний рівень розвитку бібліографознавства не впливали.

В нових умовах розвитку країни необхідно було обґрунтувати завдання бібліографії та визначити основні напрями її розвитку, поставити бібліографію на службу ідеології. 20-ті рр. ХХ ст. позначені гострою

боротьбою проти «буржуазної ідеології», «об'єктивістського підходу до бібліографії» тощо.

Перші бібліографознавчі статті з'явилися на сторінках видань Головної книжкової палати у журналі «Книжковий вісник», який видавався Всенародною бібліотекою України. Більшість публікацій була присвячена визначенню першорядних завдань в галузі створення універсальної, поточної і ретроспективної бібліографії в Україні, а також робилися перші спроби уніфікації методів бібліографування літератури.

Однією з функцій створеного наприкінці 1920 р. Центрального бібліографічного відділу Всеукраїнського видавництва була розробка питань бібліографознавства. Найістотнішим з книгознавчих видань ЦБВ був журнал «Голос друку» (1922). В ньому з марксистських позицій друкувалися статті і рецензії на книги з питань бібліографознавства та бібліотекознавства.

Важлива роль у розвитку бібліографознавства належала створеному 1922 р. Українському інституту книгознавства (УНІКу) й Книжковій палаті УРСР, до завдань яких входили як книгознавчі так і бібліографознавчі дослідження.

Плідна діяльність УНІКу була заслугою відомого книгознавця й бібліографознавця, бібліографа Ю.О. Меженка, який очолював інститут. Він згуртував навколо себе великий колектив учених, що брали активну участь у дослідженні питань книгознавства та бібліографознавства.

Протягом восьми років, з 1922–1930 рр., УНІК видавав книгознавчий журнал «Бібліологічні вісті». Ним були видані у цей період два томи «Праць УНІКу» і серія книжок «Науково–популярна бібліотека книгознавства». На сторінках журналу висвітлювалися питання загальної теорії книгознавства, історії книги і книжкової торгівлі, а також бібліографознавства. Проблеми теорії, методики і організації бібліографічної справи були розглянуті в статтях Ю.О. Меженка, С.І. Маслова, П.Ф. Іноземцева та багатьох інших авторів. Вклад журналу в розробку питань теорії та методики бібліографії був дуже значним, він одержав високу оцінку М.В. Здоб нова, який писав про

нього, що це «найбільш цінний з аналогічних видань в СРСР». Вагомий внесок у розробку бібліографознавчих проблем належить також Книжковій палаті УРСР.

З другої половини 20-х рр. ХХ ст. у розробці бібліографознавства беруть участь найбільші бібліотеки УРСР на чолі з Всенародною бібліотекою України. При бібліотеці був створений Науково–дослідний інститут бібліотекознавства, згодом перетворений на комісію, що існувала на правах наукової кафедри. В її роботі брали участь М.І. Ясинський, Ф.П.Максименко, Д.А. Балака та ін. На засіданнях комісії і на сторінках преси обговорювалися загальні проблеми створення українського бібліографічного репертуару, краєзнавчої і рекомендаційної бібліографії, бібліографування періодичних видань та ін.

Значна робота велася в Одесі. При Одеській ЦНБ в 1923 р. функціонував бібліографічний семінар, реорганізований згодом у науково–дослідну комісію. Праці С.Л. Рубінштейна, С.Я. Борового та ін. друкувалися на сторінках всесоюзних та республіканських періодичних видань та в збірнику «Праці Одеської центральної наукової бібліотеки».

З 1925 р. в Одесі функціонувало Українське бібліографічне товариство, яке поновило традиції дореволюційного. Очолював товариство професор В. Лазурський, секретарем і активним учасником був В.М.Комаров – син відомого українського бібліографа М.Ф. Комарова.

Особливе значення для розвитку бібліографічної справи мали рішення Першої конференції наукових бібліотек УРСР і першого Всеукраїнського бібліотечного з'їзду, а також проведення Першого пленуму Бібліографічної комісії Української Академії Наук. На останньому був всебічно проаналізований стан усіх видів бібліографії та визначені шляхи їхнього подальшого розвитку.

Розробка загальнотеоретичних проблем становлення радянської української бібліографії провадилась переважно в трьох напрямках: 1) визначення суспільної ролі бібліографії, 2) розробка питань класифікації

видів бібліографії, 3) організація бібліографічної справи на планових засадах за допомогою координування діяльності багатьох закладів і бібліотек.

Розвиток бібліографознавства у 30–ті роки, особливо у їх другій половині, відбувається у жорсткій боротьбі з «антипартійними, формалістичними, буржуазно-об'єктивістськими тенденціями» в теорії і практиці бібліографії.

У 1931 р. відбулася Перша бібліографічна нарада в Україні у Києві. Нарада поставила перед собою три завдання: 1) питання методологій і бібліографії, 2) практика бібліографічної роботи, 3) підготовка бібліотечно-бібліографічних кадрів.

Починаючи з 1936 р. майже щорічно проводяться бібліографічно-методичні наради, на яких розглядаються питання методики і організації рекомендаційної та краєзнавчої бібліографії.

У повоєнні роки плануванням, координацією та теоретичними проблемами бібліографічної роботи в Україні займався Науково-методичний кабінет бібліотекознавства при Раді Міністрів УРСР.

1948 р. Бібліотека АН УРСР реорганізується у Державну публічну бібліотеку УРСР (ДПБ УРСР), зараз Національна бібліотека України ім. В.І.Вернадського, яка стала республіканським організатором і науково-методичним центром бібліотечної мережі України, а також рекомендаційної бібліографії.

Наприкінці 50-х рр. була відновлена робота масових обласних спеціалізованих бібліотек, республіканських наукових галузевих бібліотек історичної, технічної, сільськогосподарської, медичної, поліпшилося бібліотечно-бібліографічне обслуговування різних груп читачів.

У січні 1957 р. на базі Київської обласної бібліотеки і Науково-методичного кабінету бібліотекознавства Міністерства культури УРСР була створена Державна республіканська бібліотека УРСР ім. КПРС (ДРБ УРСР), зараз – Національна парламентська бібліотека України, яка стала теоретичним і організаційно-методичним центром бібліотечно-

бібліографічної роботи в Україні. ДПБ УРСР була перетворена у ЦНБ АН УРСР, наукову установу в галузі бібліотекознавства, бібліографознавства та книгознавства.

З 1959 р. ДРБ УРСР ім. КПРС здійснювало функції координаційного центру в справі розробки та впровадження наукових основ планування і випуску методичних і бібліографічних матеріалів, видавничої діяльності.

Координаційним центром в Україні була Міжвідомча рада з питань бібліотечної роботи при Міністерстві культури УРСР, яка ухвалювала рішення та рекомендації щодо організації різних ділянок бібліотечно-бібліографічної роботи в республіці. Координації та кооперуванню діяльності бібліотек було покликане стати зведене перспективне планування наукової та науково-методичної роботи бібліотек і спеціальних кафедр інститутів культури і складання щорічних та перспективних планів видання бібліографічних посібників та методико-бібліографічних матеріалів.

1973 р. з метою підвищення ефективності, поліпшення організації і управління науковими дослідженнями при Міністерстві культури УРСР було створено Раду по координації науково-дослідної роботи в галузі бібліотекознавства та бібліографії. До неї входили представники великих бібліотек, навчальних закладів та відомств, які мали свої бібліотеки, відомі науковці в галузі бібліотекознавства і бібліографії. За практичне втілення наукових розробок був відповідальним сектор координації науково-дослідної роботи ДРБ УРСР ім. КПРС. Однією з пріоритетних функцій Ради було створення наукових колективів бібліотек і викладачів спеціальних кафедр інститутів культури для організації і проведення комплексних наукових досліджень. Зокрема, у 70-80 рр. темами досліджень були такі: «Загальнотеоретичні проблеми бібліографознавства», «Історія бібліотечної справи», «Історія книги», «Бібліотека та інформація», «Механізація та автоматизація бібліотечно-бібліографічних процесів», «Підготовка та підвищення кваліфікації бібліотечних кадрів» та ін.

Під керівництвом Одеської державної наукової бібліотеки ім. О.М. Горького провадилося наукове дослідження з проблем економіки бібліотечної та бібліографічної справи і визначення критеріїв її ефективності.

ДРБ УРСР ім. КІРС керувала дослідженням організації інформаційно-бібліографічної служби бібліотек різних типів в умовах централізації та оптимізації інформаційно-бібліографічного обслуговування науковців та фахівців різних галузей. Крім того, ця установа брала участь у Всесоюзному дослідженні «Бібліотечно-бібліографічні ресурси наукової інформації».

Спеціальні кафедри Харківського та Київського інститутів культури вивчали проблеми використання робочого часу співробітниками бібліотеки, бібліотечно-інформаційного обслуговування читачів різних груп, різні аспекти бібліотечної професії, підготовки та підвищення кваліфікації бібліотечних працівників. Книжкова палата УРСР досліджувала питання стандартизації видавничої справи і бібліографії в Україні.

За наслідками досліджень готувалися рекомендації і пропозиції щодо поліпшення стану того напрямку роботи, який вивчався.

Розробкою теорії і методики державної бібліографії займалася Книжкова палата УРСР. Першим повоєнним методичним посібником стала брошура «Літописи друку – настільний посібник бібліотеки» (Х., 1950), пізніше видаються посібники з питань бібліографування документів, скорочення слів тощо. 1966 р. в структурі палати було створено науково-методичний відділ, покликаний налагодити планомірну науково-дослідну та методичну роботу в галузі державної бібліографії.

У повоєнний період активізувалося дослідження проблем теорії та історії бібліографії. На сторінках спеціальної періодики розгорнулася дискусія щодо визначення поняття «бібліографія», розмежування її наукової і практичної сфер, класифікації її видів, єдності і розбіжності бібліографознавства, бібліотекознавства та інформатики як наукових дисциплін і відповідних сфер практичної діяльності тощо. В обговоренні цих питань брали участь провідні українські фахівці – В.Т. Витяжков,

Д.Д. Тараманов, О.П. Довгопола, Н.Ф. Королевич, В.Я. Буран,
С.В. Сороковська та інші.

Методичні проблеми бібліографознавства розроблялися в дослідженнях В.Я. Бурана, О.І. Коломійченко, В.Т. Витяжкова, П.Х.Беляєвої, Ф.К. Сарани, В.Д. Масленникової, Ю.Б. Медведева, П.М. Шморгуна.

На початку 60-х рр. з'являються групові праці з історії української бібліографії. Зокрема, розвиток української бібліографії XIX – початку XX ст. досліджував викладач Харківського державного бібліотечного інституту І.І. Корнейчик [Корнейчик І.І. Розвиток бібліографії на Україні. Вип. 1-5. – Х., 1961].

70-80 рр. позначилися активізацією досліджень з історії української бібліографії, найвідоміші з праць належать І.І. Корнейчику, М.П. Гуменюку, С.В. Сороковській, В.С. Бабичу, І.О. Вовченко, Л.І. Гольденбергу Н.М. Реві та ін.

Найціннішим та найгрунтовнішим дослідженням розвитку української бібліографії від зародження до початку XX ст. стала монографія І.І. Корнейчика «Історія української бібліографії. Дожовтневий період» (Х., 1971). Крім того, йому належать три випуски лекцій з курсу краєзнавчої бібліографії, в т. ч. історія її розвитку (Х., 1964-1968), монографія про бібліографічну діяльність українських революційних демократів (М., 1969), ряд публікацій про діячів української бібліографії.

М.П. Гуменюк також досліджував життя і діяльність українських бібліографів, результатом чого стали його книги «Українські бібліографи XIX – початку XX ст. Нариси про життя та діяльність» (Х., 1969), а також «Біля джерел української бібліографії» (К., 1991).

І.О. Вовченко підготувала та видала посібник «Становлення та розвиток бібліографії на Україні» (Х., 1976).

В.С. Бабич та О.С.Клименко розглядали становлення бібліографічної справи в Україні в 20-50 рр. XX ст., основну увагу приділяли роботі

бібліографічних центрів республіки в галузі рекомендаційної бібліографії, а також історії краєзнавчої бібліографії.

Поряд з історією загальної бібліографії у другій половині ХХ ст. досліджувався і розвиток української галузевої бібліографії. Становлення історичної бібліографії висвітлювалося в працях С.В.Сороковської, літературної – в роботах Л.І. Гольденберга, М.П.Гуменюка, Н.М. Реви, О.П.Куща, М.П.Пчелінцевої, І.О.Вовченко та ін.

Історії створення і діяльності окремих великих бібліотек – Центральної наукової бібліотеки АН УРСР, Державної республіканської бібліотеки ім. КПРС, Харківської державної наукової бібліотеки ім. В.Г.Короленка, Центральної наукової бібліотеки Харківського університету та ін. були присвячені ювілейні збірки наукових праць.

Впровадженню наукових розробок в практичну бібліографічну роботу призначений методичний розділ бібліографознавства, правила і засоби підготовки бібліографічної інформації та її розповсюдження серед користувачів. Методичним питанням присвячена найбільша кількість публікацій українських бібліографознавців та бібліографів-практиків. Серед відомих авторів-дослідників цього періоду можна назвати Ю.Б. Медведєва, О.О. Майбороду, В.Л. Каверну (методика бібліографування документів у посібниках державної бібліографії); А.І. Козлову, І.П. Шевцову, В.Л. Каверну (методика складання репертуарних бібліографічних покажчиків); Д.Д. Тараманова, О.І. Коломійченко, Л.С. Іллічову, Ф.К. Сарану, П.Х. Беляєву (бібліографування суспільно-політичної літератури); І.І. Корнейчика, Л.І. Гольденберга, М.А. Низового (бібліографування художньої літератури); Н.Ф. Колосову, О.М. Серьогіну (бібліографування літератури з техніки), О.П. Довгополу, Р.Й. Целінського (сільськогосподарська бібліографія); І.І. Корнейчика, Т.Г. Золотуху (краєзнавча бібліографія) тощо.

Методику підготовки рекомендаційних бібліографічних покажчиків розробляли В.Д. МАСленнікова, Є.К. Бабич, О.П. Довгопола.

Державна республіканська бібліотека УРСР ім. КПСР як координаційний центр в галузі рекомендаційної бібліографії в Україні щорічно видавала «Огляди методичних і бібліографічних видань обласних бібліотек за ... рік», які були узагальненням методики укладання посібників рекомендаційної бібліографії з усіх галузей знань.

Другим важливим напрямом методики є розробка проблем розповсюдження бібліографічної інформації серед користувачів бібліотек. Найактивніше ці питання висвітлювалися в розробках Є.К. Бабиц, О.П. Довгополої, Н.А. Онопрієнко, Н.М. Реви, О.П. Примаковського та ін.

Державні наукові бібліотеки країни (Харківська, Львівська, Одеська, галузеві центри інформації) регулярно друкували збірки з питань довідково-бібліографічного обслуговування та бібліографічного інформування.

Не залишалося поза увагою фахівців і питання підвищення інформаційної культури споживачів інформації. Найактивніше працювали в цьому напрямку бібліотеки вищих навчальних закладів. Було видано ряд посібників для аспірантів і студентів з основ бібліотечно-бібліографічних знань: «Бібліографічний мінімум» (Харківський політехнічний інститут. – Х., 1960), «Основи бібліотечно-бібліографічних знань» (Київський технологічний інститут легкої промисловості. – К., 1966), «Источники информации о медицинской литературе» (Республіканська наукова медична бібліотека. – К., 1968) та інші.

Вища бібліотечна освіта в Україні спочатку здійснювалася на бібліотечних факультетах окремих навчальних закладів: з 1927 р. – Харківському інституті політроби, Всеукраїнському інституті комуністичної освіти. У 1935 р. на базі бібліотечного факультету останнього створюється перший вищий бібліотечний навчальний заклад в Україні – Харківський бібліотечний інститут. До кінця 30-х рр. підготовка здійснювалася на трьох факультетах: бібліотекознавства, бібліографії і дитячих бібліотек.

Середня освіта здійснювалася в технікумах комуністичної освіти, які з 1934 р. були реорганізовані в бібліотечні технікуми. У 1936 р. в Україні було 8 технікумів. Всього з 1934 до 1940 р. бібліотечні навчальні заклади України випустили 3036 бібліотечних фахівців, з яких з вищою освітою – 937. Крім очного навчання застосовувалось також заочне, екстернатура. При різних установах і бібліотеках діяли курси підвищення кваліфікації, а також бібліотечні школи.

У підготовці бібліотечних спеціалістів були й значні недоліки: непродумані й науково не обґрунтовані навчальні плани, відсутність стабільних підручників і програм, не готувалися кадри для технічних і спеціальних бібліотек.

У 1940 р. виходить перший випуск «Трудов Харківського бібліотечного інститута».

У 1944 р. поновив свою діяльність Харківський державний бібліотечний інститут (ХДБІ) у складі трьох факультетів: бібліотекознавства, бібліографії та дитячих і юнацьких бібліотек. У цьому році на перший курс було зараховано 250 осіб, заочного відділення – 300. У 1956 р. кількість студентів-заочників перевищила 2 тисячі, у зв'язку з чим у Києві і Львові було відкрито консультаційні пункти. Зростає кількість та науковий потенціал професорсько-викладацького колективу ХДБІ, значна увага приділяється матеріально-технічному, науковому та методичному забезпеченню навчання: поновлюються фонди бібліотеки та кабінетів кафедр, випускаються навчальні і методичні посібники, друковані лекції тощо.

Викладачі інституту, в т. ч. і кафедри бібліографії, підтримували зв'язок із практичними працівниками бібліотек – читали лекції на курсах і семінарах підвищення кваліфікації, брали участь у різноманітних конференціях, нарадах, інших заходах бібліотек як міста, так і країни.

Бібліотечних фахівців вищої кваліфікації готували також Київський (із 1968 р.) та Рівненський (із 1979 р.) інститути культури. З 1971 р.

Київський державний інститут культури ім. О.Є. Корнійчука розпочав підготовку науково-педагогічних спеціалістів через аспірантуру.

З 1976 р. почалася підготовка бібліотекарів-бібліографів із вищою освітою за галузевою і функціональною спеціалізацією з урахуванням їхньої майбутньої роботи в ЦБС.

Поряд з підготовкою бібліотекарів і бібліографів вищої кваліфікації здійснювалася підготовка бібліотекарів середньої ланки. Для них було підготовлено декілька навчальних посібників з бібліографії (Г.М. Плеський). Культосвітні училища та бібліотечні технікуми були відкриті в кожній області України. З огляду на невеликий відсоток бібліотекарів з вищою освітою в сільській місцевості, випускники училищ повинні були заповнити ці прогалини. Рівень їхньої практичної підготовки був досить високим.

У другій половині ХХ ст. розвивається не лише бібліографічна практика, але й наука. З'явився ряд книг і статей, в яких узагальнюється розвиток бібліографознавства та бібліографознавчої думки. Статті українських бібліографознавців і бібліографів-практиків публікуються на сторінках всесоюзних збірок «Советское библиотечное дело», «Библиотечное дело и библиография за рубежом», у журналах «Научные и технические библиотеки», «Советская библиография», «Библиотекарь». В Україні не було свого спеціального періодичного видання. Теоретичні і практичні проблеми бібліографії висвітлювалися на сторінках міжвідомчого республіканського збірника «Бібліотечное дело и библиография» та у збірнику Книжкової палати УРСР «Державна бібліографія на Україні».

З середини 70-х рр. республіканські бібліотеки України випускають тематичні наукові збірки. Статті з окремих питань бібліографії і бібліотечного справи друкуються на сторінках журналу «Соціалістична культура». Авторами їх виступають викладачі Харківського, Київського та Рівненського інститутів культури, працівники Книжкової палати УРСР, республіканських та інших бібліотек.

Запитання для самоконтролю

1. Охарактеризуйте роль журналу «Книгарь» в налагодженні поточного обліку нової української літератури.
2. Назвіть дату створення і функції Книжкової палати України. Хто був її першим директором?
3. Яка система поточних державних бібліографічних покажчиків склалася в Україні в 70-80 рр. ХХ ст.?
4. Проаналізуйте дискусію про український бібліографічний репертуар (УБР) 20-х рр. ХХ ст.
5. Назвіть найвідоміші бібліографічні покажчики ретроспективної національної бібліографії 70-80 рр. ХХ ст.
6. Охарактеризуйте роль Книжкової палати України щодо репертуарної бібліографії.
7. Чи існує в Україні репертуар української книги? Чому?
8. Назвіть друковані каталоги найбільших бібліотек України другої половини ХХ ст.
9. Охарактеризуйте систему поточної і ретроспективної видавничої і книготорговельної бібліографії в Україні за радянських часів.
10. Визначте діяльність Книжкової палати України в галузі книговидавничої діяльності.
11. Назвіть головні галузеві центри науково-допоміжної бібліографії в Україні за часів СРСР.
12. Назвіть центри рекомендаційної бібліографії другої половини ХХ ст. та охарактеризуйте напрямки їхньої діяльності.
13. Охарактеризуйте наукові дослідження в галузі історії, теорії і методики бібліографії 20-30 рр. ХХ ст.
14. Назвіть видатних бібліографознавців 70-80 рр. ХХ ст. та основні їхні праці.

Семінарське заняття № 3: Розвиток бібліографії за часів СРСР (1922-1991 рр.) – 4 год.

Питання:

1. Розвиток державної бібліографії.
2. Репертуарні бібліографія: теоретичний та практичний аспекти.
3. Бібліотечно-каталожна бібліографія: основні напрями розвитку.
4. Організація видавничої і книготорговельної бібліографії.
5. Організаційне оформлення науково-допоміжної та рекомендаційної бібліографії. Система бібліографічних посібників.
6. Бібліографія бібліографічних посібників: здобутки і недоліки.
7. Розвиток бібліографознавства в Україні у другій половині ХХ ст..
8. Підготовка бібліотечно-бібліографічних фахівців.

Література: 1, 7, 10, 11, 14, 19, 22, 25, 28, 30, 31, 34, 49, 53, 58, 63, 66, 70, 71, 76, 78, 79, 80.

Практичне заняття №1: Трансформація системи посібників поточної національної бібліографії (ПНБ) України – 2 год.

Мета: Наочно продемонструвати зміни, які відбулися у виданні посібників поточної національної бібліографії України з 1924 р. до 1991 р.

Зміст та послідовність виконання завдання:

1. Для виконання цієї роботи ознайомитися з конспектом лекцій, основою навчальною літературою та вилучити з них необхідні відомості.
2. Робота виконується як таблиця за схемою:

Назва посібника	Термін існування	Періодичність	Види документів, що бібліографуються
1	2	3	4
Літопис українського друку (ЛУД)	1924-1930 рр.	Щомісячно Щотижнево Щоквартально	Книги, періодичні видання, ноти, образотворчі видання

3. Форма звіту – повний перелік усіх поточних національних бібліографічних посібників, що виходили друком за роки існування ПНБ в Україні.

Література: 10, 11, 12, 14

Практичне заняття №2: Методична характеристика основних посібників ретроспективної національної бібліографії України – 2 год.

Мета: Аналіз системи репертуарних бібліографічних показчиків універсального характеру.

Зміст та послідовність виконання завдання:

1. Студент повинен за допомогою конспекту лекцій та навчальної літератури виявити та охарактеризувати основні універсальні ретроспективні показчики і бібліографічні каталоги окремих видань: книг, серіальних, музичних і образотворчих видань, а також універсальні посібники бібліографічних матеріалів України.

2. Відомості про виявлені посібники необхідно розмістити: а) за хронологією видання самих посібників; б) за хронологією видання включених до них документів.

3. Аналіз показчиків необхідно зробити як таблицю за наведеною схемою:

БО посібника	Хронологічні рамки охоплення документів	Спосіб бібліографічної характеристики	Способи групування бібліографічних записів	Допоміжні показчики
1	2	3	4	5
Маслов С. І. Каталог ювілейної виставки українського друкарства – К., 1925. – 50 с.	XVI-XVIII ст.	Повний БО	Алфавіт назв друкарень, у середині розділів - хронологічний	Немає

4. Форма звіту – заповнена таблиця з характеристикою бібліографічних показчиків.

Література: 1, 3, 4, 6, 7, 14

Самостійна робота №6: Основні етапи розвитку національної України – 10 год.

Мета: Ознайомлення з основними етапами розвитку поточної і ретроспективної бібліографії України, а також дослідження її відповідності міжнародним вимогам.

Завдання:

Підготувати письмові відповіді на такі питання:

1. У чому полягає різниця між посібниками М. Ф. Комарова «Бібліографічний покажчик нової української літератури» та І. О. Левицького «Галицко-русская библиография XIX столетия»?

2. Яким чином «Покажчик літератури, виданої українською мовою в Росії за 1798-1897 роки» Д. І. Дорошенка (Чернівці, 1917) пов'язаний із «Бібліографічним покажчиком нової української літератури» М. Ф. Комарова (Київ, 1883)?

3. Охарактеризуйте стан українського бібліографічного репертуару (УБР) за радянської доби. Які види документів знайшли у ньому своє відображення?

4. Назвіть ім'я першого бібліографа нової української літератури, виданої у Східній та Західній Україні у першій половині XIX ст.

5. Який петербурзький журнал у 60-х рр. XIX ст. надав регулярну інформацію про нову українську літературу? Хто з відомих російських бібліографів сприяв цій справі?

6. Хто був ініціатором поточної бібліографії про українські книги на сторінках журналу «Зоря» у 90-ті рр. XIX ст.?

7. Охарактеризуйте вади поточної національної бібліографії в Україні у XIX - на початку XX ст.

8. Який журнал друкував інформацію про нову літературу за 1917-1919 рр.?

9. Назвіть дати створення та функції Головної книжкової палати у Києві та Книжкової палати України у Харкові.

10. Охарактеризуйте основні напрями розвитку поточної національної бібліографії у 20-ті рр. ХХ ст.

11. Які зміни відбулися в державній бібліографії в другій половині 30-х рр. ХХ ст.? Чому саме?

Література: 10,11,12,14

Самостійна робота № 7: Організаційно-функціональна структура спеціальної бібліографії в Україні – 2 год.

Мета: Виявити та проаналізувати основні центри науково-допоміжної та рекомендаційної бібліографії України.

Завдання:

1. Ознайомитися з навчальною, навчально-медичною, спеціальною літературою, яка висвітлює питання діяльності основних центрів науково-допоміжної та рекомендаційної бібліографії України.

2. Підготувати письмову довідку як таблицю за схемою:

№ п/п	Назва центру	Функції та напрями діяльності
1	2	3
	1. Науково-допоміжна бібліографія	
	2. Рекомендаційна бібліографія	

Література: 1, 4, 6, 7, 8, 9, 14, 17, 22, 23, 24, 40, 55, 65, 72, 75, 78, 82

Самостійна робота №8: Аналіз системи рекомендаційних бібліографічних покажчиків – 6 год.

Мета: Ознайомитися з системою рекомендаційних бібліографічних посібників, виданих в Україні у 50-80 рр. ХХ ст.

Завдання:

1. Використавши фонд кафедри і бібліотеки ХДАК, ознайомитися з основними типами рекомендаційних бібліографічних посібників, виданих у другій половині ХХ ст. основними центрами: ДРБ УРСР ім. КПРС, ДБУ, ХДНБК, ОДНБ ім. О. Горького, ЛНБ ім. В. Стефаника, Харківською ОУНБ.

2. Скласти анотований список бібліографічних покажчиків, виданих кожним із зазначених центрів (по 5-7 назв).

Література: 1,14,22

Підсумкові тестові завдання до другого модуля

1. Коли і де було засновано Головну книжкову палату
 1. У 1922 р. в м. Харкові
 2. У 1920 в м. Києві
 3. У 1918 р. в м. Харкові
 4. У 1919 р. в м. Києві
2. Який державний бібліографічний посібник виходив з 1924 р.
 1. Літопис журнальних статей
 2. Літопис періодичних видань
 3. Літопис українського друку
 4. Літопис рецензій
3. Хто є укладачем «Каталогу ювілейної виставки українського друкарства»
 1. С. І. Маслов
 2. Ю. О. Меженко
 3. В. А. Ігнатієнко
 4. І. З. Бойко
4. Яка установа розробила в кінці 80-х на початку 90-х рр. ХХ ст.. програму «Документальна пам'ять України»
 1. Книжкова палата України
 2. Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського
 3. Нац. парламент. б-ки України
 4. Харк. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка
5. З якого року в Україні видається «Літопис картографічних видань»
 1. 1927 р.
 2. 1934 р.

3. 1960 р.

4. 1996 р.

6. Який державний бібліографічний посібник Книжкова палата України розпочала видавати з 1935 р.

1. Літопис українського друку.

2. Літопис друку УРСР. Рецензії

3. Літопис періодичних видань

4. Літопис друку УРСР. Газетні статті

7. Який принцип охоплення документів в «Літописі книг»

1. Мовний

2. Комплексний

3. Територіальний

4. Хронологічний

8. Хто є укладачем бібліографічного посібника «Бібліографія української преси. 1816-1916.» (К., 1930)

1. М. І. Ясинський

2. С. І. Маслов

3. Ю. О. Меженко

4. В. А. Ігнатієнко

9. Яка установа підготувала та видала ретроспективний покажчик «Періодичні видання УРСР. 1917-1960. Газети»

1. Книжкова палата України

2. Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського

3. Нац. парламент. б-ки України

4. Державна історична бібліотека України

10. З якого року Книжкова палата видає «Літопис авторефератів дисертацій»

1. 1960 р.

2. 1971 р.

3. 1990 р.

4. 1999 р.

11. Який державний бібліографічний посібник Книжкова палата України розпочала видавати з 1954 р.

1. Літопис українського друку
2. Літопис музичної літератури (Літопис нот)
3. Літопис друку УРСР. Газетні статті
4. Літопис образотворчих видань

12. Хто є укладачем посібника «Книги громадянського друку, видані на Україні. XVIII – перша половина XIX ст.

1. С. Й. Петров
2. В. А. Ігнатієнко
3. І. З. Бойко
4. С. І. Маслов

13. Який принцип розташування бібліографічних записів в покажчику «Репертуар української книги», який видає Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника

1. Мовний
2. Територіальний
3. Хронологічний
4. Алфавітний

14. З якого року в Україні розпочато випуск «Літопису картографічних видань»

1. 1927 р.
2. 1934 р.
3. 1960 р.
4. 1996 р.

15. Хто був першим директором Головної книжкової палати (1919 р.)

1. М. А. Годкевич
2. Ю. О. Меженко
3. М. І. Сенченко

4. М. Ф. Комаров

Модульна контрольна робота: Новітня українська бібліографія

Завдання: відповісти на запитання, що зазначені в одному з варіантів контрольної роботи.

Методика виконання: обрати один із запропонованих варіантів, виявити за списком рекомендованої літератури необхідні видання і публікації та опанувати їх. На основі опрацьованих матеріалів стисло, але аргументовано відповісти на запитання.

I. Державна поточна бібліографія України у ХХ столітті

1. Яку роль в поточному обліку нової української літератури відіграв журнал «Книгарь» (1917-1920 рр.)?

2. Коли вперше виник центр державної бібліографії в Україні? Хто його очолював? Чому цей центр не повністю виконував свої обов'язки?

3. Яку роль для становлення державної бібліографії відіграв Центральний бібліографічний відділ (ЦБВ) при Державному видавництві України (ДВУ), який був створений у Харкові наприкінці 1920 р.?

4. Коли була створена Українська книжкова палата? Її функції і завдання. Наскільки повно вона виконувала їх у 20-ті роки?

5. У чому виявляється погіршення стану державної бібліографії в Україні у першій половині 30-х років? Яким чином було реорганізовано Українську книжкову палату в другій половині 30-х років і як це вплинуло на стан державної бібліографії?

6. Як розвивалася державна бібліографія у повоєнні 50-60-ті рр. ХХ ст.?

7. Що нового внесли 70-80-ті рр.? Чи відповідав рівень державної бібліографії в цей час міжнародним вимогам?

8. Як вплинула реорганізація Книжкової палати України наприкінці 80-х років на якість державної бібліографії?

II. Репертуарна (ретроспективна національна) бібліографія України ХХ ст.

1. Розкрийте зміст дискусії щодо українського бібліографічного репертуару (УБР) 20-рр. ХХ ст.

2. Охарактеризуйте практичні наслідки цієї дискусії – видання посібників: Маслов С. І. «Каталог ювілейної виставки української преси. 1816-1916» (К., 1930) та ін.

3. Чому робота над УБР була припинена у 30-х рр.?

4. Коли вона була поновлена на чолі з Ю. О. Меженком? Яка нарада з цього питання була проведена і що було зроблено? Чому робота над УБР знов була заборонена?

5. Охарактеризуйте найважливіші посібники репертуарної бібліографії книг, які були створені у 70-80-ті рр. ХІХ ст. (Я. Д. Ісаєвича, Я. П. Запaska «Пам'ятки книжкового мистецтва: Каталог стародруків, виданих на Україні». Кн. І (1574-1570) (Львів, 1981), Кн. ІІ. (1701-1764) (Львів, 1984) і С. О. Петрова «Книги громадянського друку, видані на Україні. ХVІІІ – перша половина ХІХ століття» (Х., 1971).

6. Визначте роль Книжкової палати України щодо репертуарної бібліографії періодичних, нотних та образотворчих видань за радянських часів. Охарактеризуйте ці посібники.

7. Охарактеризуйте роботу та її наслідки над бібліографічним покажчиком (Книги УРСР. 1917-1972».

8. Назвіть основні роботи українських бібліографознавців, присвячені цій проблемі (70-90 рр.) ХХ ст.

9. Дайте характеристику основних покажчиків бібліографічних посібників ХХ ст.

ІІІ. Бібліотечно-каталожна, видавнича і книготорговельна бібліографія України ХХ ст.

1. Як називалися видавничо-книготорговельні журнали, які виходили в Україні в 20-30 рр. ХХ ст.? Яка бібліографічна інформація містилася в них?

2. Охарактеризуйте систему поточної і ретроспективної видавничої і книготорговельної бібліографії в Україні за радянських часів.

3. Які типи посібників складають систему видавничо-книготорговельної бібліографії?

4. Назвіть друковані каталоги найбільших бібліотек України другої половини ХХ ст. В яких з них було відображено українські книги?

5. Яка з харківських бібліотек випустила найбільше друкованих каталогів? Наведіть їхні бібліографічні описи.

6. Охарактеризуйте діяльність Книжкової палати України в галузі книговидавничої бібліографії.

7. Назвіть періодичні видання другої половини ХХ ст., які систематично публікували видавничу бібліографічну інформацію.

8. Які функції виконували видавничі і рекламні проспекти видавництва України другої половини ХХ ст.?

IV. Науково-допоміжна і рекомендаційна бібліографія України ХХ ст.

1. Як здійснювалася в Україні поточна бібліографічна інформація про наукову літературу з різних галузей знань у ХХ ст.?

2. Назвіть основні напрямки бібліографічної роботи Пресбюро зарубіжної наукової літератури.

3. Назвіть галузеві центри науково-допоміжної бібліографії в Україні за часів СРСР. Охарактеризуйте основні напрямки їхньої діяльності.

4. Які типи бібліографічних посібників науково-допоміжної бібліографії переважали у 70-80-ті рр. ХХ ст.?

5. Назвіть найвідоміші науково-допоміжні бібліографічні покажчики України післявоєнного періоду.

6. Яку мету переслідували рекомендаційні посібники 20-30 рр. ХХ ст.?

7. Проаналізуйте систему рекомендаційних бібліографічних видань України 60-80 рр. ХХ ст.

8. Назвіть основні напрямки рекомендаційної бібліографії України за часів СРСР, а також головні центри, які випускали ці посібники.

V. Наукова і педагогічна бібліографічна діяльність в Україні ХХ ст.

1. Назвіть і охарактеризуйте критико-бібліографічні видання України 20-30 рр. ХХ ст. Які теоретичні питання вони вирішували?

2. Охарактеризуйте внесок М. І. Ясинського у розвиток теорії і історії бібліографії в Україні.

3. Охарактеризуйте теоретичний внесок в бібліографію України Ю. О. Меженка.

4. Охарактеризуйте науково-бібліографічну діяльність Українського наукового інституту книгознавства (УНІКу). Який журнал він видавав?

5. Коли відбулася Перша бібліографічна нарада в Києві? Які питання вона вирішувала?

6. Коли було засновано Харківську державну академію культури? Назвіть навчальні заклади, в яких здійснювалася підготовка бібліотечно-бібліографічних фахівців вищої кваліфікації в ХХ ст. в Україні.

7. Назвіть видатних українських бібліографознавців ХХ ст. та їхні історико-бібліографічні праці.

8. Які періодичні видання і наукові збірки друкували наукові праці з бібліографії к 70-80 рр. ХХ ст.

Література:

ВИСНОВКИ

Найдавніші бібліографічні пам'ятки на теренах сучасної України датуються ХІ ст., належать до періоду розквіту Київської Русі. Вони були представлені списками «істинних» і «ложних» книг, інвентарними описами церковних, монастирських і князівських бібліотек, списками пожертвуваних книг тощо.

Бібліографічні матеріали XIV-XVI ст. продовжували попередню традицію. Поряд з рукописними книгами, списки почали відображати і друковані видання.

Після виникнення книгодрукування у XVI – першій половині XVII ст. українська бібліографія набула помітного розвитку, стала частиною культури українського народу, розширилися її суспільні функції, відображення у бібліографічній продукції одержали не лише церковні, але й світські та друковані книги, з'явилися нові форми і методи бібліографічної роботи. Під впливом боротьби українського народу за соціальну, національну і релігійну незалежність посилюються в бібліографії елементи демократизму.

Друга половина XVII-XVIII ст. позначилися новими тенденціями у розвитку української бібліографії: бібліографуванням переважно друкованої книги, зародженням нових видів бібліографії – книготорговельної, звітно-видавничої, галузевої, науково-допоміжної, рекомендаційної, бібліотечно-каталожної, вперше було застосовано ББК. Основною функцією бібліографії в Російській імперії стало задоволення потреб громадськості у світських знаннях, у книзі громадянського друку, але в Україні в зв'язку з обмеженнями царського уряду щодо українського книгодрукування бібліографія майже до кінця століття залишалася на службі у церкви, розповсюджуючи в основному церковно-релігійні видання.

Значна увага приділялася в цей період довідково-бібліографічному оснащенню книг, складанню описів і каталогів приватних бібліотек, що є свідченням розповсюдження книг серед різних верств українського суспільства.

Основними функціями української бібліографії були контрольно-господарча і довідкова, але науково-допоміжна та освітньо-виховна залишалися поза її увагою. В той же час набуває поширення участь бібліографії в національно-релігійній боротьбі, рекомендації передової наукової літератури.

Українські бібліографи внесли суттєвий внесок в методику бібліографії – аналітичні довідкові анотації, система посилань, застосування «зірочок» для рекомендації кращих творів, систематичне групування документів в бібліотечних каталогах тощо.

У першій половині XIX ст. в Україні з'явилися нові види бібліографії: бібліографія місцевих видань, біобібліографія місцевих діячів і уродженців, бібліографія українознавчої і краєзнавчої літератури, сільськогосподарська і літературна галузеві бібліографії та ін.

Головний результат цього періоду – остаточне утвердження бібліографії книг гражданського друку, а також зародження національної бібліографії, коли наприкінці 30-х – 40-х рр. були створені бібліографічні списки і огляди нової української літератури, почала розроблятися загальна ретроспективна бібліографія української книги.

Українська бібліографія першої половини XIX ст. відображала різні політичні погляди авторів і укладачів – ліберальні, демократичні і консервативні, її заслугою стала популяризація української літератури серед слов'янських народів.

Друга половина XIX ст. позначилася формуванням національної бібліографії: завдяки М.Ф. Комарову та І.О. Левицькому було започатковане складання бібліографічного репертуару нової української книги. В цей же період робляться спроби налагодити поточний облік і оцінку української і українознавчої літератури – книг, періодичних видань, статей, музичних і образотворчих видань. Друкуються щорічні огляди української літератури, з'являються перші спеціалізовані книготорговельні каталоги і розділи в бібліотечних каталогах для відображення українських видань.

Швидкими темпами розвивається рекомендаційна бібліографія, але через урядову політику національного гноблення не було видано жодного покажчика творів друку українською мовою.

Певних успіхів досягла галузева і краєзнавча бібліографія.

Українська бібліографія зростає кількісно і якісно, збагатилася великими бібліографічними працями, які стали подіями в культурному житті не лише в Україні, але й в світі.

Наприкінці XIX – на початку XX ст. було створено ряд ґрунтовних бібліографічних покажчиків української літератури з різних галузей знань, зародилася бібліографічна періодика, були зроблені спроби організаційного оформлення бібліографічної справи.

Відомі українські діячі виявили інтерес до історії, теорії і методики бібліографії (І.Я. Франко, М.С. Возняк, І.А. Лінниченко та ін.).

У зв'язку з поширенням класової і національно-визвольної боротьби в Україні зароджується пропагандистська функція бібліографії, за її допомогою розповсюджується література різних ідейних напрямків, зростає роль рекомендаційної бібліографії.

Незважаючи на певні успіхи, бібліографія XIX – початку XX ст. мала ряд суттєвих недоліків – багато починань залишалися незавершеними, мали місце численні прогалини і помилки у бібліографічних покажчиках, не було професійних бібліографів, часто ця робота виконувалася кустарним способом.

Доба визвольних змагань (1917-1922 рр.) в Україні позначилася боротьбою українського народу за вільний розвиток мови, культури, бібліографії.

Головним здобутком цього періоду було заснування державної бібліографії України. Організація у лютому 1919 р. Головної Книжної палати на чолі з Ю.О. Меженком заклала підвалини національної бібліографії, в т. ч. репертуарної. Втілення в життя цієї ідеї здійснилося із заснуванням Української книжкової палати у червні 1922 р.

Налагодження державної бібліографії, видання з 1924 р. «Літопису українського друку» створило базу для розвитку інших видів бібліографії.

Поряд з державною бібліографією на нових, державних засадах розвивається видавнича і книготорговельна бібліографія.

У довоєнний період відбулося теоретико-методичне обґрунтування науково-допоміжної бібліографії, була створена система інформування переважно на сторінках періодики, а також видано ряд фундаментальних ретроспективних покажчиків.

Створюються перші поточні і ретроспективні покажчики бібліографічних посібників.

Інтенсивного розвитку набуває рекомендаційна бібліографія, розроблена класифікація посібників за ознакою цільового і читацького призначення. Ідеологічний, цензурний та антиукраїнський тиск найбільше позначився саме на цьому виді бібліографії.

Теоретичні підвалини українського бібліографознавства були закладені в 20-30 рр. ХХ ст. Основним напрямом досліджень було визначення основних видів бібліографії, завдань і організаційних аспектів на тлі боротьби з «буржуазним об'єктивізмом» і «буржуазно-націоналістичними тенденціями».

У повоєнний період центр державної бібліографії України – Книжкова палата УРСР – налагоджує одержання обов'язкового примірника творів друку, відновила діяльність редакційно-видавничого відділу, в основному створила систему поточних державних бібліографічних посібників, підвищила якість добору, класифікації і бібліографічної характеристики документів через впровадження наукових принципів.

Розпочалася робота над створенням репертуару українських книг і періодичних видань. На жаль, на відміну від журналів і газет, українська книга не одержала бібліографічного відображення ні в той період, ні в наступний.

Центри науково-допоміжної бібліографії – універсальні і галузеві наукові бібліотеки – налагодили випуск поточної і ретроспективної інформації з різних галузей знань – суспільних наук, історії, техніки, медицини, сільського господарства тощо.

Утворена 1957 р. Державна республіканська бібліотека УРСР ім. КПРС (нині – Національна парламентська бібліотека України) стала координаційним і організаційно-методичним центром в галузі рекомендаційної бібліографії, в цілому сформувалася система рекомендаційних бібліографічних посібників, різноманітних за формою, змістом, цільовим і читацьким призначенням.

Розвитку книговидавничої та книготорговельної справи в республіці сприяла розгалужена система посібників: поточна інформація про нові видання в газетах і журналах, бюлетені «Нові видання УРСР»; перспективні плани випуску видань усіх видавництв України; книготорговельні каталоги; рекламні каталоги; видавничі каталоги; каталоги-прейскуранти тощо.

1973 р. з метою організації і управління науковими дослідженнями була створена Рада по координації науково-дослідної роботи в галузі бібліотекознавства і бібліографії, до складу якої увійшли представники трьох інститутів (Харківського, Київського, Рівненського), великих бібліотек, наукові працівники. Основними напрямками наукових досліджень 60-80-х рр. були: розробка основ єдиної системи бібліотечного обслуговування населення; визначення принципів розміщення масових бібліотек; економіка бібліотечної і бібліографічної справи; визначення критеріїв ефективності діяльності бібліотек; підвищення якості інформаційно-бібліографічного обслуговування; механізація і автоматизація бібліотечно-бібліографічних процесів; стандартизація видавничої і бібліографічної справи; різні аспекти бібліотечної професії; підготовка і підвищення кваліфікації бібліотечних кадрів.

В цілому в республіці розвивалися всі аспекти бібліографознавства: теорія, історія, організація і методика, але не рівномірно, циклічно, наукові дослідження не завжди втілювалися в практичну бібліографічну діяльність.

70-80 рр. позначилися підвищенням кількості і якості підготовки бібліотечних кадрів. Інститути культури в цілому забезпечували потреби наукових бібліотек та ЦБС республіки у фахівцях вищої кваліфікації, але

їхня кількість у сільській місцевості, особливо у бібліотеках-філіях була незначною. Дещо компенсували їхню відсутність випускники культосвітніх училищ, але кількість бібліотекарів без спеціальної освіти була ще досить високою.

Значними недоліками, які впливали на ефективність бібліографічної справи в Україні були: відомча розпорошеність, недостатня координація планування, підготовки та використання бібліографічно-інформаційних ресурсів; слабо організоване підвищення інформаційної культури споживачів інформації; хиби в методиці підготовки бібліографічних посібників; низький теоретичний рівень бібліографознавства; науково необґрунтовані навчальні плани та програми вищих та середніх спеціальних навчальних закладів; майже кожне десятиріччя зміна напрямів підготовки бібліотечних фахівців (за типами бібліотек; за галузями знань; за функціональною ознакою тощо).

ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

Анотований бібліографічний посібник – бібліографічний посібник, в якому всі або більшість бібліографічних записів включають анотації.

Бібліографічна діяльність – галузь діяльності по задоволенню потреб у бібліографічній інформації.

Бібліографічна інформація – інформація про документи, яка необхідна для їхньої ідентифікації та використання.

Бібліографічна картотека – бібліографічний посібник, реалізований в картковій формі та не пов'язаний жорстко з певним фондом документів.

Бібліографічна продукція – інформаційна продукція, яка містить бібліографічну інформацію.

Бібліографічне видання – бібліографічний посібник, який вийшов друком у вигляді окремого документа.

Бібліографічне групування – упорядкування бібліографічних записів за подібністю та (або) різницею ознак документів.

Бібліографічний каталог – бібліографічний посібник, який розкриває склад та (або) зміст фондів документів.

Бібліографічний огляд – бібліографічний посібник, який у письмовій або усній формі являє собою пов'язану розповідь.

Бібліографічний покажчик – бібліографічний посібник значного обсягу зі складною структурою та науково-довідковим апаратом.

Бібліографічний посібник – упорядкована множина бібліографічних записів.

Бібліографічний список – бібліографічний посібник з простою структурою.

Бібліографія – інформаційна інфраструктура, яка забезпечує підготовку, розповсюдження та використання бібліографічної інформації.

Бібліографознавство – наукова дисципліна, яка досліджує теорію, історію, методологію, технологію, методіку, організацію бібліографії.

Біобібліографічний посібник – бібліографічний посібник, який містить біографічні відомості про певну особу або осіб, а також бібліографічну інформацію про їхні твори та літературу про них.

Видавничий бібліографічний посібник – бібліографічний посібник, який відображає друковану продукцію, що вийшла друком або намічена до друку одним або декількома видавництвами.

Галузевий бібліографічний посібник – бібліографічний посібник, який відображає документи з певної галузі знань та (або) практичної діяльності.

Державний бібліографічний покажчик – бібліографічний покажчик, який інформує про документи, які вийшли друком в країні на основі державної реєстрації.

Допоміжний покажчик – частина бібліографічного посібника, яка відображає відомості про документи в іншому аспекті, ніж в основному тексті посібника з відсилкою до відповідних бібліографічних записів.

Історія бібліографії – наука про походження та розвиток окремих явищ бібліографії, їх обумовленість соціальними та економічними чинниками, їх зв'язок з позабібліографічними явищами, яка допомагає виявленню та збереженню цінного досвіду минулого.

Книготорговельний бібліографічний посібник – бібліографічний посібник, який видається або використовується з метою сприяння розповсюдженню друкованої продукції.

Краєзнавчий бібліографічний посібник – бібліографічний посібник, який відображає документи про певну місцевість (край) в країні.

Країнознавчий бібліографічний посібник – бібліографічний посібник, який відображає документи про будь-яку країну або декілька країн.

Кумулятивний бібліографічний посібник – бібліографічний посібник, який об'єднує матеріал, що раніше вийшов друком.

Науково-допоміжний бібліографічний посібник – бібліографічний посібник, призначений на допомогу науково-дослідницькій діяльності.

Персональний бібліографічний посібник – біобібліографічний посібник, присвячений одній особі.

Перспективний бібліографічний посібник – бібліографічний посібник, який відображає документи, що вийдуть друком в майбутньому.

Показчик (список, огляд) місцевого друку – бібліографічний показчик (список, огляд), який відображає документи, які вийшли друком на будь-якій території в країні.

Популярний бібліографічний посібник – бібліографічний посібник, призначений для задоволення пізнавальних інтересів широких кіл читачів.

Поточний бібліографічний посібник – періодичний бібліографічний посібник, випуски якого регулярно та оперативно відображають нові документи, що вийшли друком.

Практична бібліографічна діяльність, або бібліографічна справа – сукупність процесів виробництва та поширення бібліографічної інформації.

Професійно-виробничий бібліографічний посібник – спеціальний бібліографічний посібник, призначений спеціалістам різних галузей практичної діяльності.

Рекомендаційний бібліографічний посібник – бібліографічний посібник, який відображає документи, що рекомендовані певним категоріям читачів та відібрані за відповідними змістовними та якісними ознаками.

Ретроспективний бібліографічний посібник – бібліографічний посібник, який відображає масив документів будь-якого історичного періоду.

Сигнальний бібліографічний посібник – поточний бібліографічний посібник, в якому всі або більшість записів обмежені бібліографічним описом.

Система бібліографічних посібників – цілісна сукупність бібліографічних посібників, об'єднаних будь-якою суттєвою соціально-значущою ознакою (зміст, цільове та читацьке призначення, територія, вид видань, що бібліографуються та ін.).

Система бібліотечних каталогів і картотек – частина довідково-бібліографічного апарату бібліотеки, яка являє собою сукупність планомірно

організованих, взаємопов'язаних та доповнюючих один одного бібліографічних каталогів і бібліографічних картотек.

Тематичний бібліографічний посібник – бібліографічний посібник, який відображає документи з певної теми, проблеми.

Універсальний бібліографічний посібник – бібліографічний посібник, який відображає документи за всіма галузями знань, що бібліографуються за формальними ознаками (типологічними, територіальними, хронологічними тощо).

ПІДСУМКОВІ ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ З КУРСУ

1. Визначте основні етапи розвитку державної бібліографії в Україні.
2. Охарактеризуйте методичні особливості «Бібліографічного покажчика нової української літератури» М. Ф. Комарова.
3. Назвіть дати виходу друком кожного із трьох томів бібліографічного покажчика І. О. Левицького «Галицко-русская библиография XIX столетия». Наведіть назву третього тому.
4. Охарактеризуйте основні українські репертуарні покажчики, які вийшли друком у другій половині ХХ ст.
5. Назвіть професійні періодичні видання першої половини ХХ ст.
6. Хто з бібліографознавців досліджував історію української бібліографії?
7. Охарактеризуйте основні напрями діяльності Бібліографічної комісії при НТШ у м. Львові.
8. Які питання теорії бібліографії порушувалися в дискусіях 20-30-х рр. ХХ ст.?
9. Графічно зобразіть функції Книжкової палати України другої половини ХХ ст.
10. Накресліть схему покажчиків державної бібліографії України 80-х рр. ХХ ст.
11. Який петербурзький журнал у 60-ті рр. ХІХ ст. публікував списки нової української літератури?

1. «Современник»

3. «Зоря»

18. Загальна ретроспективна бібліографія української літератури у другій половині XIX ст.
19. Бібліотечні і книготорговельні каталоги другої половини XIX ст.
20. Науково-допоміжна бібліографія XIX ст.
21. Рекомендаційна бібліографія XIX ст.
22. Бібліографія Західної України другої половини XIX ст.
23. Поточна бібліографічна інформація про українську літературу початку XX ст.
24. Діяльність М. Ф. Комарова та І. О. Левицького.
25. Науково-допоміжна бібліографія початку XX ст.
26. Рекомендаційна бібліографія початку XX ст.
27. Каталогна, видавнича та книготорговельна бібліографія початку XX ст.
28. Діяльність перших українських бібліографічних організацій.
29. Створення державної бібліографії в Україні.
30. Функції Книжкової палати України.
31. Дискусія про український бібліографічний репертуар (УБР) 20-30-х рр. XX ст.
32. Організація науково-допоміжної бібліографії в першій половині XX ст.
33. Організація рекомендаційної бібліографії в першій половині XX ст.
34. Розробка теоретичних питань бібліографії в працях українських бібліографознавців в першій половині XX ст.
35. Державна бібліографія другої половини XX ст.
36. Репертуарна бібліографія другої половини XX ст.
37. Каталогна бібліографія другої половини XX ст.
38. Видавнича і книготорговельна бібліографія другої половини XX ст.
39. Організація науково-допоміжної бібліографії України у другій половині XX ст.
40. Організація рекомендаційної бібліографії в Україні у другій половині XX ст.
41. Бібліографія бібліографічних посібників XX ст.
42. Розвиток бібліографознавства в Україні у другій половині XX ст.
43. Підготовка бібліотечно-бібліографічних фахівців у XX ст.

44. Бібліографічна діяльність української діаспори.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

Основна

1. Вовченко І. О. Становлення та розвиток бібліографії на Україні : навч. посіб. / І. О. Вовченко ; Харк. держ. ін-т культури. – Х., 1976. – 99 с.
2. Геращенко М. Проблеми періодизації історії української бібліографії / М. Геращенко // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – К., 2005. – Вип. 14. – С. 547-552.
3. Гуменюк М. П. Біля джерел української бібліографії / М. П. Гуменюк ; упоряд. та підгот. текстів Л. І. Ільницька, АН України, Львів. наук. б-ка ім. В. Стефаніка. – К. : Наук. думка, 1991. – 151 с.
4. Гуменюк М. П. Українські бібліографи XIX ст. – початку XX ст. / М. П. Гуменюк. – Х. : Ред.-вид. від. Кн. палати УРСР, 1969. – 182 с.
5. Информационно-библиотечная деятельность, библиография. Термины и определения : ГОСТ 7.0–99 // Стандарты по информации, библиотечному и издательскому делу (СИБИД). – М., 2000. – С. 11-31.
6. Корнейчик І. І. Історія української бібліографії. Дожовтневий період : (нарис) / І. І. Корнейчик. – Х. : Ред.-вид. від. Кн. палати УРСР, 1971. – 374 с.
7. Королевич Н. Ф. Українські бібліографи XX століття : навч. посіб. / Н. Ф. Королевич. – К. : Кн. палата України, 1998. – 327 с.
8. Лутовинова В. І. Теоретико-методичні засади та історія розвитку української рекомендаційної бібліографії (XI – XX ст.) / В. І. Лутовинова. – К. : Кн. палата України, 2002. – 148 с.
9. Матусевич В. В. Діяльність Науково-дослідної комісії бібліотекознавства та бібліографії ВБУ у 1925-1933 рр. / В. В. Матусевич ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 1998. – 120 с.

10. Низовий М. Українська статистика друку: основні етапи становлення та розвитку / М. Низовий. – К., 2002. – 96 с.
11. Про обов'язковий примірник документів : Закон України від 9 квіт. 1999 р. // Вісн. Кн. палати. – 1999. – № 5. – С. 26-29.
12. Сенченко М. І. Книжкова палата України: історія і сьогодення / М. І. Сенченко. – [2-ге вид., випр. і доповн.]. – К. : Кн. палата України, 2004. – 164 с.
13. Сенченко Н. М. Книжкова палата України: становлення державної бібліографії / Н. М. Сенченко. – К., 1999. – 116 с.
14. Стрішенець Н. В. Бібліографічна спадщина Юрія Меженка / Н. В. Стрішенець; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 1997. – 164 с.
15. Українська радянська бібліографія : навч. посіб. / за ред. Ф. К. Сарани, Д. Д. Тараманова. – К. : Вища шк., 1980. – 262 с.
16. Хто є хто у видавничій і бібліотечній справі : довід. / Кн. палата України. – К., 1999. – 160 с.
17. Черниш Н. Бібліографічна комісія НТШ як центр дослідження української книги (1909-1939) / : навч. посібник / Н. Черниш. – К.: Наша культура і наука, 2006. – 216 с.

Додаткова

18. Арутюнова С. «Комаріана» Михайла Ясинського / С. Арутюнова // Вісн. Кн. палати. – 1999. – № 8. – С. 27-28.
19. Арутюнова С. Бібліографічна діяльність М. І. Ясинського у ВБУ / С. Арутюнова // Бібл. вісн. – 1997. – № 4. – С. 22-25.
20. Беспалова Э. К. История российской библиографии. Начальный период. Библиография в России с IX–XI вв. до 60-х гг. XIX в. : лекция по курсу «Общее библиографоведение» (Ч.2. История российской библиографии) / Э. К. Беспалова // Библиография. – 2006. – № 2. – С. 50-65.
21. Білоконь С. «Бібліологічні вісті» місце в культурі / С. Білоконь // Вісн. Кн. палати. – 1996. – № 3. – С. 7-10.

22. Вакуленко Л. І. Бібліографія Української РСР: стан і перспективи розвитку / Л. І. Вакуленко // Бібліотекознавство і бібліогр. – Х., 1985. – Вип. 25. – С. 55-63.
23. Вовченко І. А. «Радянський книгар» – боевой орган українських книжників / І. А. Вовченко, І. Я. Каганов // Книга : исслед. и материалы. – М., 1979. – Вып. 6. – С. 170-177.
24. Вовченко І. О. Вагомий внесок у розвиток українського радянського бібліографознавства / І. О. Вовченко, Л. С. Іллічова // Бібліотекознавство та бібліогр. – Х., 1989. – Вип. 29. – С. 120-126.
25. Вовченко І. О. Проблеми удосконалення жанрово-типологічної структури рекомендаційно-бібліографічної продукції УРСР (1976-1980) / І. О. Вовченко // Бібліотекознавство і бібліогр. – Х., 1986. – Вип. 26. – С. 44-49.
26. Волкова О. Становлення музичної бібліографії в Україні (1917-1930) / О. Волкова // Вісн. Кн. палати. – 2006. – № 3. – С. 43-45.
27. Глибицкая С. Б. Берегите ключ, или Путь библиографии в Харьковском университете (К 80-летию научно-библиографического отдела ЦНБ) / С. Б. Глибицкая // Университеты-Universitates: Наука и просвещение. – 2006. – № 1. – С. 67-75.
28. Гольденберг Л. Бібліографічна справа в Україні за умов державно-партійної цензури / Л. Гольденберг // Укр. історик. Рік XXX. Тридцятиліття «Укр. історика». – К., 1994. – С. 253-261.
29. Гордієнко Г. Л. Роль і значення бібліографії в суспільстві : історичний аспект / Г. Л. Гордієнко. – К.: Наук. світ, 1999. – 47 с.
30. Дашкевич Я. «Книгарь» – журнал епохи революції і контрреволюції / Я. Дашкевич // Україна : наука і культура. – К., 1991. – Вип. 25. – С. 26-44.
31. Дашкевич Я. Р. Нарада нездійснених мрій / Я. Р. Дашкевич // Бібл. вісн. – 1993. – № 3-4. – С. 30-35.
32. Дашкевич Я. Р. Репертуар української книжки 1798-1916 років – коли він

- буде? / Я. Р. Дашкевич // Україна: наука і культура. – К., 1990. – Вип. 24. – С. 163-173.
33. Дубова Т. М. Бібліографія на сторінках галицьких періодичних видань релігійного змісту (1900-1939 рр.) / Т. М. Дубова // Зап. Львів. наук. б-ки ім. В. Стефаника. – Л., 1996. – Вип. 5. – С. 96-106.
34. Єрофєєва Г. М. Бібліотечна бібліографія (історія та сучасний стан друкованих каталогів) / Г. М. Єрофєєва // Науково-дослідна робота ХДНБ ім. В.Г. Короленка у 1995-1996 рр. : матеріали наук.-практ. конф. ХДНБ, Харків, 8 жовт. 1997 р. – Х., 1997. – С. 47-51.
35. Жданова Р. До створення бібліографічного довідника «Українські бібліографи» / Р. Жданова // Бібл. планета. – 1999. – № 4. – С. 39-40; Те ж саме // Вісн. Кн. палати. – 1999. – № 11. – С. 22-23.
36. Загуменна О. Виникнення української книготорговельної бібліографії та її розвиток у ХVІ ст. / О. Загуменна // Вісн. Кн. палати. – 2001 – № 5. – С. 25-29.
37. Загуменна О. Книготорговельна бібліографія 20-х років ХХ ст. / О. Загуменна // Вісн. Кн. палати. – 1999. – № 2. – С. 27-29.
38. Загуменна О. Розвиток видавничої та книготорговельної бібліографії в 60-80-ті роки ХХ століття / О. Загуменна // Вісн. Кн. палати. – 2005. – № 1. – С. 16-19.
39. Загуменна О. Розвиток книготорговельної бібліографії у 30-ті рр. ХХ ст. / О. Загуменна // Вісн. Кн. палати. – 1999. – № 5. – С. 37-38.
40. Загуменна О. Українська видавнича та книготорговельна бібліографія під час Другої світової війни та у повоєнні роки (1939-1959) / О. Загуменна // Вісн. Кн. палати. – 2005. – № 12. – С. 19-21.
41. Загуменна О. І. Видавничо-книготорговельна бібліографія в Україні у другій половині ХІХ ст. / О. І. Загуменна // Бібліографознавство: теорія і практика : зб. наук. ст. / НПБУ, Київ. держ. ін-т культури. – К., 1997. – С. 32-39.
42. Зленко І. Залишив нам у спадок (про М. Комарова) / І. Зленко // Слово і

- час. – 1994. – № 1. – С. 12-15.
43. Ісаєвич Я. Д. Бібліотека Львівського братства / Я. Д. Ісаєвич // Бібліотекознавство і бібліогр. – Х., 1966. – Вип. 3. – С. 126-134.
44. Ісаєвич Я. Історія писемності, книговидання і бібліотек : Проблема періодизації / Я. Ісаєвич // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В.І. Вернадського. – К., 2003. – Вип. 3. – С. 13-18.
45. Ковальчук Г. Книгознавча концепція П. Й. Ярковського (до джерел історії вітчизняної бібліологічної науки) / Г. Ковальчук // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В.І. Вернадського. – К., 2003. – Вип. 3. – С. 167-175.
46. Ковальчук Г.І. Співробітники УНІК – жертви політичних репресій / Г.І. Ковальчук // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В.І. Вернадського. – К., 1999. – Вип. 2. – С. 52-94.
47. Ковальчук Г. І. Український науковий інститут книгознавства: історія та наукова діяльність / Г. І. Ковальчук // Бібліотекознавство і бібліогр. – Х., 1992. – Вип. 31. – С. 36-39.
48. Корнейчик І. І. Михайло Ілліч Ясинський / І. І. Корнейчик // Бібліотекознавство і бібліогр. – Х., 1971. – Вип. 11. – С. 147-157.
49. Корнейчик І. І. Славний шлях (до 70-річчя Ф. П. Максименка) / І. І. Корнейчик // Бібліотекознавство і бібліогр. – Х., 1968. – Вип. 6. – С. 143-150.
50. Королевич Н. Бібліограф М. І. Ясинський (1898-1967) : біобібліогр. нарис / Н. Королевич, М. Геращенко ; НПУ. – К., 1995. – 32 с.
51. Королевич Н. Ф. Бібліограф Федір Пилипович Максименко (1897-1983) : біобібліогр. нарис / Н. Ф. Королевич. – К., 1996. – 48 с.
52. Королевич Н. Ф. Персоналії визначних українських бібліографів / Н. Ф. Королевич, В. В. Патока // Теорія та організаційні проблеми формування репертуару української книги та періодики : Доп. та повідомл. наук. конф., Львів, 25-26 серп. 1996 р. / НАН України, Львів. наук. б-ка ім. В. Стефаника. – Л., 1996. – С. 359-364.

53. Королевич Н. Ф. Розвиток державної бібліографії в УРСР (1929-1941 рр.) / Н. Ф. Королевич // Бібліотекознавство і бібліогр. – Х., 1978. – Вип. 18. – С. 81-91.
54. Королевич Н. Ф. Український бібліограф Ю. О. Меженко (1892-1969) : біобібліогр. нарис / Н. Ф. Королевич. – К., 1993. – 25 с.
55. Кульчицька Л. Перший український журнал «Основа» (1861-1862 рр.): історико-бібліографічна концепція часопису / Л. Кульчицька // Зб. пр. Наук.-дослід. центру періодики / НАН України, Львів. наук. б-ка ім. В. Стефаника. – Л., 2000. – Вип. 8. – С. 3-13.
56. Лиханова І. Бібліографічна діяльність в Україні: 50-70-ті рр. ХХ ст. / І. Лиханова // Бібл. вісн. – 2002. – № 4. – С. 12-18.
57. Лиханова І. Видавнича та бібліографічна діяльність учених української діаспори в Чехословаччині (1920-1941) / І. Лиханова // Бібл. вісн. – 2000. – № 4. – С. 21-26.
58. Лиханова І. Історія розвитку української бібліографії до 1798 року (до нової української літератури) / І. Лиханова // Вісн. КНУКіМ. Сер. Історія, теорія культури. – К., 2001. – Вип. 3. – С. 44-55.
59. Лиханова І. Національна бібліографія в працях вчених української діаспори / І. Лиханова // Київ. старовина. – 2003. – № 6. – С. 78-86.
60. Лиханова І. Поняття національної бібліографії: історія розвитку / І. Лиханова // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – К., 2001. – Вип. 6. – С. 432-455.
61. Лиханова І. Становлення національної бібліографії в Україні / І. Лиханова // Київ. старовина. – 2002. – № 6. – С. 80-92.
62. Лутовинова В. Історичні витoki рекомендаційної бібліографії в Україні (ХІ – поч. ХХ ст.) / В. Лутовинова // Вісн. Кн. палати. – 1997. – № 7. – С. 24-27.
63. Лутовинова В. Христина Алчевська та її внесок в теорію і методикy вибіркового бібліографування / В. Лутовинова // Вісн. Кн. палати. – 1998. – № 2. – С. 30-34.

64. Мартинов І. Ф. Про початок державної бібліографічної реєстрації в Українській РСР / І. Ф. Мартинов // Бібліотекознавство і бібліогр. – Х., 1971. – Вип. 11. – С. 90-94.
65. Медведєв Ю. Б. Сучасний стан і перспективи розвитку системи державної бібліографічної інформації про твори друку УРСР / Ю. Б. Медведєв // Бібліотекознавство і бібліогр. – Х., 1982. – Вип. 22. – С. 66-72.
66. Низовий М. «Чи було книгодрукування в Україні до Івана Федорова (Хто ставить це запитання і як на нього відповідають)» / М. Низовий // Вісн. Кн. палати. – 2006. – № 9. – С. 32-37.
67. Низовий М. Антон Іванович Козаченко – статистик друку, бібліограф, книгознавець і людина / М. Низовий // Вісн. Кн. палати. – 2000. – № 8. – С. 28-33.
68. Низовий М. Класик українського бібліографознавства [Про І. І. Корнейчика] / М. Низовий // Вісн. Кн. палати. – 1999. – № 12. – С. 33-38.
69. Низовий М. Організація Української Книжкової палати і початок її статистичної роботи / М. Низовий // Вісн. Кн. палати. – 1999. – № 3. – С. 22-25.
70. Омельчук В. Проблеми створення реєстру національної бібліографії України / В. Омельчук, Л. Новосьолова // Бібл. вісн. – 2006. – № 6. – С. 31-33.
71. Патока В. Дослідження спадщини українських бібліографів: історія і сучасність / В. Патока // Вісн. Кн. палати. – 2003. – № 1. – С. 21-23.
72. Патока В. Формування ядра видань бібліографічної Шевченкіани (1860-2005) / В. Патока // Вісн. Кн. палати. – 2007. – № 1. – С. 14-18.
73. Патока В. В. До проблеми створення українського бібліографічного репертуару / В. В. Патока // Вісн. Кн. палати. – 1996. – № 1-2. – С. 9-10.
74. Пашкова В. С. І. І. Корнейчик і розвиток історії української бібліографії як наукової дисципліни / В. С. Пашкова // З історії книги та бібліографії : зб. наук. пр. – К., 1990. – С. 126-129.
75. Петров С. Історія видання «Книга в Україні. 1861-1917: матеріали до

- репертуару української книги» / С. Петров // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – К., 2004. – Вип. 13. – С. 197-207.
76. Пешак М. М. Бібліотека Ярослава Мудрого й зародження в ній бібліографічного опису / М. М. Пешак // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – К., 1999. – Вип. 2. – С. 219-226.
77. Погорелов В. Сторінки історії бібліографування «патріотики» в Україні (1923-1975 рр.) / В. Погорелов // Вісн. Кн. палати. – 1998. – № 7. – С. 5-7.
78. Прокопова В. Бібліографічна робота у ракурсі історії : [з історії бібліогр. діяльн. ЦНБ ХНУ ім. В. Н. Каразіна] / В. Прокопова, С. Глибицька // Бібл. форум України. – 2005. – № 1. – С. 22-24.
79. Рибчинська Н. Бібліографія і бібліографи в академічній бібліотеці Львова у перші повоєнні роки / Н. Рибчинська // Зап. Львів. наук. б-ки ім. В. Стефаника. – Л., 2002. – Вип. 9-10. – С. 50-57.
80. Сєдих В. В. Бібліотечні каталоги як інформаційно-пошукові системи : навч. посіб. / В. В. Сєдих, Г. П. Терентьева, В. К. Удалова. – Х., 2003. – Розд. 2.2. Історія бібліотечної каталогізації. – С. 36-83.
81. Солонська Н. Г. «Бібліологічні вісті» як осередок української інтелектуальної та книгознавчої думки 20-х – початку 30-х років ХХ ст. / Н. Г. Солонська // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – К., 1999. – Вип. 2. – С. 11-44.
82. Стрішенець Н. Степан Постернак / Н. Стрішенець // Бібл. вісн. – 1998. – № 5. – С. 29-37.
83. Тимошенко І. Діяльність Кабінету по вивченню книги і читача в УНІК (1926-1931) / І. Тимошенко // Бібл. вісн. – 1999. – № 2. – С. 17-21.
84. Тодорова Є. М. Формування української нації як джерело розвитку національної бібліографії / Є. М. Тодорова // Вісн. Харк. держ. акад. культури : зб. наук. пр. – Х., 2001. – Вип. 7. – С. 52-57.
85. Триптих про «Бібліологічні вісті» // Книжник. – 1992. – № 1. – С. 23-27.
86. Устіннікова О. Персональні посібники, підготовлені Книжковою палатою України (1921-2000) / О. Устіннікова // Вісн. Кн. палати. – 2005. – № 3. –

С. 16-19.

87. Федотова О. Ідеологічний контроль бібліографічної продукції в Україні на початку 70-х років ХХ століття / О. Федотова // Вісн. Кн. палати. – 2005. – № 3. – С. 34-36.
88. Федотова О. До історії підготовки багатотомного бібліографічного покажчика «Українська радянська книга. 1917-1972» / О. Федотова, П. Сенько // Вісн. Кн. палати. – 1999. – № 8. – С. 33-36.
89. Федотова О. О. Виникнення та розвиток української літературної бібліографії у 30-60-х роках ХІХ століття / О. О. Федотова // Історія бібліотечної справи в Україні : зб. наук. пр. – К., 1995. – Вип. 1. – С. 62-67.
90. Федотова О. О. Українська літературознавча бібліографія за рубежом у 20-30 рр. ХХ ст. / О. О. Федотова. – К. : Кн. палата України, 1997. – 360 с.
91. Цвіркун І. Федір Пилипович Максименко / І. Цвіркун // Бібл. вісн. – 1994. – № 4. – С. 30-32.
92. Черниш Н. До історії створення Бібліографічної комісії Наукового товариства імені Т. Шевченка / Н. Черниш // Вісн. Кн. палати. – 2006. – № 3. – С. 37-40.
93. Черниш Н. Основні етапи та напрями діяльності Бібліографічної комісії Наукового товариства ім. Т. Шевченка (1909-1939) / Н. Черниш // Вісн. Кн. палати. – 2006. – № 4. – С. 40-44.
94. Чухно, Н. Початок державної реєстрації книг і брошур України [Текст] / Н. Чухно // Вісн. Кн. палати. – 1997. – № 1. – С. 26-28.
95. Чухно Н. Історія Книжкової палати України / Н. Чухно // Вісн. Кн. палати. – 1996. – № 1-2. – С. 22-25.
96. Шалашна Н. Михайло Максимович і його «Книжная старина Южнорусская» / Н. Шалашна // Вісн. Кн. палати. – 2000. – № 3. – С. 32-33.
97. Швецова-Водка Г. М. Українська книга 1917-1921 рр. у бібліографічних покажчиках / Г. М. Швецова-Водка // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2005. – № 2. – С. 65-70.

Навчальне видання

ІСТОРИЯ УКРАЇНСЬКОЇ БІБЛІОГРАФІЇ

Навчальний посібник

Тодорова Євгенія Миколаївна

канд. пед. наук, доцент

Друкується в авторській редакції

Комп'ютерний набір

Комп'ютерна верстка

План 2014

Підписано до друку

Формат 60x84 1/16

Гарнітура «Times». Папір для мн. ап. Друк. ризограф.

Ум. друк. арк. . Обл.-вид. арк. . Тираж 100. Зам. №

ХДАК, 61057, Харків-57, Бурсацький спуск, 4
Надруковано в лаб. множ. техніки ХДАК